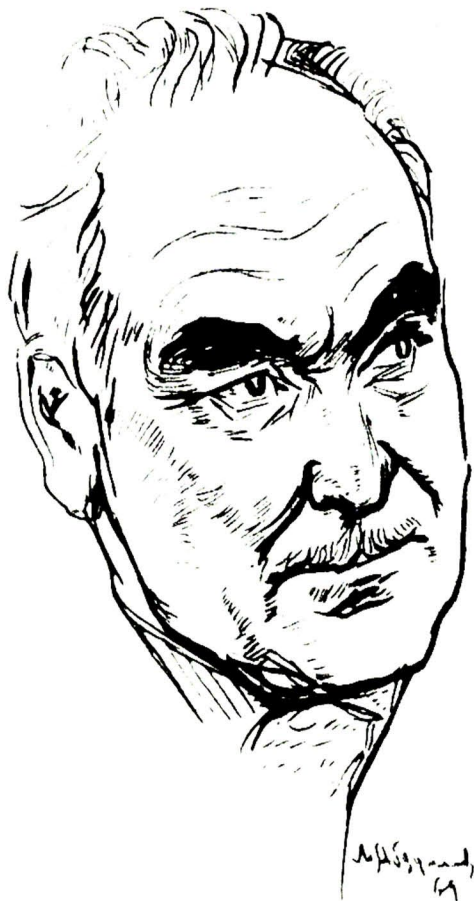

Микајыл Рзагулузадэ

**ҮРӘКДӘ
ИЗЛӘР**

Микајыл
Рзагулузадэ

**ҮРӘКДӘ.
ИЗЛӘР**

Көнчлик
Бакы
1969

ҮРӘКДӘ ИЗЛӘР

Үрәк гранитдән мөһкәм олса да,
Янан шамлар кими бә'зән јумшалыр.
Онда мәнәббәтин, сәммимижәтин,
Гәзәбин, нифрәтин изләри галыр.

Каһ мунис бир бахыш, каһ ширин бир сөз
Инчә, хош нахышлар салыр үрәкдә.
Каһ ачы бир бөһтан, каһ кеч бахан көз
Сағалмаз јара тәк галыр үрәкдә.

Нә Ренткен чиһазы, нә кардиограф
Әсла тапа билмәз галан изләри.
Чизкиләр мүнтәзәм, үрәк-чијәр саф...
Көстәрмәз чиһазлар пүнһан изләри.

Бу изләр шаирин үрәк сөзүндә,
Рәссамын рәнкарәнк лөвһәсиндәдир.
Ја да бәстәкарын мусигисиндә,
Бөјүк симфонијанын кур сәсиндәдир.

29 сентјабр, 1968

БӘБИМЛӘ СОҒБӘТ

Дејирсиниз, үрәјә зәрәри вар!
Нә олар,
Атарам үрәјә зәрәри олан һәр шеји:
Атарам ләззәтлә јејиб-ичмәји.
Атарам јағы да,
Гајмағы да,
Һәтта күнәшин атәшин бусәли тызы
—конјакы да...

Сөзүм јохдур,

Доктор...

Анчаг...
Дејәсэн јенә сөвдәмиз баш тутмајачаг...
Дејирсиниз, үрәјә зәрәри вар:
Дәрин дүјмағын,
Чох дүшүнмәјин,
Үрәкдән јанмағын,
Чох севинмәјин,
Чошуб аловланмағын...
Јә'ни—көрмәјин, ганмағын!..
Бах, буна тәһрим јохдур,

Доктор!

Бир үрәк ки,
Севинмәјәчәк,
јанмајачаг,

- бир бејин ки,
Дүшүнмәјәчәк,
ганмајачаг...
О, нә бејиндир,
О, нә үрәкдир?..
Онда бунлар нәјә кәрәкдир!..

28 сентјабр, 1968

КИМ?!

—Нәдир шикајәтиниз?
—Јахшы ешитмирәм.
—Мәсәлән, нәји?
—Хырдача гушларын өтүшмәсини,
Инчи шеһ дамчыларынын сәдәф гумлара дүшмәсини,
јарпагларын пычылтысыны,
нарын јағыш чиләјәндә,—
отларын хышылтысыны,
сәба јелинин һәзин тәранәсини...
Бир сөзлә:
Тәбиәтин нәғмәсини...

Һәким бахды хәстәјә
алтдан-алтдан,
оғрун-оғрун,
шүбһә илә.
Дүшүндү:
«Мәни долајыр көрәсән?»
Амма, јашлы-башлы бир кишијди хәстә,—
көзләриндә
Һәм кәдәр,
Һәм үмид,
Һәм арзу...
«Бәлкә дә һушу азыб?»

Башыны булады һәким:
—Јох,
мән нә белә хәстәлик билирәм,
Нә дә буна бир әлач!..
Хәстә булады башыны:
—Һејф!..
Чыхды-кетди.
«Гәрибә адамдыр!..»
Көрәсән ким?
Хәстә
ја
Һәким?!..

27 апрел, 1967

АХШАМ КҮНӨШИ

Һэзин оларды гүруб,
Гојнунда сабаһы дашымасајды.
Сејр етдикчә үфүгдә күн батан јери,
Билирәм ки, сабаһ јенә сөкүләчәк дан јери.
Ачылачаг сәһәр.
Јенә аловланачаг
Инди солғун үфүгдә сөнән атәш,
Јенә догачаг күнәш.
Ачылачаг
Дүнәнкиндән даһа парлаг,
Даһа саф,
Даһа шәффаф
        бир сәһәр...
Буна көрә, ахшам
Күнүн батмасы мәнә
Нә гәм кәтирир, нә гүссә, нә кәдәр.
Билирәм ки, јенә
Ачылачаг сәһәр...

Май, 1968

ӨПҮШЛӘР

Өпүш вар—буз кими,
Дондурур јанағыны.
Галыр изи өмүр боју
Сојуг бир көлкә кими,
Галыр, јујулмагла, силинмәклә кетмәјән
        бир ләкә кими...

Өпүш вар—алов, атәш,
Јандырыр додағыны.
Галыр изи өмүр боју
Јанар көз кими...

Өпүш дә вар,
Илыг, мейрибан, эзиз.
Көрпә нәфәси кими—тәртәмиз.
Үрәјә дирәкдир белә өпүш,
Дамара ган,
Һәр дәрдә дәрман...

Бир гыз көрдүм бир сәһәр,
8—9 јашларында,
Әлиндә бир мәктуб...
Јахынлашды почт гутусуна,
Галхды пәнчәләри үстә,

Әли күчлө чатды...
Мәктубу өпдү, өпдү, өпдү,
Сонра еңмалча гутуја атды...

Көрәсэн һансы хошбәхтә чатачаг
О мәктуб, о өпүшләр!..

Әкәр

Алачагса ону

Узаг-узаг сәрһәддә дуран

Бир әскәр,—

Дујачаг бу өпүшләрин

Дадыны, ләззәтини,

Һәрарәтини,

Сеһирли гүдрәтини.

Үрәји фәрәһлә долачаг,

Сәрһәддә даһа ајыг,

Даһа сајыг

Олачаг...

Әкәр

Алачагса ону

Узаг бузлу дәнннзләрдә

Балыг овлајан бир балыгчы,

Ја Арктикада кәшфијјат апаран

Бир алнм,—

Дујачаг бу өпүшләрин дадыны-ләззәтини

Һәрарәтини,

Сеһирли гүдрәтини...

Бу өпүшләр

Јахын едәчәк узаглары,

Күллү-чичәкли чәмәнә дөнәчәк өнләриндә

Чошгун дәнннз,

Буз дағлары...

Әкәр

Алачагса ону

Јерин дәрнн-дәрнн гатларында,
Ја далғаларын гојнунда
Өлкәјә гүввәт гајнағы ахтаран
Бир шахтачы, бир нефтчи,—
Дујачаг бу өпүшләрн дадыны-ләззәтннн,
Һәрарәтннн,
Сеһирли гүдрәтннн...
Бирә јүз артачаг
Күчү-һүнәри,
Әзми-ирадәси...
Сыхмајачаг, горхутмајачаг ону
Алт гатларын ағыр нәфәси,
Дәнннзннн горхунч ләпәләри...

Бәли, бундадыр бу өпүшләрнн
Мнснлснз гнјмәтн,
Сеһирли гүдрәтн...

Узагларда оланлара,

Аталара-аналара,

Бачылара-гардашлара,

Достлара-танышлара

Ән кәзәл совгат—

Мәктубларда һәрарәт кәндәрннн,

Мәһәббәт кәндәрннн,

Әлбәт, әлбәт, кәндәрннн!..

30 сентјабр, 1968

БУЛВАРДА

Һәр шәһәрин
көрмәли-көстөрмәли
бир јери вардыр.
Бакынынқы—булвардыр...
Јеничә дил ачан,
јеничә ајаг ачан
көрпәләрдән
сач-саггалы ағармыш
гочалмыш бабалара,
ағбирчәк нәнәләрәдәк,—
сәһәр, күнорта, ахшам,
кимн ахтарсан,—
һардадыр,—
һамы бир сөз дејәчәк:
—Булвардадыр...

Көрпәләр һәр бири
бир гөнчә-чичәкдир.
Көзәл бир кәләчәкдир.
Гочалар—чанлы тарих...
Үрәкләрин ичинә кирә билән,
Бир гәтрәдә—үмманы,
Бир зәррәдә—чаһаны
көрә билән бир көзлә бахсан әкәр—

нәләр көрәрсән булварда, нәләр:
Шән, мәзәли, ләззәтли
вә ибрәтли
нә сәһнәләр!..

Нә кизли көрүшләрдән,
Нә оғрун өпүшләрдән,
Нә дә башга белә-белә ишләрдән
Дејил булвар ше'рләри.
Көзәллијә мәнәббәтдән,
Чиркинликләрә нифрәтдән,
Азачыг да
Һәјатдакы һикмәтдән
дејир
булвар ше'рләри...

4 октябр, 1967

ИККИ БУЛВАР

Булвар...
Һәрәнин јанында өз һәмсөһбәти,
өз јолдашы.
Кәзиширәм мән дә
Мајаковски илә јанашы.
Кәзирик аддым-аддым,
сејр едирик һәр бир јери:
чәркә-чәркә
јашыл салхым сөјүдләри.
Һовузларда фәвварәләр шырылдашыр.
Гызыл күлләр гучаг-гучаг,
нәркиз, замбаг
галаг-галаг,
далғаланыр, ашыр-дашыр.
Меһ дә әсир јаваш-јаваш,
сәрин-сәрин...
Дејирәм ки:
—Шаир јолдаш,
јадындамы бу сөзләрин:
«Гызгаласы өнүндә
бүтүн булварда, анчаг,
санасан,
олар-олмаз
догуз чүт бир тәк јарпаг...»

Кәл булвара инди бах!..
Фикрә кедәрәк шаир,
хатырлајыр
о күнләри, о чаглары:
«Бакы.
Һисдир јарпаглары...
Мәфтилләрдир будаглары.
Бакы.
Күләкли бир шәһәр,
Гуму көзләрә түпүрәр...»
Сонра дөнүб сејр едир
Јамјашыл хијабанлары.
Күлләрин-чичәкләрин мәст едән рајиһәси...
Булвар:
«Сағламлыг саһәси»
Бурда шәфа верирләр адамлара
Чичәкләрин нәфәсилә,
мусигинин хош сәсилә.
Кәнчләшидирир гочалары,
гүввәт верир үрәкләрә
көј Хәзәрин дузлу сәрин һавасы.
Гоча Хәзәр—
лоғманларын бабасы...
Чаванларчын
әјләнчәләр-ојунлар:
көј суларда,
Венесјатәк
каналларда
гајыг сүрмәк,
күч сынамаг,
түфәнк атмаг,
парашүтлә һоппанмаг,
нә десән вар...
Ушагларчын:

М. Ф. Ахунлов адны
Азәрбајҗан Республика
КҮИ ТАБХАҢА СЫ

јелләнчәкләр,
һәрләнчәкләр,
һоппанчаглар,
ојунчаглар,
ады-шәкли
енциклопедијалара дүшмүш
ушаг кино-театры...
Гој һеч кәсин инчимәсин хатыры...
Кәздин, ачыдын, сусадынмы,—
«Кәл! Кәл!»—дејир
«Гагајы»:
Сәрин шәрбәт,
дондурма,
су...
тәзәдәм Бакы чајы...
Кечә:
дәнизин ајнасында
ојнашан ај золағы.
Саһилдәчә
рәнк-рәнк,
нәһәнк
«Сәдәф Балыггулағы».
үрәкачан көркәмилә
дә'вәт едир гонағы:
Һамы дадсын Хәзәрин не'мәтини,
гој көрсүн ләззәтини:
дадлы балыг кабабы,
јанында наршәрабы...

Бахыр шаир севә-севә,
бахыр булвара.
Бахыр севинә-севинә,
күлүмсәјир...
Бу тәбәссүм санки дејир:

—Бах, буна варам!
О булвар һара,
бу булвар һара!..

Анчаг бирдән
нә дүјурса,
нә дәјирсә
ити шаир көзүнә,—
дејәсэн пешман олуp
дедији сөзүнә.
Бахыр-бахыр
бир булвара,
бир дә чиркли-зирзибилли сулара.
—Дүшмәнәм,—дејир,—мән
әзәлдән
һәр чүр чиркә-чиркинлијә
һәм һавада,
һәм дәниздә,
һәм гуруда,
һәм дә—шүүрда.
Нефтчи достлар,
кәлин, јарыша кирәк,
әл-әлә верәк,
тәмизләјәк зирзибили,
чиркинлији, үфунәти
сиз—сулардан,
биз—шүүрлардан.
Тәртәмиз олсун кәрәк
дәниз,
думдуру, көмкөј, тәртәмиз!..

Мај-ијун, 1967

УШАГЛАР

Булварда
и́ки ушаг кедир јан-јан.
Бири гыз,
бири оғлан.
Далларынча да
ата-ана.
Гызын гучағында
бир кәлинчик.
Јанағында
севинч, гајғы, нәвазиш...
Оғланын чинағында
түфәнк,
белиндә тапанча, хәнчәр.
Гашгабағында
ачыг, гүрур.
Чатылмыш гашлары,
сәрт бахышлары
адамы горхудур.
Гызына
фәрәһлә, шәфгәтлә, мәнәббәтлә
бахыр ана.
Ата оғлуна—
мәғрур бир ләззәтлә...

Гыз
ана олачаг бир заман,—
севән, күлән, күлдүрән.
Бәс оғлан?
О нә олачаг көрән?

3 октябр, 1966

КӨРПӘЛӘР

Булварда
үч көрпә:
ит көрпәси,
пишик көрпәси,
инсан көрпәси...
Дурмушлар үз-үзә,
көз-көзә.
Ојнашырлар...
Ит көрпәси—
инчә-инчә хүрә-хүрә.
Пишик көрпәси—
мәзәличә мијолдаја-мијолдаја.
Инсан көрпәси—
Гығылдајыб күлә-күлә...
Өјрәнмәјиб чүнки һәлә:
Ит көрпәси—
гапмағы,
пишик көрпәси—
чырмагламағы,
инсан көрпәси—
вуруб јыхмағы...
Көрпәдирләр чүнки һәлә!..

3 октјабр, 1966

ИЛК АДДЫМЛАР

Истираһәт күнү.
Ахшам.
Булварда отурмушам.
Бир јанымда—
һәјатын ширин-ачысыны дадмыш,
сачлары
күмүштәк,
ағбирчәк,
јетмишлик бир гары.
Бир јанымда—
одлардан-аловлардан кечәрәк,
алтымышы аддамыш
бир забит.
Бир дә—
кәнч бир аилә:
сәси-сифәти һәлә
кишиләшмәмиш ата.
Һәлә үзүндән-көзүндән
гызлыг утанчы силянмәмиш,
гадынлашмамыш ана.
Бир дә—
илкиләри...

Јеничә дил ачыр көрпә:
—па... ма... ба... мә...
бу,—һәм «папа» демәкдир,
һәм—«баба»,
һәм—«мама»,
һәм дә—«мәмә»...
Бүтүн планетдә
бејнәлмиләл бир дилдир
һәр бир көрпәнин дили.
Бу дили—
һамы билир!..
Тәзәчә ајаг ачыр көрпә.
Тутуб әлиндән ана,
илк аддымлары атмағы өјрәдир
бу күн она.
Көрпәнин аддымлары...
Илк аддымлар!..
Кәһ саға сәнтирләјир көрпә,
кәһ сола.
Кәнч ана
нәвазишлә, фәрәһлә, ифтихарла
аддымлајыр јанашы,
гојмур көрпә јыхыла.
Ана да күлүмсәјир,
көрпә дә,
ағбирчәк гары да,
гочаман забитин сәртләшмиш додаглары да...
Ананын,
көрпәнин,
гарынын,
забитин
үзләриндәки бу тәбәссүм:
саф көрпә тәбәссүмү,
ана тәбәссүмү,

нәнә тәбәссүмү,
баба тәбәссүмү
гој һеч бир вахт сәнмәсин!
Бу тәбәссүмләр—
көрпәнин үзүндә—
горхуја,
ананын үзүндә—
дәһшәтә,
гарынын үзүндә—
гәмә-кәдәрә,
забитин үзүндә—
кинә-гәзәба,
додагларында—
горхунч әмрә
дәнмәсин!..

2. октябр, 1966

ХЭЗРИ, КЭЛ!..

Гышда—бузлу нэфэсилэ
гылынч кими кэсэндэ
    Килавар,
јајда—одлу нэфэсилэ
гуруданда јери-көјү,
инсанларын нэфэсини кэсэндэ
    Килавар,
Зәһлә төкүб чох эсэндэ
    Килавар,
јазда, гышда, һәр фәсилдә,—
бүркүләниб позуланда
    һавалар,
белә дејиб бабалар:
Кәрәк дашдан-кәсәкдән
«Хәзри еви» тикә
илк доғулан балалар,
охуја бу сөзләри,
ешидиб кәлә хәзри:
«Мән анамын илкијәм,
ағзы гара түлкүјәм,
Килавар, јат!
Хәзри, кәл!..»

II

Һава тутгун,
сис, думан.
Дәниз—гургушун кими...
булудлар јорғун-арғын,
сүрүнүр ағыр-ағыр,
позулмуш гошун кими.
Елә бил азар јағыр
көјүн гашгабағындан.
Јухулу дәниз үстдә
боз гарғалар учушур...
Һаны фыртына, туфан?
Һаны фыртына гушу?
Һаны фыртына гушу?!..
Һардасан,
еј дәли хәзри?
Һаны о јел ганадын?
Һаны һәр кишнәјэндә,
јери-көјү титрэдән
о һарын-көһлән атын?
Сүр атыны чапараг,
шимшәкләринлә курла!
Гоп, еј хәзри,
кәл јағышла-јағмурла.
Тәмизлә үфүгләрдән
һиси,
сиси,
думаны...
Тәзәлә бу сис-думанлы һаваны!..

29 декабр, 1966

МИНАРЭЛЭР

Минарэлэр—
инсанын көйдэлэн
дәрди-гәми,
донмуш әмәлләридир.
Минарэлэр—
инсанын көйләрә узанараг
даш олмуш әлләридир...

25 иҗун, 1967

КОСМОСДА ИЛК БЕЛКӘЛ

(Јени ил арзусу)

Чүрбәчүр тарихләр вар дүнјада,
чүрбәчүр илләр...
Өзүнә чүрбәчүр тәгвимләр јарадыб елләр:
күн тәгвими,
ај тәгвими,
дин тәгвими--
атәшпәрәстләр,
јәһудиләр,
христианлар,
мүсәлманлар,
нә билим филанлар-бешмәканлар...
Амма,
ән доғру,
ән дәгиг,
ән јахшы тәгвим,—
билир һамы,—
бизимкидир!..
Бу тәгвими
мин доғгуз јүз он једдидә јаратды
јени әсри,
јени дөврү,
јени дүнјаны
јарадан совет адамы...

Бу јени эсрин
икинчи јарысына гэдэм гојуруг инди...
Бу шәрәф сәниндир,
еј кәнч дост!
Еј, дөшү улдузлу,
оғланлы-гызлы
совет кәнчләри!
Ирәли!
Данм ирәли!..
Даһа да жүксәкләрә!..
Сәнин јердәки бөјүк ишләрин,
мисилсиз һүнәрин
өз јериндә!..
Көјләрә учал, көјләрә,
даһа да жүксәкләрә!..
Бу јени эсрдә
космосда илк планетә
илк гэдэм гојан сән олачагсан, сән!..
Орда да гурачаг, јарадачаг сәнин әли,
орда да гојулачаг илк һејкәл,—
сәнин һејкәлин!..
Еј кәнч достлар,
кәлин,—
бир јени ил арзусутәк мән,—
илк лајиһәсини верим бу һејкәлин:
Бизим Гызгаласы бојда бир постамент,
үстүндә
нәһәнк
ики кәнч,—
јан-јана,
чијин-чијинә,
әл-әлә:
бир оғлан—бир гыз,
дөшләриндә гызыл улдуз.

Оғланын учалан әлиндә
чәкичләчин,
гызын әлиндә—бир ағ көјәрчин!..

28 декабр, 1967

САТИРА

КОЗӘЛЛИК БАРӘСИНДӘ

Чејранла гурбагадан
чох јазыб шанрләр.
Адәмдән Езопа—
Езопдан бу күнкү тәмсилчиләрә гәдәр.
Нә олар!
Һәр өлкәнин, һәр елин,
һәр дөврүн, һәр илин
вә һәр тәмсилин
өз чејраны,
өз гурбағасы вар.
Нејләјим,
бирини дә мән дејим
кәрәк,
динләјин,
нә чыхар көрәк:
Бир күн чејран
су ичмәјә кәлди көлә.
Бахды көлүн күзкүсүндә
өз әксинә,

севинә-севинә,
күлә-күлә,
бир азча да
өјүнә-өјүнә...
Инсафа галанда,
һаггы да варды!
О нә гамәт,
о нә әда,
о нә вугарды!..
Һәлә көзләр, һәлә көзләр!..
Бирдән
зикилли бир гурбаға
һоппанды.
Чејранла јан-јана дајанды.
Вә башлады
көлүн күзкүсүндә
өз һүснүнә бахмаға.
Бахды-бахды,
олду өзүнә һејран.
Вә дилләнди:
—А чејран,
дүзү,
сән дә
көзәлсән,
мән дә...
Бир иш вар анчаг:
сәнә көзәл дејәр һәр кәс.
Амма мәним көзәллијими
һәр јетән гијмәтләндирә билмәз.

Бурда мән
истәдим јазам:
Чејран бу сөзләрдән
од тутду, јанды,

јај кими кәрилиб бирдән тулланды,
өзүнү көлө атды...

Вэ... батды...

Амма һейфим кәлди чејрана.

Тәмсил дә битди...

Кәлдим јекун вурмаға.

Дедим:

--Јазыг!..

Анчаг билмәдим

ким:

Чејран ја гурбаға?!

15 ијун, 1967

СӘХАВӘТЛИ ХАНЫМ

Отуруб троллејбуса,
булвара кедир ханым:
көзләрин алты-үстү гапгара,
кирпикләр бир гарыш,
(синтетика јапышдырылмыш).
Бир аптек бојагдан сываг чәкилмиш
үзүнә,
көзүнә,
јанагларына,
додагларына...
Бирчә шеј чатмыр анчаг,—
јазылы бир вараг:
«Диггәт, диггәт!
Рәнкләнмишдир!..»

Булвара кедир ханым,
көрүшә,
һүснүнү нүмајишә,
ја да башга бир ишә.
Күнәш көзлүјү дә вар,
шүшәләри—гағајы ганадлары.
Күндән горунмаг үчүн дејил,
Модалы көрүнмәк үчүн...

—Билет алын, вэтэндаш!
«Вэтэндаш» (ханым)
дөрд гәпик узадыр
билет сатана,
бармагларынын учунда,
ијрәнә-ијрәнә.
Әдалы-әдалы
ишарә едир:
«Лазым дејил билет!»
Бу нә кәрәм!
Бу нә сәхавәт!..

Билет сатан гыз,—
бојагсыз,
сывагсыз,
әјниндә садә палтар,
садә вә учуз,
ајағында ади чуст,—
көзлүксүз көзләриндә,
үтүлмәмиш гашларында,
тәртәмиз алнында
зәһмәткешләрә мәхсус
бир вүгар,—
сәхавәтли ханымы сүзүр
вә
силлә кими вуруб үзүнә
бу сәхавәтини,—
узадыр она билетини,
ачы-ачы, күлә-күлә...
Ханым додагларыны бүзүр,
аз галыр сывағы гопуб төкүлә.

12 мај, 1967

ТОВУЗ ВӘ ДӘНИЗ

(тәмсилвары)

«Һәр көзәлин бир ејби вар».
Белә дејиб бабалар...

Булварда мәрмәр һовуз,
кәнарында бир товуз...
Товуз ачыб рәнкбәрәнк
гәшәнк
ләләкләрини,
нәһәнк
бир јелпазәтәк.
Чилвәләниб сејр едир
һовузун ајнасында
әлван бәзәкләрини,—
һејран олур өзүнә...
Бирдән өз ајаглары,—
гарғанынкындан да чиркин, кобуд, ијрәнч ајаглар,—
дәјән кими көзүнә,
дәрдиндән фәрјад едир, улајыр бајгуш кими:
көрәсән бәдбәхт вармы дүнјада бу гуш кими!..
—Вар!.. Вар!..
Сәсләр учалыр дәнизин кәнарындан,

Бакынын булварындан.
—Мэн дэ сенин кимијэм,
һәр јерим көзәл-көјчәк.
Гојнумда хијабанлар,
рәнк-рәнк әлван күл-чичәк...
Анчаг...

Бир бах:
саһилимдәки мазут, ләһмә, үфунәт...
Ијрәнирәм өзүмдән, нифрәт едирәм, нифрәт!..
Дашларым дилә кәлир,
Учалыр аһым-дадым,
әфсус
«даш үрәкләрә әкс еләмир фәрјадым!..»

Тәмсил бурда гуртарыр.
Нәтичәси нәдир бәс?
Ешитсин-билсин һәр кәс:
Ики дәрдли көзәлин ики бөјүк дәрди вар:
Биринчи—
товузун ајаглары.
Икинчи—
Булварын саһилиндә мазут, ләһмә анбары.
Биринчинин јохса да әлача еһтијачы,
Бизим әлимиздәдир икинчинин әлачы!..

24 мај, 1967

ГОРУЧУ

Ағач әкмәк,
күл бечәрмәк,
талвар гурмаг,
һәјәтләри, күчәләри јашыллыгла,
күл-чичәклә бәзәмәк,
вә бунлары горумаг
јахшы ишдир, шүбһәсиз.
Һәр ким белә бир иш көрсә, кәрәк
—Сағ ол!—
дејәк
она биз.

Анчаг...
Будур,
һәрдән белә дә олур:
Бир чаван оғлан
суварырды һәр сәһәр
күчәдәки ағачлары бир-бир.
Каһ ачыр дибләрини,
каһ будагларына дәрман сәпир,
каһ көтүкләрини әһәнкләјирди.
Горујурду һәшәратдан
вә һәр чүр зијанәвәрдән...

Һәр көрән дејирди:
—Афэрин, әһсэн!..

Анчаг...
Ишә бир бах:
Бир күн
бир тула говду бир пишик баласыны.
Пишик гачды-гачды,
чаныны гуртармаг үчүн ағача дырмашды.
Бурада гәрибә нә вар?
Гәдимдән беләдир гајда,—
пишик бәркә дүшәндә,
ағача дырмашар.
Һәтта һәрдән
адамы да гыснашдырырлар,
«пишијини ағача дырмашдырырлар».
Анчаг бизим чаван
һәмин горучу оғлан
хәбәрсизди дејәсэн
бу ади һәгигәтдән.
Пишији ағача дырмашан көрәндә,
бејнинә вурду ганы.
Гапыб әлинә јекә бир јабаны
чумду ағача сары.
Пишији говмаг үчүн,
ағачы горумаг үчүн
вурду, вурду,
вурдугча гызышды, гудурду.
Гырды-төкдү јарпаглары,
көрпә јашыл будаглары...
Ахыр вуруб пишији дә салды.
Пишик ган ичиндә, јериндәчә галды...

Амандыр, вәтәндашлар, аман!
Горујун ағачлары,
чичәкләри,
пишикләри,
көрпәләри
белә горучулардан!..

5 ијун, 1967

УШАГ, ОЈУНЧАГ АТ ВӘ БӘЛАТ

Булварда
бир оғлан миниб тахта атына,
сүрүр
чапараг...
Әслиндә өзү жүүрүр.
Анчаг
јаваш кедәндә,
тагсыры атда көрүр.
Дөјүр аты,
сөјүр аты:
—А чәр дәјмиш,
нә дејим сәнә...
А чәр дәјмиш,
јерисәнә!..

Бәрк кедән дә
езүдүр,
јаваш кедән дә...
Анчаг, јаваш кедәндә,
тагсыры атда көрүр...
Ғынамаг олмаз ону.
Ушаг ојунудур бу!..

Олмаз онә демәк:
—Ај бала,
гамчыны һәрдән
өзүнә дә чәк!
Ахы сүрән дә
сәнсэн,
јүүрән дә
сән!..

Анчаг...
Ди кәл, бөјүкләрә бах!
Һәрдән
белә дә олур һәјатда:
бир дә көрүрсән
бир колхозда,
бир совхозда,
ја тәсәррүфатда
рәис дејән олмады.
План долмады...
О саат
«көтүрүр чидди өлчү».
(јә'ни рәис тәдбир көрүр).
Од пүскүрүр:

—Филанкәсә чидди хәбәрдарлыг!
Филанкәсә шиддәтли төһмәт!..
Филанкәси бәрк тәкдир!..
Вә белә-белә бир чох тәдбир...

Бир дејән кәрәк:
—А рәис јолдаш,
бир өзүн дә дүшүн, фикир ет.

Ахы, бу иши көрән дә
сәнсэн,
бу гатары сүрән дә
сән!..
Өзүнә дә бир азча зәһмәт версэнә!
Ја да, һеч олмаса,
јумшагча бир төһмәт версэнә!..

23 ијул, 1967

ТОРАҒАЈЫН НӘҒМӘСИ

Мешәдә мүсамирә һазырлајырды гушлар.
Нәғмәкарлары сечмәјә
баш мүнсиф сағсағанды.
Ә'ла дејилдисә дә,
сәси-нәғмәси,
анчаг һөкмү рәванды...

Ујуб хош бир һәвәсә,
бир торағај да кәлди.
Мүнсифләрин өнүндә
учуб көјә јүксәлди...
Көјүн уча гатында
ән хош диләкләрини,
севинчини-ешгини,
дәрдини-кәдәрини,
бүтүн һәјачаныны,
үрәјинин ганыны
гатараг өз сәсинә,
башлады нәғмәсинә...
Мин-мин бүллур зәнк кимн
чинкилдәјир үфүгләр,
рәнк вериб рәнк алырды
бу нәғмәдән шәфәгләр.
Бу,—нә бүлбүл, нә гумру,

нә гарангуш, нә турач,
нә сығырчын сәсијди.
Торағажын өз сәси,
өз үрәк нәғмәсијди.
Елә бундајды онун
сафлығы-тәрәвәти,
дады,—бүтүн ләззәти...

Күнләр кечди-өтүшдү.
Бир күн торағажын јолу
јенә орадан дүшдү.
Асылмышды ағачдан
мүсамирә е'ланы,
иштирак еләјәнләр:
башда—гарға, сағсаған,
долаша, ағачдәлән
вә саир вә саирә...
Бу сијаһы мә'лумду
һамыја эввәлчәдән:
даими бир гајдајды,—
бу адлы-санлы гушлар
кәрәк һәмишә башда олајды...
Торағаж сијаһыны
башдан-баша охуду.
Јох, онун ады
сијаһыда јохду...

Торағаж инчимәди.
Өзү өзүнә деди:
—Нә олар!..
Һәрәнин өз зөвгү вар.
Мәнә дә хош кәлмир онларын нәғмәси,
Гарғанын, сағсағанын,
долашанын сәси...

Вә чыхыб кетмәк истәди.
Анчаг,
елә бу заман
кәлиб чыхды сағсаған.
Көзләрини гыја-гыја,
бахыб үстдән ашагыја:
—Бура бах,—
деди,—ај торағаж,
сәсин дә јахшыдыр, нәғмән дә.
Диггәтлә гулаг асдыг...
Бизим бөјүкләр дә, мән дә.
Амма бир шеј дә вар:
ахы сәсин нә гарға, нә долаша...
(«Тәвәзә'дән» өз адыны чәкмәди)
нә бүлбүл, нә сығырчын,
нә гумру, нә гарангуш
нә башга гуш сәсидир,
нәғмән дә һеч онлара бәнзәмир,
бәс бу нә нәғмәсидир?!..
Гәрәз, гәрарымызы гој дејим бил:
«Мәсләһәт дејил!»

Торағаж бахды-бахды сағсағанын үзүнә,
гыјылмыш чәп көзүнә,
шән, хош нәғмәләр долу үрәјн кәврәлди
вә дилә кәлди:

— Мән нә бөјүкләрә
гошурам нәғмәми,
нә дә онлара ајагалты—көтүкләрә...
Мәнә лазым дејил
нә тәғдири,
нә тәкдири
һеч кәсин.

Гој мени
гызаран үфүгләр,
ал шэфәгләр,
ачылан сәһәр
динләсин!..

19 ијун, 1967

МӘРД—НАМӘРД.

Белә ешитмишик дәдә-бабадан:
«Мәрди гова-гова намәрд еләмә!»
Анчаг дәдә-баба олса да инсан,
Јанылмаз,—демә.
Нә чохдур белә сөз:

Чәкин,
бахма,
көрмә,
ешитмә,
ганма!

Амма бу сөзләри ешит, инанма!..
Намәрдлик еләмәз говулмагла мәрд!
Мәнсәблә, рүтбәјлә мәрд олмаз намәрд..
Гылынч сынар, әјилмәз,—
Мәрд намәрд ола билмәз!

!6 октјабр, 1967

ДОЗАНГУРДУ ВӘ САИР БӘШАРӘТ...

Бир и варды, бир јохду.
Дүнјада һәшарәт чохду.
Дозангурду да бунлардан бири...
...олмушду мешәдә
Сакит бир кушәдә
Кушә мүдири...
Јығмышды башына
Сохулчаны,
чырчыраманы,
чикиркәни...
Мүхтәсәр,
Ишинә јарајаны, хошуна кәләни.
Анчаг
Мүдирин әли дәјән һәр шеј
пис гохујурду јаман:
Мәзәли-дадлы чијәләк,
көбәләк,
Әтирли, ал-әлван күл-чичәк
әли дәјчәк,
олурду зај,—
Гохујурду үфунәт,
дадырды ачы-әзвәј.
Баш мүдирлә олуб әлбир,
Өтүрүрдү әлине дүшәни.

Сөз мүхтәсәр,—
Көр гојмушду мешәни...
Ғамы шикајәт еләјирди;
кими күнчдә-бучагда,
кими дә јығынчагда,
Ачыг-ашкар буну дејирди.

Бир күн бир јығынчагда
бүлбүл дә деди она:
—Ахы бу пис адәтдир,
Натәмизлик, надүрүстлүк чинајәтдир.
Ајыбдыр, тәмизкар олсана...
Бу сөзләр
Дозангурдуна
Хош кәлмәди бир гәдәр.

Нә исә,
Көрүб чох гудурдугуну,
Мүдирликдән көтүрдүләр дозангурдуну...
Арадан хејли кечди.
Ишләр дәјишди.
Дозангурду јенә олду мүдир,
Мешәдә,
хәлвәти бир кушәдә.
Јенә һөкүмранлыг едир.
Јығыб башына сохулчаны,
чырчыраманы,
чикиркәни...

Қарына јарајаны,
Ишинә кәләни...
Јетәнә јетир,
Јетмәјәнә шыллаг атыр.

Элиндән чыхан һәр шеј
јенә үфунәт гохујур, әзвәј дадыр.
Јанында, јери кәләндә,
Бүлбүлүн ады чәкиләндә,
Туршудур үз-көзүнү,
Гыјыр гыјыг көзүнү:
—Әһ, нә бүлбүл?
Онун да ады вар анчаг!
Һәлә өз мәләһәтли фысылтымы демирәм,
Будур,
Бизим чырчыраманы динлә бир,
Чырылдајанда адамын үрәји әсир!..
Бүлбүлә дедиләр бу сөзү,
күлдү,
Чәһчәһ басды мешәни,
Димдијиндән санки инчи төкүлдү,—
Деди:
—Кејин дејин она,—
Дозангурдуна,—
Сөзүм сөздүр:
Дозангурду натәмиздир.
Әлдә,
дилдә
натәмизлик, надүрүстлүк пис адәтдир.
Буна дөзмәк чинајәтдир!..

8 октябр, 1968

АСЛАН ҮРӘЈИ

1

Дүнјада гәрибә ишләр вар:
Бир асланын үрәјини чаггала чаладылар,
Иши дүзәлди.
Чаггал
сағалды, дирчәлди.
Аслан кими кәзмәјә башлады вүгарла.
Дуруб-отурмады даһа
Түлкү кими, чаггал кими
чана-чуна һејванларла.
Онлара күлүрдү.
Өзүнү доғрудан да аслан билирди.
Һәтта аслан кими нәрилдәјирди дә һәрден.
Кечәләр, јухуда...
Чүнки ајыглыгда утанырды өзүндән
шәклини көрәндә суда...

Бәли,
јашајырды белә
аслан үрәкли чаггал,
өзүнү аслан билә-билә.
Бәлкә дә чох јашајачагды һәлә...

Анчаг,
ишә бир бах:
Бир күн мешәдә
Ағзы-пәнчәләри ганлы бир чанавар көрдү.
Чаггал
тез жүүрдү,
тәрифләди чанавары:
«Сән бөјүк гәһрәмансан!
Пәләнк нәдир, аслан нәдир, фил нәдир?
Бу дүнјада сән әсл һөкмүрансан!»
Сонра да онун ганлы чәнәсини,
Ганлы әл-ајағыны јалады...
Елә бу ан
Дөзмәјиб јалтаглыға
Көксүндәки аслан үрәји партлады.

2

Бу гиссәдән һиссә дә вар.
О да будур:
Еј үрәк чалашдыран
чәрраһ достлар,
әлач едәндә
үрәк азары кими ағыр бир дәрдә,
һеч вахт
мәрд үрәјини чаламајын намәрдә!
Тохумалар ујушар бәлкә,
Хәстә сағалар, јашар бәлкә,
Амма јенә
әмәјиниз итәр әбәс.
Чүнки
мәрд үрәји
намәрдлијә таб кәтирмәз!

8 октябр, 1968

РӘССАМ-СНАЈПЕР

Һәсән Һагвердијевә

Көзләр
гартал көзләри—
Һеч кәс јайнмаз ондан;
Гәләмилә фырчасы—
әлиндә охла-каман.
Кечә-күндүз,
һәр заман
кешикдәдир дејәсэн...

Достлар үчүн тикансыз,
дүшмәнләрә—
амансыз.
Анчаг снајпер кими,
һәдәфини һәмишә
сәрраст вурандыр Һәсән.

19 мај, 1967

БАЛАЛАРА

ГАР ЈАҒАНДА

Гыш:
Думан, сојуг, сызаг...
Ағаппаг
    гардыр һәр јан...
Гыш:
Күләк, шахта, боран...
Анчаг
Үзлөрдә севинчә бир бах!..
Дәстә-дәстә гыз-оғлан,
Бөјүк-кичик, гоча-чаван,—
дәрсә кедән дәрсә кедир,
Ишә кедән ишә...
Нә дәрсә, нә иши олан
балачалар јүјүрүшүр,
    күлүшүр.
Кими хизәк сүрүр,
    кими киришә.
Намы севинчәк,
    намы шән...

Ајтач кәлди гача-гача:

--Дајдај,
    чајчај
    вер Ајтача!..

Дајдај деди:

—Гызым, нә вар?
    Үшүјүрсән?

Ајтач деди:

—Гар јағыр, гар!..
—Јағыр, јагсын, сәнә нә вар?
—Ај аман!..

Бәс чөллөрдә чејранлар?
Бәс дүзлөрдә довшанлар?
Үшүмәзми сојугдан?

—Јох, үшүмәз,—

    чејранларын,
    довшанларын,

Јумшаг, исти күркү вар!..

—Бәс турачлар, гырговулла?

Ач галмазми чөллөрдә?

—Галмаз, гызым,

Онлара да пионерлә

Дәнлик гурур һәр јердә.

—Бәс бајырда торағажлар, сәрчәләр?

—Онлара да,

    гочаг гызым,

Сән өзүн апар, дән вер!

Сәп һәјәтә-бајыра,

Өзләри тапар, дәнләр!

Ајтач деди:

—Дајдај, нејчүн гар јағанда,

Севинир-күлүр һамы?

Нејчүн гышда-гарда олур

һәр ил јолка бајрамы?

Дајдај деди:

—Гышда бол-бол гар жағанда,

Јајда һәр шеј чох олур.

Јаған гарын һәр дәнәси

Боллу-боллу тахыл, мејвә,

гоза-гоза памбыг олур.

Көр нә гәшәнк гар жағыр!..

Елә бил

көјдөн јерә

гар дејил,

Тахыл-памбыг, бол мејвә

Алма,

һејва,

нар жағыр!..

2 октјабр, 1966

ХӘЗРИ-КИЛАВАР

Бизим көзәл Абшеронда,—
бабалардан јадикар,—
белә бир адәт дә вар:

Гышда—
бузлу нәфәсилә
гылынч кими кәсәндә
килавар,—

јајда—
одлу нәфәсилә
јери-көјү гуруданда,
инсанларын нәфәсини-кәсәндә
килавар,—

зәһлә төкүб чох әсәндә
килавар,—

јазда, гышда, һәр фәсилдә
бүркүләниб позуланда һавалар,—
белә дејиб бабалар:

Кәрәк дашдан-кәсәкдән .
«хәзри еви» тикә
илк доғулан балалар,
охуја бу сөзләри,
ешидиб кәлә хәзри:

Чохлар эзәчәк азлары.
Фәһләләр саһибкарлары,
Јохсуллар варлылары,—
Гуллар ағалары эзәчәк...
Дедиләр:
—Бәс нејләјәк?
Ағалар көмәјә чағырдылар
Падшаһы—чары.
Чар—јаман чанаварды,
Чохлу-чохлу гошуну,
Топ-түфәнки, мизрағы
Горхунч-ганлы јарағы
Вәһши атлы газағы...

варды.

Фәһләләрин, јохсулларын
Ачларын, гулларын

да

Варды топдан-түфәнкдән,
һәр чүр гошундан күчлү
Мөһкәм, полад архасы:
Башда—бөјүк Ленинлә
Коммунист партијасы!

Бәли, башланды саваш,
Нә башланды!
Ил-ил,
ај-ај,
күн-күн,
саат-саат
јанды-јанды.
аловланды
Ингилабын кур мәш'әли...

Фәһләләрин, кәндлиләрин,
эскәрләрин

Бирләшмиш күчлү әли
Вурду-јыхды ганлы чары,
Говду бүтүн ағалары.
Азад етди ана јурду,
Јени көзәл дүнја гурду...

Дүз әлли ил бундан әввәл,
Октјабр ајында
галиб кәлди
ал бајрагы Ингилаб!..
Бундан дејир, бала чан,
Зәр јазылы мәрмәр китаб.

27 мај, 1966

ЧҮЧӘ КЕТДИ СУ ИЧӘ...

(Ән узун нағыл)

Чох сусамышды чүчә:

— Чиб-чиб...

Кетди архдан су ичә:

— Чиб-чиб-чиб...

Һоппанды горха-горха:

— Чиб-чиб-чиб-чиб...

Бирдән жыхылды арха:

— Чи-и-и-иб, чи-и-и-иб, чи-и-и-иб!..

Бир газ буну ешитди:

— Га-га!

Онун јанына кетди:

— Га-га-га?

— Ај газ, бир бах һалыма!..

— Чиб-чиб-чиб!

— Тез ол, һоппан далыма!

— Га-га-га!

Сулары аха-аха,

Чүчә чыхды гыраға:

— Чиб-чиб-чиб!..

— Га-га-га!..

Арха жыхылан заман

Чүчә горхмушду јаман:

— Чиб-чиб-чиб...

Горхусундан су ичмәк

Лап чыхмышды јадыннан:

— Чиб-чиб-чиб...

Бахырды дөврәсинә,

Су ахтарырды јенә:

Чиб-чиб-чиб...

(Јенә башдан башлајын!)

Март, 1967

ГОРХУНЧ ГОРХАГ

(олмуш һадисә)

I

Гатар кедир:
Таг-таг-тараг...
Гатара бах! Гатара бах!..
Һәрдән санки ит һүрүр,
каһ да чаггал улајыр.
Каһ аслан һәрилдәјир,
каһ да ајы бөјүрүр...

Гатарда бабасыјла
узаг сәфәрә кедән,
бу сәсләри ешидән
нәвә бабаја дејир:
—Бу сәсләр нәдир, баба?
Бура һарадыр мәкәр?
Һардан кәлир бу сәсләр?

Баба дејир:
—Бала чан,
дүзәндән кечир гатар.
Бурда нә бир мешә вар,

нә ајы, чаггал, аслан...
—Еләсә, бәс, баба чан,
бу улашма, бөјүртү,
бу һәрилтиләр нәдир?
—Бала, бизим гатарда
бир һејванхана кедир.
Гатарда, гәфәсләрдә
һәр чүр һејван десән вар:
Ајы, түлкү, фил, марал,
аслан, чаггал, чанавар...
Јәгин чөлүн-мешәнин
гохусуну аланда,
өз азад күнләрини,
азад јолдашларыны
јазыглар јад едирләр.
Тазаланыр дәрдрәри.
Одур ки, ачы-ачы
белә фәрјад едирләр...

2

Гатар кедир:
Таг-таг-тараг...
Гатара бах, гатара бах...
Сәс јајылыр чөлә-дүзә.
Көј үзүндә долгун ај да
булудларын арасында
сүзә-сүзә,
сачыр сәрин ишығыны
даға-дүзә...
Кечә дөнүбдүр күндүзә...

Кедир гатар...
 Һәр вагонда дүзүлүбдүр,
 чәркә-чәркә, гатар-гатар
 дәмир чубуг бармаглыгы,
 бә'зиси кен, бә'зиси дар
 һәр чүр гәфәс...

Бир гәфәсдә
 мүркүләјир нечә-нечә
 узунгулаг, чәпкөз довшан.
 Кими көрүр јухусунда
 дадлы јемлик, нанә, јовшан...
 Кими һача додағыны
 марчылдадыр, чејнәјир,
 јухусунда ширин-ширин
 гарпыз јејир...

Гатар кедир...
 Бир гәфәсдә
 бир чүт түлкү.
 Бири јухуда көрүр ки,
 дүзәндә, ај ишығында
 бир дәстә көк өрдәк јатыр...
 Сүрүнәрәк оғрун-оғрун
 јатан өрдәкләрә чатыр.
 Бирдән атылыр, вазлајыр,
 беш өрдәји тутур бирдән,
 боғазлајыр...

Елә бу ан
 о јухуда өрдәк билиб,
 јапышыр өз јолдашынын
 боғазындан...
 Һәр икиси ачығындан
 чырмаглајыб јери ешир,
 ачы-ачы вәнкилдәшир...

Кедир гатар...
 Бир гәфәсдә
 бир чанавар,
 тәк-јалгузаг.
 Ајын күмүш ишығында
 јахын-узаг
 коллуглары сүзә-сүзә,
 јана-јана бахыр дүзә...
 Бу дүзләрдә гојун-гузу,
 әмлик чејран балалары
 овладығы күнләр бир-бир
 дүшүр јада...
 Ачы-ачы фәрјад едир,
 улајыр-улајыр о да...

Гатар кедир...
 Бир гәфәсдә
 тосгун гәссаб пишијитәк
 көк бир аслан.
 Хор-хор јатыр, хорулдајыр.

Хәбәри јох бу дүнјадан.
Нә севимли ај ишығы,
нә бу дүзләр, нә дәрәләр,
нә дағларын, мешәләрин јарашығы,
нә отларын, чичәкләрин
хош гохусу
һеч бир әсәр етмир она.
Һеч нә кирмир јухусуна.
Чох дәриндир,
чох шириндир
онун бу аслан јухусу,
онун пәһләван јухусу.
Јејиб дојмуш пишик кими
хор-хор јатыр, хорулдајыр...

7

Кедир гатар...
Бир гәфәсдә...
Јох, јох, јох... Бу гәфәс дејил,
Бир вагонда
нәһәнк бир фил...'
Тәзә кәлиб Африкадан.
Вагон ону јаман сыхыр.
Фил дарыхыр...
Хатырлајыр вәтәнини—
Африканы.
Кениш-азад орманлары.
Сүрүсүјлә
биркә кәзиб долашдығы,
чәнкәлләрә јол ачдығы
заманлары.
Дөјүшдүјү, ворушдуғу

72

пәләнкләри, асланлары.
Нәһәнк-нәһәнк
бујнузлу кәркәданлары...
Амма инди...
Зәнчирләнмишдир ајағы.
Чәйкәлләрә сығмајан фил
олмуш бир вагон дустағы...

Бирдән көрүр бир сичан...
Дејирләр ки, куја фил
сичандан горхур јаман...
Ола билмәз!
Дүз дејил!..
Јох, јох... Фил
горхмур, ијрәнир ондан!..

Сичан алтдан јухары
бахыр филә һејрәтлә.
Бирдән чумур үстүнә
һәјасыз бир чүр'әтлә.
Сичан һәддини ашыр:
нәһәнк филин
ајағына дырмашыр...
Фил јаман ачығланыр.
Зәнчирә дөзән гәлби
бундан одланыб јаныр.
Чошур-дашыр гәзәби,
бирдән горхунч, әсәби
ачығлы бир нә'рәјлә
гопарыб зәнчирини,
зинданыны учурур...
Таг-тарраг... Тарраг-тарrrrrраг...
Гатар дурур...

73

Дурур гатар...
 Таг-тарраг... Тарраг-таррррраг...
 Вагонлар бир-бирилә
 Тоггушараг:
 Шаг-шарраг... Шарраг-шарррраг...
 Ашыр-дашыр бир-бир јерә
 һејванларын гәфәсләри.
 Аыларын, мејмунларын, чаггалларын
 гулагдәлән чыр сәсләри
 бир-биринә гатышыр.
 Һејванлар да,
 инсанлар да
 чығырышыр-гачышыр...

Күрән түлкү,
 боз чанавар,
 чәпкөз довшан,
 халлы марал,
 кифир кафтар,
 көзәл чејран...
 Гачыр һәрә бир јана,
 чөлә, дүзә, ормана...

Бир заман
 дағдан, дүздән мешәләрдән тутулан,
 азад аләмдән кәлән,
 азадлығын гәдрини-дадыны
 јахшы билән
 бүтүн һејванлар, гушлар,
 зиндандан гуртулмушлар—
 кимиси гача-гача,
 кимиси уча-уча
 говушур азадлығы.

Ахы азад јашамаг,
 ач да, сусуз да олса,
 мин дәфә хошдур, инан,
 гәфәсдә тох јашамагдан...

Анчаг...
 Будур, буна бах:
 Бир гәфәсин јанында
 дуруб горхунч бир аслан.
 Бахыр јан-јерәсинә,
 нәр-нәр нәрилдәјир.
 Елә бил белә дејир:
 —Көрүн нә горхунчам мән!..
 Көрүн мән нә гочағам!..
 Гачын һа!..
 Горхун мәндән!..
 Јохса кәлиб бу саат
 һамыны удачағам!..

Горхуб чығырышыр һамы:
 —Ај аман!
 Ај аман!..
 Аслан чыхыб гәфәсдән!..
 Гәфәсдән чыхыб аслан!..
 Гулаг тутулур сәсдән:
 —Гачын, гачын! Ај аман,
 Јаман гызышыб аслан!..

10

Анчаг...

Ишә бир бах:

Бу һај-күдән горхараг,

Аслан гачыб гысылыр

гәфәсин бир күнчүнә.

Башыны пәнчәсинин

үстүнә гојуб јенә

Чох јемиш пишик кими,

Хор-хор јатыр, хорулдајыр...

11

Һамы бахыр һејрәтлә:

—Бу нә ишдир көрәсән?

Бу гочаглар гочағы,

һејванларын падшаһы,

пәләнкләрин,

бәбирләрин, филләрин,

нечә-нечә горхунч-горхунч

нәһәнкләрин

гәними,

горхунчларын горхунчу

нәдән горхду көрәсән?

Нијә гачыб кирди јенә

о ијрәнч дар гәфәсинә?..

12

Нәвә сорур бабасындан:

—Белә нијә, баба чан?

Күрән түлкү, боз чанавар гачды,
Халлы марал, чәпкөз довшан гачды,
Кифир кафтар гачды,
Көзәл чејран гачды...
Бәс аслан нијә гачмады?

Баба дејир:

—Бала чан,

көрүнүр ки, бу аслан
аслан дејил, пишикдир.

Гәфәсә өјрәшикдир.

Бахма онун курлајан

Горхунч аслан сәсинә,

горхунч нәрилтисинә,

Бојнунда далғаланан

кур аслан јеләсинә,

ити чајнагларына,

о јекә пәнчәсинә...

Бүтүн бунлар бир заман

чәнкәлләрдә-дағларда

мәрд-мәрданә јашајан

азад бабаларындан

галмыш бош бир бәзәкдир.

Гәфәсдәки аслана

бунлар нәјә кәрәкдир!

Јәгин бу горхаг аслан

азадлыг көрмәмишдир.

О гәфәсдә доғулуб,

гәфәсдә бөјүмүшдүр.

Онун диләји анчаг

бир парча гохумуш әтдир.

Гәфәсдә тох јашамаг

Онунчун сәадәтдир...

Одур ки,
боз чанавар,
кифир кафтар,
көзэл чејран,
чәпкөз довшан...
гачанда,
онлар азад чөлләрә,
дүзләрә говушанда,—
бу аслан гачыб јенә
кирди өз гәфәсинә...

Гәфәсдә јашамағы
сәадәт билән аслан
һәм горхунч, һәм горхагдыр.
Азадлыға чан атан
довшан ондан гочагдыр!..

13 ијун, 1967

ПОЕМАЛАР

БЕШВАРМАГ

I

Ләпәләрин сәсләри

Дәниз...

Рузкар...

Гајалар...

Дағлар кими далғалар...

Бу чырпынан үрәкдә

Мин бир әсрин сирри вар...

Мин бир әсрин шаһиди—

Һәр бир далға, һәр гаја.

Мин бир ешгә-севдаја,

Мин бир ганлы говгаја

Сирдаш олмуш бир заман

Гајаларла далғалар.

Бу чырпынан үрәкдә

Мин бир әсрин сирри вар...

Бә'зән дадлы өпүшләрлә
Гајалары охшар дәннз.
Нә күләкдән әсәр галар,
Нә далғадан кичик бир из.
Санки онда пычылдајар
Ләпәләрин ширин сәси
Мин бир сиррин ичиндән бир
Севдалы ешт әфсанәси...

Бә'зән һәзин-һәзин сәслә
Һычгырараг ағлар сулар.
Далғаларын синәсиндән
Јаныглы бир нәғмә гопар.
Санки онда өтәр бизә
Ләпәләрин һәзин сәси
Мин бир сиррин ичиндән бир
Дәрдли севда тәранәси...

Бә'зән тутгун үфүгләрдән
Хәзри гопар кечә јары.
Дәннз ач бир әждаһатәк
Удмаг истәр гајалары.
Онда гәзәб-дәһшәт сачар,
Һајгырараг чошар дәннз,
Азгын аслан нә'рәсилә
Саһилләри ашар дәннз.
Далғаларын чарпышмасы
Алов сачар, думан сачар,
Көпүкләнән гајаларда
Ағ бир көлкә ганад ачар,
Дик галхараг чумар суја,
Шаһа галхан бир ат кими,
Гајалардан гајалара
Чарпан ағ бир ганад кими

Чарпышмадан дидикләнәр
Онун ағаппаг түкләри,
Белә учар саһилләрә
Дәннзин ағ көпүкләри.
Үрәјиндән ох вурулмуш
Бир јаралы гуш сәсилә,
Азгын-чошгун, анчаг дәрдли
Бир мусиги бәстәсилә
Јада салар онда дәннз
Фачиәли бир кечәни,
Мин бир сиррин ичиндәки
Ән дәһшәтли фачиәни...

II

Өлүм вә ган сарајы

Бир заман Бакы белә
Көзәл вә шән дејилди.
Синәси күл-чичәкли
Әлван күлшән дејилди.
Бакынын дөрд бир јаны
Тиканлы сәһраларды,
Сәмумтәк јел әсәндә,
Тоз адамы боғарды,
Нә бу бағлар, бағчалар,
Нә бу евләр—сарајлар,
Нә көјләрлә јарышан.
Јердә улдузлар—ајлар,
Нә саһилдә кечәләр
Сајрышан бу ишыглар,
Бојнунда инчи кими
Бөзәкләр—јарашыглар,

Нә өлкәјә чан верән
Бу мә'дән-фабрик, завод,
Нә бу һәјат гәјнағы,
Нә бу алов, нә бу од,
Нә гара гызыл сачан,
Бу нефт атылганлары,
Нә өлкәнин шәрәфи—
Әмәк гәһрәманлары,
Нә бу әнкин фәзада
Учан ганадлы гызлар,
Нә бу бәрәкәтли гыш,
Нә күл-чичәкли баһар...

Бир заман гоча Бакы
Санки харабазарды.
Бу чәфакеш өлкәнин
Нә пис күнләри варды!
Үч јаны гумлу-тозлу
Гат-гат, боз даш диварлар,
Санки бурда нә һәјат,
Нә ондан бир нишан еар,
Дашларына гәм чөкмүш
Чанлы бир мөзарыстан.
Мөзарлығын ичиндә
Башдашы кими галхан,
Сағыр көјдән мәрһәмәт
Диләнән минарәләр,
Арада хортлаг кими
Кәзишән аварәләр...
Бир гәриб гәбри кими
Кимсәсиз Гыз Галасы,
Дәбдәбәли кечмишин
Јетим галмыш баласы...

Саһил гумлуг—батаглыт,
Һәр тәрәф тоз, даш-кәсәк.
Нә бир дамчы ахар су,
Нә бир јарпаг, нә чичәк...
Бу дүнјаја кәләли
Көрмәмиш санки баһар.
Баһара һәсрәт галмыш
Бахты гара бир дијар...
Мискин, заваллы, јазыг,
Ишкәнчәли бир һәјат.
Нә бир нәш'әли маһны,
Нә бир шән нәғмә... һејһат!..
Јалныз матәм, ағлашма,
Новһә-синәзән сәси,
Мөзар кими евләрдән
Јүксәлән шивән сәси:
Инилдәјән бир лајлај,
Бешик гычыртылары...
Өлүмчүл бир хәстәнин
Өмрүнүн сон баһары...

Анчаг дөмирчихана
Очагларында јанан
Аловларын шө'ләси,
Әснафлар мәһләсиндә
Чәкичләрин кур сәси
Дејир ки:—Јох, шәһәрин
Вуран үрәји сағдыр.
Бу өлкә зөһмәт илә
Ағ күнә чыхачагдыр!..

Јалныз бирчә бина вар:
Дикбаш, ловға, ганичән.
Горхусундан титрәјир

Һәр бир янындан кечән.
Орда жүксәлир көжә
Сәрсәри гәһгәһәләр.
Ән арсыз әјјашларын
Јејиб-ичдији бир јер...
Орда ән ијрәнч ишләр:
Сәфаһәт, фисг-фичур,
Ән гәддар һөкүмранлыг,
Күлүнч-сахта бир гүрур.
Зирзәмидә аһ-зар,
Мәһбуслар долу зиндан...
Бу сәсләрә гарышыб
Јүксәлир көжә азан.
Мәзарчылар, бајгушлар
Јувасы—Хан сарајы...
Ән дәһшәтли рәзаләт,
Өлүм вә ган сарајы!..

Бу ијрәнч мәнзәрәни
Ағушунда сахламыш,
Сиррини кизләтмәкчин
Гол ачыб гучагламыш—
Үч јаны гумлу-тозлу
Гат-гат, боз даш диварлар,
Нә бәрәкәтли бир гыш,
Нә чичәкли бир баһар...

III

Елоғлу Елхан

Бир заман бураларда
Залым бир хан јашарды.
Бу гансызын әлиндән

Ел чанындан безарды.
Бу хан да һәр хан кими
Горхунч бир јол тутмушду,
Өлкәсини унутмуш,
Елини унутмушду.
Халгын ачындан сөзү
Донаркән додағында,
Бу хан, гышлар—сарајда,
Јајлары—хан бағында
Һәмишә кеф ичиндә
Ган ичиб зөвг аларды...
Елин дә дәнмәз үзү,
Бүкүлмәз голу варды!..

Диванханада бир күн...
Диварда—зәр нахышлар.
Бир душтаг гоча кәндли,
Үзү—дәрин гырышлар...
Нахышлар—ел сәнәти,
Диварлары бәзәрди.
Гырышлар—ел гисмәти,
Елин түкәнмәз дәрди...
Бу күн... Сазаг, шахталы
Сојуг бир гыш күнүндә
Хан мәһкәмә гурмушду
Диванхана өнүндә.
Һамыја ибрәт олсун,
Көзләри горхсун,—дејә
Халгы топламышдылар
Зорла бу мәһкәмәјә...

Гочаны кәтирдиләр.
Јазыг табсыз-тавансыз.
Көзләри нурдан дүшмүш,

Сөзлэри—дүз, јалансыз:
—Хан сағ олсун, нејләјим,
Тураглыг кечди гыш-јаз.
Јохлуғун үзү гара,—
Јохдан аллаһ да уммаз.
Бир сүрү јетим нәвәм,
Аллаһ билир, галды ач.
Нәлә әт-јағ бир јана,
Јаван чөрәјә мөһтач...
—Сус, бәсдир, гоча түлкү!
Мән јохдан да аларам!
Мән ханам, ону бил ки,
Ган да, чан да аларам!..

Фәррашлара әмр етди,
Јыхыб јерә гочаны,
О гәдәр вурдулар ки,
Ордача чыхды чаны.
Јетим-јесир нәвәләр
Вај-шивән гопаранда,
Чамаатын ичиндән
Бир шаһинтәк, бир анда
Бир чаван шығыјарағ,—
Сәсиндә гәзәб, вүгар,—
Бәркдән чығырды хана:
—Еј ганичән чанавар!..

Фәррашлар төкүлүшдү,
Ара гарышды јаман.
Ел, икиди горујуб,
Тез чыхарды арадан.
Бу горху билмәз икид,
Нә бәј, нә ә'јанданды,
Мәрд вә аслан үрәкли

Чобан оғлу Елханды.
О күндән хана гаршы
Нифрәтлә үсјан етмиш,
Өзү кими бир дәстә
Мәрд икидләрлә кетмиш,
Шаһинләр јурду олан
Дағлара чәкилмишди.
О, чох чанлар гуртармыш,
Чох көз јашы силмишди.
Инди әзиләнләрин
О олмушду пәнаһы,
Инди мезлумларын да
Варды истинадкаһы...

Елхан шәһәрдән узағ,
Бу өлкәдә, бу елдә
Доғулуб бөјүмүшдү
Гајалыг бир саһилдә.
Мави көзлү дәнизин
О кениш үфүгләри,
Дәниз үфүгләринин
О рәнкин шәфәгләри,
Нәр сәһәр шүасыны
Ичдији көзәл күнәш,
Нәр сәһәр үфүгләрдән
Әсән саф-тәмиз күләк
Онда үфүгтәк кениш,
Онда одлу, күнәштәк
Тәмиз, мөһкәм, саф, шәффаф
Бир үрәк јаратмышды.
Елхан белә бөјүјүб
Боја-баша чатмышды.
Инди о ел икиди
Танынмыш гәһрәманды.

Диллэрэ дастан олан
Мэшһур гачаг Елханды.
Елханын дэрэлэрдән
Көпүклү селлэр кими,
Дағлардан—төпэлэрдән
Бач алан јеллэр кими
Учан бир аты варды.
Бу ат—рузкар ганадлы,
Чејран көзлү Боз атды...

IV

Хан гызы—бағбан гызы

Ханын өз аләминдә
Бир дәрди варды јалныз:
Өвлады галмајырды,
Нә бир оғул, нә бир гыз.
Кәнчлијиндә ујараг
Кефә, ејши-ишрәтә,
Гул олмушду тирјәкә,
Сәфаһәтә, шәһвәтә.
Одур ки, доғулантәк
Өлүрдү һәр өвлады.
Алыб бәдбәхт етмишди
Нечә јазыг арвады...

Анчаг бир кечә јенә
Хан арвады доғанда,
Елә һәммин о кечә,
Елә һәммин о анда
Бағбанын да арвады
Бир гыз доғду, чох көзәл...

Анчаг... Јазыг ананы
Алды-апарды эчәл.
Ханын ушағы өлдү,
Бағбанынса—арвады.
Хан арвады горхудан
Чох јалварды-јахарды,
Ахыр бағбан гызыны
Вердиләр она өвлад.
Ханын көнлү ачылды,
Үзү күлдү, олду шад.
Гәзанын һөкмү илә
Саде бир бағбан гызы
Бөјүјәрәк сарајда,
Танынды бир хан гызы.
Анчаг јенә ахырды
Дамарында ел ганы.
Үрәји ел үрәји,
Чаны да ки, — ел чаны.
Өз елини-јурдуну
Ел гызытәк севирди.
Ел илә һәмдәрд олур,
Ел илә севинирди.
Ушаглыгдан гајнајыб
Гарышмышды ел илә.
Елин ушагларыјла
Чијин-чијинә, әл-әлә
Әјләнәрди, ојнарды.
Ушаглыг күнләринин
Ајры ләззәти варды.
Бој-бухуну сәрәтәк,
Һөрүкләр толач-толач.
Гызларла-оғланларла,
Ојнарды «Топалдыгач»,
«Бәнөвшә-бәндә дүшә».

«Кечди-кечди», «Кизләнпач»...
Ноппанарды, үзәрди,
Хош сөзү, күл үзүлэ
Мәчлисләри бәзәрди.
Инди о бөјүмүшдү,
Он сәккиз јашы варды.
Ел бајрамында, тојда
Кәнчләрлэ јарышарды.
Галмазды ох атмагда
Җеч бир оғландан кери,
Өтәрди ат чапмагда
Ән адлы икидләри...
Ел ичиндә бөјүјүб
Өз елини севәрди.
Көрүрдү бөјүдүкчә—
Бөјүкдүр елин дәрди!..
Җынарды елин үстә
Җәрдән өз атасыны,
Атасы да чәкәрди
Тәк гызынын назыйны.
Бә'зән гыз јемәз-ичмәз,
Күнләрлэ ач галарды;
О залым атасындан
Ахырда изн аларды,
Зинданда наһаҗ јерә
Әзаб чәкән, чырпынан
Бичарә дустаглары
Әзабдан гуртарарды.
Дәрдлиләр өз дәрдинә
Ондан дәрман арарды.
Өз ағлы-һүнәријлә
Дилләрә дастан олан
Бу көзәл—Күлбаһарды...

V

Илк мә'сум көз јашлары

Бир күн...

Көзәл баһарын

Севимли бир күнүјдү.
Дүзләрдә—тәпәләрдә
Күлләр, әлван чичәкләр.
Үстләриндә титрәшир
Рәнкбәрәнк кәпәнәкләр.
Ачмышды үрәјини
Бүлбүлләр шух күлләрә.
Назланырды колларда
Күлләр дә бүлбүлләрә.
Мави көзлү Хәзәрин
О севдалы сәсиндә,
Тәбиәтин о илыг,
Әтирли нәфәсиндә
Чырпынан бир үрәјин
Дујғулары јашарды.
Бу чырпынан үрәкдән
Ешг вә севда дашарды...

Бу сәһәр Күлбаһар да
Баһарын бәстәсинә,
Чәһчәһ илә өтүшән
Бүлбүлләрин сәсинә
Җарышыб гәлбә ахан
Севдаја гапылмышды,
Гапылмышды көнлүнүн
О чошгун һәвәсинә..
Җенә дә силаһланмыш,

Кејинмиш, атланмышды.
Кәнч, чошгун бир тэрлантэк
Санки ганадланмышды.
Гэлбинә дар көрүнән
Үфүгләри ашараг
Учмушду...

Ат чапараг
Бир чејранын далынча
Кәлмишди—јовушмушду
Асланлар јатағына,
Гачаглар ојлағына...

Бакынын јахынында,
Саһилдән бир аз узаг
Сылдырымлы бир дағ вар—
Эфсанәви Бешбармаг...
Бура тэрланлар јурду,
Шаһинләр јатағыдыр.
Бура гочаг мәскәни,
Гачаглар ојлағыдыр.
Елхан өз дәстәсилә
Етмиш бураны мәскән.
Бура пәнаһ кәтирир
Һәр тәрәфдән, һәр јердән
Ханын, бәјин, дарғанын
Зүлмүндән тәнкә кәлән
Елин икид әрләри.
Инди Бешбармаг олмуш
Мәрд икидләр јығнағы,
Елин-јурдун пәнаһы,
Хана-бәјә көз дағы...

Сүбһә азча галыбдыр,
Ишыглары үфүгләр.

Дәниздән чыхан күнәш
Сачыр әлван шәфәгләр.
Елханын да бу сәһәр
Бир көрүнмәз, кизли әл
Рәјасына әфсунлар,
Әфсанәләр гатмышды.
Ону да санки бир сәс
Јухудан ојатмышды.
Дәрд билмәз үрәјиндә
Кәдәр дујмуш о сабаһ,
О аслан үрәјиндән
Гопмушду одлу бир аһ...

...Нәдәнсә ушаглығы
Дүшмүшдү хатиринә,
Кедәр-кәлмәз күнләри
Хатырлајырды јенә...
Јенә белә бир сәһәр...
Севимли јаз сабаһы,
Севишәркән көjlә јер,—
Јајмышды сүрүсүнү
Бағ јанында отлаға,
О сәһәр Күлбаһар да
Кәзмәјә кәлмиш баға,
Бир јердә һәр икиси
Хејли ојнамышдылар.
Рәнкбәрәнк чичәкләрдән
Дәрмишдиләр о ки вар.
Бунлардан тач һөрәрәк
Гузуларын башына,
Күлмүш-әјләнмишдиләр.
Бәли, белә бир сәһәр!..
Онлар белә севинчлә
Күлүшүб әјләнәркән,

Санки шимшәкләр чахмыш,
Көј курламышды бирдән.
Хан көрмүшдү онлары,
Чошмушду-гудурмушду.
Елханы сөјүб говмуш,
Гамчысыјла вурмушду.
Ачығындан гышгырыб
Ағламышды Күлбаһар...
Аһ... Мә'сум көз јашлары!
Аһ... О илк мә'сум јашлар!..

Бу көз јашы суварды
Гәлә кичик Елханын
Инчик гәлбиндәкини.
О күндән бәри варды
Онун гәлбиндә кини
Көз јашлары төкдүрән
О гоча залым хана...

Рөјасында о кечә
Көрүнмүшдү Күлбаһар,
Јанағында көз јашы—
О саф, о мә'сум јашлар...
Дәрд билмәз үрәјиндә
Кәдәр дүјмуш о сабаһ,
О аслан үрәјиндән
Гопмушду одлу бир аһ...

Инди Елхан да галхмыш,
Кејинмиш, атланмышды.
Кәнч вә чошгун шаһинтәк
Санки ганадланмышды.
Дағытмагчын көнлүнүн
Дәрдини-әләмини,

Овутмагчын гәлбинин
Овудулмаз гәмини,
Боз атла дағдан ениб
Кол-кослары јарырды,
Чијниндә оху-јајы
О да ов ахтарырды...

Боз аты чапа-чапа.
Бир тәпәни енәркән,
Гаршыда батдаг кими
Ат кечмәјән бир јердән
Бир чејран чыхды бирдән,—
Далынча чапан атлы
Кечә билмәди ордан,
Бу ләззәтли, бу дадлы
Ову чыхды әлиндән.
Буну көрәндә Елхан,
Овунун үзәринә
Көјдән шығыјан тәрлан
Кими чапыб атыны,
Овун үстүнү алды.
Чејрана јанашанда,
Бирдән кәмәнди салды.
Бир ан ичиндә артыг
О көзәл, инчә, көјчәк
Ову гучағындајды.
Елхан инди өпәрәк,
Охшајараг овуну,
Севинәрәк сөндүрдү
Гәлбинин аловуну...

Көнлү нәш'әјлә долу,
Елхан кери дөнәркән,
Чыхды бирдән үз-үзә

Бир аз эввэл тәпәдән
Чежраны гован овчу.
Бу, севимли бир гызды,
Һәм дә жан-јөрәсиндә
Һеч кәс јохду, јалнызды.
Ону көрчәк, Елханы
Фикир-хәјал апарды.
Көрәнтәк танымышды,
Бу кәлән—Күлбаһарды!..

Чанланды көз өнүндә
О балача Күлбаһар,
Јанағында көз јашы,—
О саф, о мәс'ум јашлар...
Бирчә анда Боз аты
Сүрәрәк ирәлијә,
Тәгдим етди чежраны:
—Бу ов сәниндир!—дејә.
Күлбаһар күлүмсүнүб
Бир ан бахды көз-көзә.
Сонра бүллур сәсилә
Белә башлады сөзә:
—Икид!—Деди Күлбаһар,—
Чох сағ ол!.. Анчаг сөјлә
Чобанлардан гурбанлыг
Аланлар кими, белә
Овуну һазыр алмаг
Овчуја јарашармы?
Сәндә һеч овчу ганы,
Овчу үрәји вармы?
Јахшы, бағла чежраны
Бах, о гуру ағача,
Узагларда көрүнән
О јамјашыл јамача

Гәдәр ат чапаг, көрәк
Кимә јетишәр чејран?
Һәр ким өтсә јарышда
Она дүшәр бу чејран!

Разылыг верди Елхан,
Дејиләни етдиләр.
Јерин бағрыны јарыб
Чапды, нә чапды атлар!
Анчаг, һејиф!..

Удузду

Бу јарышда Күлбаһар...
Көксүнү парчалајан
Јахычы бир нәфәслә,
Аловланан гәлбиндән
Чыхан јаныглы сәслә:
—Оғлан!—деди Күлбаһар,—
Мәним атымы һәлә
Бир ат да өтмәмишдир.
Бу нечә атдыр, оғлан?
Оғлан, бу нечә ишдир?!..
Сән, сән...

Јох, сәнин атын

Илк дәфә һәјатымда
Мәғлуб еләди мәни.
Инди ов да, атым да,
Әлбәттә, чатар сәнә...
Анчаг бирчә арзум вар,—
Бу атыны сат мәнә...
Ағырынча гызыл да
Истәсән, верәрәм мән!..

Елханын да севинчдән
Тыханмышды нәфәси.

Титрәјирдйи онун да
Һәјәчандан кур сәси:
—Көзәл гыз!..

—деди Елхан,—

Бу аты һәјатымдан,
Чанымдан чох сеvirәм.
Анчаг, јенә дә, инан,
Мин миннәтлә верәрдим...
Анчаг... Бирчә шеји бил,
Мән вермәк истәсәм дә,
Һејиф ки, мүмкүн дејил!..
Чүнки мән, атан—ханла
Ән барышмаз дүшмәнәм.
Бил ки, дағларын оғлу,
О гачаг Елхан мәнәм!
Бил ки, мәнчә, гызылын
Һеч бир гијмәти јохдур.
Гызыл ки, азад гәлбә
Ән зәһәрли бир охдур...
Бир дә... көзәл Күлбаһар,
Танымадынмы мәни?
Унутдунму сәнинлә
Јолдашлыг ејләјәни?
Јадындамы?

...Биз һәлә

Хырдача ушаглардыг.
Бир күн јазда сәнинлә
Бағда кәзмәјә чыхдыг.
Јенә белә севимли,
Севдалы бир сәһәрди.
Јенә белә, бүлбүлләр
Күлдән бусә диләрди.
Мән јажмышдым сүрүмү
Бағ јанында отлаға,

О күн сән дә атанла
Кәзмәјә кәлдин баға.
Хејли кәзиб ојнадыг
О сабаһ сәнинлә мән.
Сонра јығыб кәтирдик
Рәнкбәрәнк чичәкләрдән.
Тач гојараг онлардан
Гузуларын башына,
Әјләнмишдик о ки, вар...
Јадындамы Күлбаһар?
Биз күлүб ојнајанда,
Санки шимшәкләр чахды,
Көј курлады бир анда.
Атан—хан бизи көрүб
Ағзындан од савурду.
Мәни сөјдү о ки вар,
Гамчысыјла да вурду.
Ачығындан гышгырыб
Сән дә ағладын јаман.
Төкүлдү јанағына
О илк саф мәсум јашлар...
Јадындамы, Күлбаһар?..

Ешитди бунлары көзәл Күлбаһар,
Чанланды көзүндә санки узаглар:
Дадлы илләрилә ушаглыг чағы,
Чәннәтә бәнзәјән көзәл хан бағы.
О севдалы сәһәр, севимли баһар,
Јамачда отлајан көрпә гузулар.
Онлары отаран о бала чобан,
О шән, күләрүзлү балача Елхан,
Онунла ојнајыб кәзишдикләри,
Саф ушаг ешгилә севишдикләри...
Сону көрүнмәјән о дадлы күнләр,
Бир даһа дәнмәјән о дадлы күнләр...

Илк бусэ, илк е'тираф

Бахышдылар һезин-һезин бир ан көз-көзэ,
Сонра Елхан женэ өзү башлады сөзэ:

—Одур, о күндән бәри,

О андан бәри мәндрә

Дурмадан аловланан

Бир үсјан вар, бир кин вар.

Сонра да нэләр олмуш,—

Ешитмишсән, Күлбаһар...

Мәнэ о дадсыз һәјат

Түкәнмәз бир ишкәнчә,

Бир эзаб кими кәлди.

Инсанын өмрү, мәнчә,

Кәрәк чошгун дәнизтәк

Һәмишә чошуб-даша.

Дәһшәтли сылдырымлар,

Сарп гајалардан аша,

Хәстә бир чичәк кими

Саралмаја, солмаја

Һәјат ачы да олса,

Кәрәк дадсыз олмаја!..

Инсаны мүркүләдән

Гаунлар, ән'әнәләр,

Бәјә-хана итаәт,

Ибадәт... Нәләр, нәләр...

Мән бу әфсанәләрдән

Тәнкә, зинһара кәлдим,

О мискин күзәрәны

Атыб дағлара кәлдим.

Атан мәни,—ел оғлу,—

Дејә тәһгир етмишди.

Даһа о мискин күнләр,

О ачиз күнләр кечди.

Инди хан өзү көрдү

Ел оғлунун күчүнү,

Ел ганы, ел үрәји,

Ел голунун күчүнү...

Анчаг, көзәл Күлбаһар,

Мәним сөзләрим сәнин

О тәмиз, о нәчиб, саф

Үрәжинә дәјмәсин.

Ел чох јахшы таныјыр

Һәм досту, һәм дүшмәни.

Сән ели севдијинтәк

Ел дә чох севир сәни.

Сәнсән бизим өлкәнин

Ән ишыглы улдузу.

Ел сәнә мәнәббәтлә

Ад гојубдур—Ел гызы!

Елин әзиз гызына

Мән, бир Боз ат нәдир,

Әкәр арзу еләсә,

Миннәтлә һәјатымы

Вермәјә дә һазырам...

Анчаг, бил ки, Күлбаһар,

Хан, ә'јанлар Боз аты

Чох јахшы таныјырлар...

Буну сәндрә көрсәләр...

—Јох, јох!..

—деди Күлбаһар,—

Мәним башга бир арзум,

Башга бир гәрарым вар...

Белә дежиб бахды о
Жердә, бағлы чејрана,
Титрәк, јаныглы сәслә
Сонра деди Елхана:—
Әввәл о чејраны ач,
Бурах кетсин, совушсун.
Азад, кениш дүзләрдә
Достларына говушсун...

Сонра җачан чејранын
Ардынча баха-баха,
Көзләриндән гәлбинә
Одлу јаш аха-аха,
Давам етди:

—Бах, мән дә

Сарајда, бу чејрантәк
Заваллы бир дустағам.
Анчаг бу азадлыға
Мән дә говушачағам!
Мән әзәлдән елимлә
Ағламышам—күлмүшәм.
Ел гызы олдуғуму
Анчаг тәзә билмишәм.
Өлән гоча мамача
Верибдир мәнә хәбәр...
Дезә билирдим јенә
Әввәлләри бир тәһәр,—
Инди мәнә о сарај
Зиндан кими дар кәлир.
Хан гызы адланмагса,
Ағыр кәлир, ар кәлир...
Бу күн дә, сөзүн дүзү,—
Бу тәпәни, бу дүзү
Бу дағлары кәзмәкдән

Җәсдим сәни тапмағды.
Әкәр разылыг версән,
Мән даһа бир азадә
Җуш олмаг истәјирәм,
Мән дә сизин дәстәјә
Җошулмаг истәјирәм!..

Бу көзләнемәз тәклифдән
Елханы гајғы алды.
Динмәдән-данышмадан
Бир гәдәр фикрә далды.
Сонра деди:

—Күлбаһар!

Бу иш ханын әлиндә
Бөјүк баһанә олар:
Җызы гачырдыг,—дејә
Бөһтан атарлар бизә.
Бөјүк ләкә јахарлар
Бөјүк мәгсәдимизә...
Һәләлик сарајда гал,
Әлалты ејлә көмәк.
Фикирләшәк бир гәдәр,
Сонра бир тәдбир көрәк...

Даһа, сисли сәһәрләр
Күнәш доғдуғу заман,
Јашыл дағлар гојнунда
Јалныз дејилди Елхан.
Даһа, күлләр-чичәкләр
Алмаз пијаләләрлә,
Бүлбүлләр, кәпәнәкләр
Севдалы лаләләрлә
Меј ичиб мәст оlanda,
Севишиб өпүшәндә,

Ешгин илыг нәфәси
Дујуланда күлшәндә,
Елханла Күлбаһар да
Севинәрәк, чошараг,
Ат белиндә, јан-јана
Дағлар, дүзләр ашараг,
Јашыл чәмәнликләрдә
Кәзирдиләр дојунча,
Бә'зән мешә гојнунда,
Бә'зән саһил бојунча...

Далмышкән сәссиз-сөзсүз
Бир јаз сабаһы јенә
Дәнизин, ләпәләрин
Севдалы аһәнкинә,
Атәшин бахышлары
Санки шимшәк чахмышды,
Бу мә'налы бахышлар
Атәш олуб ахмышды
Севдалы үрәкләрә.
Сусамыш додағлары
Титрәширкән һәсрәтлә,
Көзләри өпүшмүшдү...
Аһ...

О сәһәр, о сабаһ
Дәниздән чыхан күнәш
Нә гәдәр севдалыјды!..
Бүлбүлләр өтүшмүшдү
О сәһәр нәғмәләрин
Эн хош, эн көзәлини,
Онлар сөзсүз сыханда
Бир-биринин әлини...
Үфүг шәффаф,
Дәниз саф...

Бәли, белә олмушду
Илк бусә,
илк е'тираф...

VII

Һәр дөврүн бир һөкмү вар

Һәр һөкмүн бир дөвраны,
Һәр дөвранын һөкмү вар:
«Јашајан јашајаны
Басыб јемәклә јашар!»
Чәнкәлләрдә һөкм едән
Бу вәһшәтләр гануну
Олмушдур јер үзүндә
Сәлтәнәтләр гануну.
Вәтән, милләт, дин, иман,
Һагг, һәгигәт, әдаләт
Пәрдәсинә бүрүнмүш
Ән алчаг бир рәзаләт.
Бу сахта шүаларла
Ән гәддар һөкүмдарлар
Өлкәләри-елләри
Еләмишләр тармар.
Бу сахта шүарларла
Чар, шаһ, султан о заман
Ғычамышды дишини
Од јурдуна һәр јандан.
Бу дәһшәтин өнүндә
Хан вәзирдән бир тәдбир
Истәди... Фикирләшиб
Белә сөјләди вәзир:

—Хан сағ олсун, өлкәнин
Вардыр бирчә пәнаһы.
О да ки, шан-шөвкәтли,
Гүдрәтли Иран шаһы.
Онунла дост олмаға
Ән көзәл бир чарә вар:
Сәнин севимли гызын
Ај бәнизли Күлбаһар
Даһа шаһлара лајиг
Бир јаша јетишмишдир.
Бу кеч-тез олмалыјды,
Шәр'ән вачиб бир ишдир.
Кәл, верәк Күлбаһары
Шөвкәтли шаһзадәјә,
Әбәди иттифагын
Бир јадикары,—дејә.

VIII

Сарај ләрзәјә кәлди

Өз кичик отағында
Отурмушду Күлбаһар.
Бүрүмүшдү гәлбини
Дүшүнчәләр, хәјаллар.
Бахырды пәнчәрәдән
Јеничә доған аја,
Дәнизин һәзин сәси
Әкс едәркән сараја,
Суларда ајын әкси
Титрәјәрәк парларды.
Бу титрәк парылтыда
Санки бир сеһир варды...

О нәдир?

Гапыда ајаг сәси вар!
Бирдән диксинәрәк галхды Күлбаһар.
Гапыны ачанда, дахил олду хан,
Өпдү Күлбаһарын бүллур алнындан:

—Көзләримин ишығы,
Әзиз гызым, Күлбаһар,
О күндән ки, лүтф едиб
Гүдрәтли пәрвәрдикар,
Сәни бәхш ејләмәклә
Севиндирмишдир мәни,
Мәним дә бирчә арзум,
Хошбәхт көрмәкдир сәни...
Гызым, аллаһ бујуруб,
Пејғәмбәр хәбәр вериб,
Бу дүнјаја һәр кәлән
Ахыр мурада јетиб
Евләниб, кедиб әрә,
Аллаһ лүтф едиб өвлад...
Гызым, белә гурулуб,
Белә кедир бу һәјат...
Сән ки, ән көзәлисән
Дүнјада көзәлләрин,—
Индијә гәдәр сәнә
Узадылан әлләрин
Һамсыны бош гајтардын,
Һеч нә сөјләмәдим мән,—
Һәрчәнд һәр күн һүзура
Бу хош нијјәтлә кәлән
Елчиләр ағалардан,
Бәјләрдән-ханлардан;
Сәни хошбәхт едәчәк
Нәчиб инсанларданды.

Анчаг, бу дэфэ, гызым,
Бу кэлэн елчи—мэнэм,
Мэн ки, сәни бу боја,
Бу јаша кәтирәнәм,—
Сәнә бир әр сечмишәм—
Бүтүн әрләрин шаһы,
Бу јазыг өлкәмизин
Бирчә одур пәнаһы.
Гүдрәтли-әзәмәтли,
Әсил-нәчиб, шаһзадә...
Шәргдән-Гәрбә ахтарсан
Бүтүн кениш дүнјада
Тапылмаз бәрабәри,
Тапылмаз она бир тај...
Сәнин олачаг, гызым,
Чәваһират, хәзинә,
Кашанә... Бүтүн сарај!..

Гочанын бу ани горхунч тәклифи
Гызын үрәжинә јаман тохунду.
Санки бүллур алны өпүлән јердән
Буз кими сојуду, бир анда донду.
Бир анда елә бил буз кими тәрдән
Бир пәрдә бүрүдү солан үзүнү...
Гоча хан никаран, нурсуз көзүнү
Зилләди үзүнә гызын диггәтлә,
Бәлкә үрәјиндән кечәни билә,
Бәлкә бахышындан бир мә'на сездә...
Анчаг о көрмәзди, көрә билмәзди
О фәрәиз көзләрлә гәлбин ичини,
О гәлбин ичиндә нифрәти-кини,
О гәлбин ичиндә гајнајан ганы,
О гәлдә баш верән одлу үсјаны...

Күлбаһар сусмушду...

Нәјди бу сүкут?

Шимшәк—алов долу сакит бир булуд!..
Онун үрәјини од бүрүмүшдү...
Сусмагчын дишләди ал додағыны,
Одлу көзләриндән бир дамла дүшдү,
Јандырды од кими күл јанағыны...
Бу узун сүкута алданды гоча,
Буну утанчагыг, наз санды гоча.
Ағламаг?.. Јәгин ки, о да бир назды.
Нәјалы бир гыза һәлә бу азды.
Нә гәдәр көрмүшдү узун өмрүндә
Нишанлы гызларын тојда-дүјүндә
Ағлајыб-һычгырыб наз етдијини,
Сонра әр евинә шад кетдијини...

Анчаг јанылмышды, алданмышды хан:
—Чох көзәл!..—дејиб о галхдығы заман
Аловлу бир сәслә деди Күлбаһар:
—Јох, јох!.. Мәним үрәјим
Бир гуш кими азадә
Галачагдыр һәмишә...
Онунчун шаһ-шаһзадә
Сарајлары бир зиндан,
Гызылдан бир гәфәсдир.
Бу гәлбим ки, дүнјада
Бир јетимдир, бикәсдир...—
Јох, хошбәхт ола билмәз
Гызыл кашанәләрдә...
Вәтәндән-елдән узаг,
Гүрбәтдә, јад бир јердә
Шаһа гул олмагданса,
Мин дэфә хошдур өлүм!
Јох, кимсәјә гул олмаз
Мәним азадә көнлүм!..

Хан дэјишди бир анда,
Додагыны кэмирди. -
Анчаг гызынын инад
Олдуғуну билирди.
Сахта бир тэбэссүмлэ
Гымышды, күлүмсэди,
Сојуг ачы күлүшлэ,
Истехза илэ деди:
—Гызым, утанма, сөјлэ,
Бэлкэ бир истэклин вар?!

Күлбаһарын гэлбиндэ
Чошуб гајнады ганы.
Дөзэ билмэди буна,
Гэзэблэ сүзүб ханы,
Бирдэн деди:
—Бэли, вар!
—Кимдир о?!
—Гачаг Елхан!..

Ох дэјди үрэјиндэн,
Вурулду елэ бил хан.
Ачы бир фэрјад гопду
Јаралы синэсиндэн,
Сарај лэрзэјэ кэлди
О вәһши нэ'рэсиндэн...

О күндэн зиндан олду
Отағы Күлбаһара.
Даһа чыха билмэди
О, сарајдан кәнара...
Гапыда-пәнчәрэдэ
Јараглы кешикчилэр...

Елханын көзү јолда:
«Бу күн, ја сабаһ кәләр...»
Дурма, Күлбаһар, дурма,
Көндәр она елчини!
Көндәр—вәфалы достун
Кәкилли көјәрчини!..

IX

Ән лајиг бир һәдијјә

Сәрбазлар ат белиндэ,
Сых коллары јарырлар.
Гызмыш ханын әмрилэ
Елханы ахтарырлар.
Јајылыб даға-даша
Гошунлар, сәркәрдәләр.
Бүрчләр, галалар бом-бош,
Кешиксиз галыб шәһәр...
Чохдан бәри сәрһәддэ
Јығышыб фүрсәт күдән
Шаһ гошуну бүрүдү
Шәһәри һәр тәрәфдән...

Чахнашмадыр сарајда:
Хан, вәзир, ә'јан-әркан
Гарышыб бир-биринэ,
Тир-тир әсир горхудан.
Нәһајәт, тәдбир үчүн
Мәчлисэ јығышдылар,
Вердиләр дүшмәнләрә
Тәслим олмаға гәрар...

О күн бир көјәрчин дэ
Учуб кетди сарајдан.

Бу ачыглы хэбэри
Билди гачаглар—Елхан.
Онлар да мөчлис гуруб
Бир тэдбир ахтардылар.
Ҳамысы дилбир—элбир
Олуб вердилэр гэрар...

Гоша Гала гапысы
Өнүндө мө'рөкө вар:
Әлләриндә һәдијјә,
Хан,—янында ә'јанлар,—
Дүзүлүбләр низамла.
Дүшмәни көзләјирләр
Јалтаг бир еһтирамла...
Мөхмәр дөшөкчә үстә
Баш Галанын ачары,—
Ону тәслим алачаг
Инди дүшмән сәрдары...

Анчаг о кимдир, елә
Ә'јандан бир аз узаг,
Чијниндә бир јапынчы,
Башында түклү папаг,—
Јеријир јаваш-јаваш,
Дивара синә-синә.
Јахынлашмаг истәјир
Ә'јанлар дөстәсинә.
Чамаатын ичиндән
Кечәрәк арам-арам,
Гарышды ә'јанлара
Һәммин намә'лум адам...

Шејпурлар-нағаралар
Ләрзә салды мејдана.
Бирдән бир дөстә атлы

Гатыб тозу думана,
Чапа-чапа узагдан
Кәлди Галаја сары.
Атлыларын өнүндә
Мәғрур дүшмән сәрдары...
Бу сәрдар таламышды
Гарабағы, Ширваны,
Одлара галамышды
Тифлиси, Јереваны...
Инди хан тәмтарагла
Тәслим олурду она...
Бу тәнтәнә, бу дәскаһ
Кәлди онун хошуна.
Бу јалтаг истигбалдан
Кибирләнди, гудурду,
Ојнадараг атыны,
Лап өндә кәлди дурду:
—Афәрин олсун сизә,
Еј шаһын нөкәрләри!..

Бирдән намә'лум адам
Аддымлады ирәли:
—Ал, бу да биздән сәнә
Ән лајиг бир һәдијјә!
Бүтүн сәркәрдәләрә
Бу ибрәт олсун!—дејә,
Зәрли бир охла јајы
Сәркәрдәјә узатды.
Бирдән кириши чәкиб,
Зәһәрли оху атды...

О габармыш синәдән
Гопду бир вәһши нә'рә.
Сәрдар ал ган ичиндә

Лыхылды атдан јерә...
Горхунч бир һај-күј гопду
Мејданда...

Бирчә анда
Сәркәрдәнин дәстәси,
Һамы,—ә'јан да, хан да
Кими чөлә, кими дә
Шәһрә гачды, јохалды.
Бу намә'лум гәһрәман
Мејданда тәкчә галды...

Бир анда мәрд гачаглар
Һүчүм етди һәр јандан,
Чобансыз сүрү кими
Чөлләрдә башсыз галан
Чаһанкир шаһ гошуну
Позулду, мәғлуб олду.
Елин әл бирлијилә
Бу өлкәдән говулду.
Шад олду бу хәбәрдән
Гарабағ, Шәки, Ширван,
Башы бәлалы елләр:
Күрчүстан, Ермәнистан...
О сәрдарын өлүмү
Илк атәши јандырды.
Азадлыг савашыны
Тәкрар аловландырды.
Һәр јерә бир ғығылчым
Сычрады бу аловдан,
Һәр өлкәдә јанғынтәк
Гопду чошгун бир үсјан..

Анчаг бу илк атәши
Әввәл јандыран кимди?

Бәс бу бөјүк јанғыны
Аловландыран кимди?
Ону кими бәјзадә,
Кими ә'јандан санды,
Бу намә'лум гәһрәман
Бизим гачаг Елханды!..

Х

Дик гаја, әнкин дәниз...

Елин гәләбәсиндән
Дәһшәт көтүрдү ханы.
Шаһын ваһимәсиндән
Донду јассарын ганы:
«Ај аман, шаһ гошуну
Кәлиб өлкәни басар,
Бу гәтлин әвәзиндә
Јәгин ки, мәни асар...
Кәрәк Елханын башы
Тез шаһа көндәрилсин,
Күлбаһар да хәрәчлә
Шаһа киров верилсин!..
Бәлкә бу јалварышла
Разы салсынлар шаһы,
Тәслим олмагла—ханын
Бағышлансын күнаһы»...

Күлбаһар кечавәдә,
Бач-хәрәч долу карван
Һазырдыр һәрәкәтә,
Чатышмыр бирчә—Елхан...
Елханы ким таныјыр?
Бир кәсик баша нә вар!..

Ону да сайманлајыб
Карванла јоллајырлар...

Гумлу сайил бојунча
Карван дүзэлир жола.
Атлы-пијада лэшкәр
Дүзүлүб саға, сола...
Күлбаһары јадлара
Совгат апарыр карван...
Һардасан, ај Елоғлу?
Һардасан, бәс, ај Елхан?!

Әкс едир лал сулара
Карванын шух рәнкләри,
Ғајалара сәс салыр
Дәвәләрин зәнкләри...

Кечә...

Бирдән үфүгдән
Дәли хәзри гопанда,
Тоз думана гарышды,
Карван дурду...

Бир анда
Бир гајанын дибиндән
Боз ат чапды, нә чапды!..
Шығыјыб Күлбаһары
Елхан бир анда гапды,—
Боз ата гыј вурараг,
Чапды шимала сары.
Ардынча төкүлүшдү
Падшаһын сәрбазлары...

Амандыр, Боз ат, гуртар
Дардан гәһрәманлары!

Боз ат, гуртар, амандыр
Гуртар дардан онлары!..
Боз ат, көзүнә дөнүм,
Чәлд ол, чејрантәк ваз ат!
Тәрлан кими ганадлан,
Чәлд ол, Бешбармаға чат!..

Һејһат!..

Нејләсин Боз ат!..
Мәнзил узаг, јүк ағыр...
Һәр тәрәфдән үстүнә
Ғыжылтыјла ох јағыр...

—Јох, јох... Ахсајыр Боз ат...
Јох... чатмаг олмајачаг!
Өлүмдән гуртармаға
Тәк бирчә јол вар анчаг:
Дик гаја, әнкин дәниз!..
Нә дејирсән, Күлбаһар?

—Сүр, Елхан дәниз—ана
Бизи гојнунда сахлар!..
Азад өлмәк јахшыдыр
Гул кими јашамагдан!
Сүр, дәнзин гојнуна,
Сүр, дајанма, сүр, Елхан!..

Боз ат санки бир анда
Шаһинтәк ганадланды,
Дик сылдырым гајадан
Учан гуштәк атланды.

Бәрдән кишнәди бирдән,
Аслантәк һајгырага,—
Сәс верди кур сәсинә
Мәрд ојлағы Бешбармаг...

Дәниз...

Рузкар...

Гајалар...

Дағлар кими далғалар...
Бу чырпынан үрәкдә
Мин бир әсрин сирри вар!..

1927—1968

НАХЫШЛАР

(Нағыл-поема)

Ше'р-сәнәт јурдудур әзәлдән Азербайчан,
Һејрандыр сәнәтинә өлкәмин бүтүн чаһан.
Миниллик гајаларда сәнәтинин изи вар,
Тарихдә—дастанларда сөһбәти вар, сөзү вар.
Үрәкләри диндирән ше'ри, сәдәfli сазы,
Дашларын синәсиндә инчитәк инчә јазы,
Шәбәкә көзләринин о мунис бахышлары,
Азәри халчасынын фүсункар нахышлары...
Нәләр, нә әсрарәнкиз рәвәјәтләр нәгл едир,
Нечә дәрин мә'налы һекајәтләр нәгл едир,—
Јашајыр ел ичиндә мин-мин илләрдән бәри,
Будур, бу һекајәт дә о мин-минләрдән бири:

1

Халчачы карханасы... Бадамы көзлү гызлар,
Көзәл, назлы-әдалы, сөһбәтли-сөзлү гызлар.
Јун дарајыр дарағда, галајыр галаг-галаг,
Тунч биләкли икидләр, әлләрдә ири тохмаг
Јун тәпирләр һәвәслә... Елә кечә кәрәкдир,
Елә кәбә кәрәкдир, палас-халча кәрәкдир,
Диварларда рәнкбәрәнк чәмән кими чичәкли,
Нахыш-нахыш, буталы, һәшјәләри бәзәкли

Килим, чэчим, мэфрэчлэр, һейбэлэр, халча-палас,
Јәһәралты, јапынчы... Ел бунларсыз доланмаз.
Бунлар елә кәрәкдир,
Бунлар елә бәзәкдир...
Ишләдикчә гыз-оғлан, артдыгча пәвәсләри,
Учалыр карханадан чошгун маһны сәсләри:

Гызларын маһнысы

Јун кәрәк тел-тел олсун,
Дара, дарағым, дара!
Дарансын, тел-тел олсун,
Дара, дарағым, дара!

Икидләрә јапынчы,
Атлара јәһәр кәрәк,—
Дара, дарағым, дара!

Һәр сәнәтдә мәһарәт,
Һәр ишдә һүнәр кәрәк,—
Дара, дарағым, дара!..

Кәрәк ким кими јорар,
Кәрәк ким тез гуртарар!..

Оғланларын маһнысы

Елә халча кәрәкдир,
Күч верин тохмаглара!
Елә кечә кәрәкдир,—
Күч верин тохмаглара!..

Дагда чобана дәјә,
Аранда отаг—кечә,—

Күч верин тохмаглара!

Евләрдә халча-палас,
Башларда папаг—кечә,—
Күч верин тохмаглара!..

Кәрәк ким кими јорар,
Кәрәк ким тез гуртарар!..

[*Чаван бир шаһзадә дә дүшүб хош бир һәвәсә,
Санки мәфтун олубдур бу маһныја, бу сәсә.
Анчаг әсил сәбәби ешгдир—мәһәббәтдир,
Досту вәзир оғлуна дәрдини изһар едир*]:

Ш а һ з а д ә—
Мәһәббәт!.. Мәһәббәт!.. Еј улу гүввәт!
Нә бөјүк һикмәтдир сәндәки гүдрәт!..
Сәндәндир инсанда шәрәфлә вүгар,
Сәндәндир мәтанәт, сәбат, е'тибар.
Сәнә садиг олан әсла әјилмәз,
Әсла нә хәјанәт, нә рија билмәз.
Сәнә лајиг олан нә бәхтијардыр!
Әсирин олса да, о, һөкүмдардыр!
Рамолмаз гәлбими сән рам ејләдин,
Һәр зөвгү-сәфаны һарам ејләдин!
Галмады әлимдә әсла ихтијар,
Ихтијар јарындыр, гој версин гәрар.
Бу күн едәчәјәм ешгими бәјан,
Ја өлүм—ја галым... Гој олсун әјан!..

В ә з и р о г л у М ә р д а н—

Тәләсмә, бир дүшүн, шаһзадә, сәбр ет,
Ахы сән—шаһзадә, о гыз—рәијјәт!

Ш а һ з а д э—

Дөнмәрәм бу јолдан, бил ки, дүнјада,
Бирдир мәнәббәтдә шаһ илә кәдә!

*[Бирдән санки бу јерә баһар кәлир, јаз кәлир,
Әлиндә бурма кағыз, чејрантәк бир гыз кәлир.
Кархананын чаныдыр, мисилсиз устадыр бу,
Көзәлләрин көзәли нәгшәчи Күлјазбану].*

Күлјаз—
Салам, уста баба, күнајдын, гызлар!..

Уста—
Хош көрдүк, ај гызым, кәл, көрәк нә вар?

Күлјаз—
Нәгшәләр һазырдыр, бујурун, бахын!..

Уста—
А гызлар, оғланлар бир кәлин јахын,
Кәлин сиз дә бахын!.. Көр нә гәшәнкдир!..

Гызлар, оғланлар—
(јер-јердән)
Бәһ-бәһ, нә көзәлдир, нә рәнкбәрәнкдир!..
Бутасы, гозасы, гөнчәси көзәл!
Кәнарәси көзәл, һәшјәси көзәл!

Дағларда чәмәнтәк күлдүр-чичәкдир,
Бәһ-бәһ, нә көзәлдир, нечә көјчәкдир!..

*[Бахыр, шаһзадә бахыр, Күлјаза һејран-һејран,
Онун бахышларыны, онун гәсдини дујан
Халчачы гыз Күлпәри араја шухлуғ гатыр,
Күлјаза саташарағ, она белә сөз атыр]:*

Күлпәри—
Күлјаз, көзүн ајдын, бах, оғлан кәлди!
Сағ әлин башыма... Ишин дүзәлди!..

Күлјаз—
Нә оғлан? Дәлисән нәдир, ај Пәри?

Күлпәри—
Ди јахшы, назланма, бәри кәл, бәри,
Одур бах!.. Таныдын? Еләдир ки, вар!..

Күлјаз—
Нә олуб? Нә вар ки?

Күлпәри—
Дүз бир ај олар
Кәлир, куја бурдан мал алыб кедир...
Амма һәмишә дә көзү сәндәдир.

Күлјаз—
Јахшы, сөзбаз олма, бәсдир, ај Пәри,
Бура азмы кәлир һәр чүр мүштәри?

Күлпәри—
Һа-Һа-Һа... Мүштәри!.. Мүштәријә бах!
О, сәнә мүштәри чыхыбдыр анчағ.

Уста—
Ди бәсдир, чаванлар, һава гаралыр,
Гуртарың, ахшама даһа аз галыр.

Ш а һ з а д э—
(Мәрдана)
О нә гаш, о нә көз, аһ, о нә гамәт!..
Әглими-һушуму алды о афәт!..
Асланлар пәнчәмдән зара кәләркән,

[*Мәрдан тез кедиб ачыр достунун [ахасыны,
Көстәрир зәрли ипәк шаһзадә либасыны].*

К ү л ј а з—

Ону да көрүрәм, көрүрәм... Анчаг,
Сөзүм женә сөздүр, оҗлан, бәри бах,
Шаһзадә нәдир ки? Лап шаһ да олсан,
Сәнәттин јохдурса, дејилсән инсан!..

М ә р д а н—

(*ачыглы*)

Ај гыз, баш апарма!.. Бу, нә чәсарәт!
О бир шаһзадәдир, сән бир рәијјәт!
(*Шаһзадәјә*)

Шаһзадә, кәл кедәк, өз гәдрини бил!
Бу мәғрур, дикбаш гыз сәнә тај дејил!

К ү л ј а з—

(*гүрурла*)

Бујурун, јол ачыг!..

Ш а һ з а д ә—

Јох, јох бир дајан!

(*Мәрдана*)

Өзүн баш апарма, сән сус, а надан!

(*Күлјаза*)

Она фикир вермә, бир аз надандыр...
Сәннин һәр бир сөзүн мәнә фәрмандыр!
Де көрүм, бәс нәдир фәрманын мәнә?

К ү л ј а з—

Мән бајаг сөјләдим, дејирәм женә:
Истәр шаһзадә ол, истәр рәијјәт,
Инсанын шәрәфи зәһмәтдир, зәһмәт!
Кет, әввәл зәһмәт чәк, бир сәнәт өјрән,
Мәним чавабымы сонра биләрсән!

Ш а һ з а д ә—

Баш үстә, көз үстә, бу сөзә варам,
Бир сәнәт өјрәниб уста оларам.
Мән дә дәрк еләдим бу һәнгигәти:
Сәнәтсиз инсанын јохдур гијмәти.
Истәр шаһзадә ол, истәр рәијјәт,
Инсанын шәрәфи зәһмәтдир, зәһмәт!

II

[*Бундан нечә ај кечир, сараја чатыр хәбәр.
Шаһын хошуна кәлмир бу сөзләр, бу сөһбәтләр.
Отуруб вәзирилә сарајда, ганы гара,
Чаваб истәјир ондан бу деди-годулар],*

Ш а һ—

Көрүрәм, кечмиши салдыгча јада,
Һеч нә баги дејил фани дүнјада.
Фәләк кәмәндини атдыгча, бир-бир
Тајларым тушларым дүнјадан кедир.
Бу тахти-тачы да бу күн ја сабаһ
Гојуб кетмәлијәм... Аһ, нејләјим, аһ!..
Шаһзадә... Вәлиәһд... О да ки, белә:
Кедиб үлфәт едир рәијјәт илә...
Јәгин анасына чәкди о бифәр...
Вәзир, һеч хошума кәлмир бу ишләр:
Шаһзадә көзүмә бир төһәр дәјир,
Она нә олмушдур? Оғлун нә дејир?
Јолдашын сиррини соруш јолдашдан...

В ә з и р—

Шаһым, ону бир гыз чыхарыб башдан!

Ш а һ —

(*гәзәбли*)

Нечэ? Нэ гыз? Тез ол, ачыг дэ. вэзир!
Сэнин оғлундадыр јэгин ки, тэгсир.
О да атасытэк шоркөздүр јаман,
Јэгин о чыхарыб оғлуму јолдан!..

В э з и р—
Шаһым, мәним оғлум сәнэ бир гулдур,
Некэрин олмаға лајиг огулдур.
О мәнэ эрз едиб... халчачы бир гыз...

Ш а һ —
(чошгун)

Халчачы?! Елэ бу галмышды јалныз!..
Бу саат де, кэлсин һүзура онлар,
Бир-бир данышсынлар, көрүм бир нэ вар?
Нэ кэлиб сарајда күлтэк гызлара?
Кедиб баш гошурлар әхлагсызлара?
Ди чағыр кэлсинләр!..

В э з и р—
Шаһым сәбр елә,
Дәмири јумшалтмаг олар сәбр илә!
Шаһзадэ чавандыр, сәртликлә олмаз.
Гој һэлэ ачығын сојусун бир аз.
Әмр елә, һүзура ханэндэ кэлсин,
Рәггасэләр кэлсин, сазэндэ кэлсин!..

[Бәли, гајда беләјди: падишаһ дарыхан заман,
Кәрәк көнлүнү ача онун чалан-охујан.
Мусиги дэ, сәнәт дэ шаһын хидмәтиндәдир.
Сазәндәләр чалдыгча, рәггасэләр рәгс едир.
Шух бир гәзәл сөјләјир ханэндэ гыз авазла,
Һәмаһәнкдир нәғмәси тарла, каманла, сазла]:

Ханэндэ гызын маһнысы

Еј көнүл, шура кәл чаһан ешгинә,
Мәһәббәт ешгинә, чанан ешгинә.

Чананын бир назы мин чаһа дәјәр,
Кечмә сәфасындан, бир чаһан ешгино.

Мејдир, мәһәббәтдир дәрәдләрә дәрман,
Јалварма тәбибә дәрман ешгинә.

Кәздир пејманәни мәчлисдә, сағи,
Нуш олсун бадәләр пејман ешгинә.

Чаһан—бир ишвәли назэндэ чанан,
Ешиг олсун чаһана, чанан ешгинә!..

[Шаһын көнлү ачылмыр, башга бир чарә кәрәк...
Гәһгәһәлләрлә кәлир мәчлисә ики тәлхәк]:

Б и р и н ч и т ә л х ә к—
Хош көрдүк, ај бәхтәвәр!

И к и н ч и т ә л х ә қ—
Хош көрдүк, ај дилавәр!

Б и р и н ч и—
Ај бәхтәвәр, нејләјәк
Шаһын хошуна кэлсин?

И к и н ч и—
Кәл тапмача сөјләјәк,
Күлсүн, кефи көкәлсин.

Б и р и н ч и—
Әһсән сәнә, де кэлсин!

И к и н ч и—
Ал кәлди:

О нәдир ки, башы јекә, ичн бәш?
Б и р и н ч и—

Нечә? Нечә?
Башы јекә, ичи бош?
И к и н ч и—
Лап еләчә:
Башы јекә, ичи бош!
Б и р и н ч и—
Тапдым, тапдым:
Ја күнбәздир, ја молладыр, ја дөвләт!
Олду, олмады?
И к и н ч и—
Олду! Афәрин, әһсэн!
Б и р и н ч и т ә л х ә к—
Инди мән дејим, тап сән.
И к и н ч и—
Де кәлсин!
Б и р и н ч и—
Ал, кәлди:
О нәдир ки, дады ачы, ады хош?
И к и н ч и—
Нечә, нечә?
Дады ачы, ады хош?
Б и р и н ч и—
Лап еләчә,
Дады ачы, ады хош!
И к и н ч и—
Тапдым, тапдым:
Ја дәрмандыр, ја ганун, ја һәгигәт!
Олду, олмады?
Б и р и н ч и—
Олду, афәрин, әһсэн!
И к и н ч и—
Инди мән дејим, тап сән.
Б и р и н ч и—
Де кәлсин!

И к и н ч и—
Ал, кәлди:
О нәдир ки, дөвләти чох, өзү ач?
Б и р и н ч и—
Нечә, нечә?
Дөвләти чох, өзү ач?
И к и н ч и—
Лап еләчә:
Дөвләти чох, өзү ач!
Б и р и н ч и—
Тапдым, тапдым:
Ја хәсисдир, ја торпаг, ја рәијјәт!
Олду, олмады?..

*[Бу анда гәзәбли шаһ гәдәһи чырпыб јерә,
Ачыглы кур сәсилә чыгырыр бирдән-бирә]:*

Ш а һ —
Рәдд олун һүзурумдан!.. Јох, бунларла кар ашмаз!
Инди мәнә меј-мәзә, тап-тапмача јарашмаз!
Вәзир, һүзура кәтир шаһзадәјлә оғлуну,
Бир көрәк бу нә ишдир, нечә тапмачадыр бу?

*[Вәзир ишарә едир пишхидмәтә бу заман,
Кәлир Шаһзадә илә вәзирин оғлу Мәрдан].*

Ш а һ —
(кинајәли)
Бујурун, хош кәлибсиз... Нә вар, нә јох, чаванлар?
Көзүмә дәјмирсиниз мәним бу сон заманлар.
Ш а һ з а д ә —
Шаһ бабамын чанына даим дуаку варыг.
М ә р д а н —
Шаһын һәр фәрманына һазыр, садиг гулларыг.

Ш а һ--
Чох көзэл, бэс шаһзадэ нэ иш көрүр, нејлэјир?
Чүрбачүр рэвајет вар, һэрэ бир сөз сөјлэјир...
Ш а һ з а д э—
(севинчэк)
Шаһ баба, муштулуг вер, инди вар мәним пешәм:
Халчачылыг ишини мүкәммәл өјрәнмишәм!
Бир килим тохумушам шаһ бабама илк бахшыш,—
Баһарда чәмән кими, башдан-баша күл-нахыш...
Ш а һ--
(ачы-ачы)
Һа-Һа-Һа!.. Көзүм ајдын!.. Пешәчи олуб оғлум!
Сарај кархана олсун, халчачы олуб оғлум!..
Ај оғул, шаһзадәләр гылынч-галхан ојнадар,
Ат чапар, човкан ојнар, шикар еләр, ох атар!..
В э з и р—
(јалтагланьыр)
Шаһ сағ олсун, еләдир, әһсэн бу фәрмајишә!
М э р д а н—
Мән дедим шаһзадәјә лајиг дејил бу пешә!
Ш а һ—
Ај-Һај!.. Пешәчијә бах!
Ај-Һај!.. Халчачыја бах!..
Бәсдир, шаһзадә оғлан, һәвәсдир, даһа бәсдир!
Бил ки, шаһзадә үчүн пешә-филян әбәсдир!..
Бу күндән бу сарајдан кәнара басма ајаг,
Гылынч-галхан мәшгилә мәшгул ол бурда анчаг!
[Араја сүкут чөкүр, ачы, ағыр бир сүкут...
Шаһзадә мә'јус, гәмкин донуб галыр маг-мәһһут.
Зүлмәт чөкүр көзүнә, дәһшәт көтүрүр ону,
Көрүнүр көзләринә севимли Күлјазбану]:
Күлјазын хәјаләти—
Шаһзадә нәдир ки, лап шаһ да олсан,

Сәнәтин јохдурса, дејилсэн инсан!
Истәр шаһзадә ол, истәр рәијјәт,
Инсанын шәрәфи зәһмәтдир, зәһмәт!

[Шаһзадә чүр'әтләнир, ишыгланьыр көзләри,
Тәкрар едир Күлјазын сөјләдији сөзләри]:

Ш а һ з а д э—
Истәр шаһзадә ол, истәр рәијјәт,
Инсанын шәрәфи зәһмәтдир, зәһмәт!..
Шаһ баба, бағышла чәсарәтими,
Үрәкдән севмишәм бу сәнәтими.
Бу, әсла әјләнчә, ја һәвәс дејил,
Шаһа сәнәт билмәк һеч әбәс дејил!

Ш а һ--
Бәс онда тач-тахт, бәс гошун-ләшкәр?
Ш а һ з а д э—
Тарихә бир нәзәр јетирсэн әкәр,
Көрәрсән нә гәдәр бөјүк һөкүмдар
Ја алим олмушдур, ја да сәнәткар.
Сәнәткар оларса падшаһ, әлбәт,
Артар рәијјәтдә сәнәтә рәғбәт.
Өлкә абад олар, рәијјәт дә шад,
Јашар еһтијачдан, зилләтдән азад!

Ш а һ (јумшалмыш)—
Оғул, бу сөзләрин һагдыр дејәсэн...
(вәзирә)

Диниб данышмырсан, вәзир, нијә сән?
В э з и р—
Фәрман сәнинкидир, нә дејим, еј шаһ,
Шаһзадә бәхтијар олар, иншаллаһ!..
Ш а һ з а д э (чүр'әтләнмиш)—
Шаһ баба, нә олар, изин версәнә,

Устам һәдијјәми көстәрсин сәнә.

Ш а һ (марагла)—

Кәтирсин, көстәрсин, бир көрәк нәдир?

Ш а һ з а д ә—

Оғулдан атаја илк һәдијјәдир.

*[Шаһзадә бирчә анда, јайдан чыхмыш ох кими
Кедиб Күлјазла биркә кәтирдији килими
Шаһын тахты өнүндә ачараг јерә сәрир,
Илк сәнәт әсәрини атасына көстәрир].*

Ш а һ (һејран)—

Бәһ-бәһ!.. Нә гәшәнкдир, нечә көјчәкдир!

Елә бил чәмәндә—күлдүр-чичәкдир!

Афәрин, ај оғул, афәрин, әһсэн!

Јә'ни бүтүн буну сән ишләмисән?

Ш а һ з а д ә (Күлјазы көстәрир)—

Нәгши Күлјаз чәкиб, тохумушам мән,

Одур бу сәнәти мәнә өјрәдән.

Ш а һ (Вәзирә)—

Вәзир, нә дурубсан? Устаја ән'ам!

Ичи гызыл долу бир чүт гызыл чам!

*[Вәзир тәгдим едәндә Күлјаза бу ән'амы,
О, гүрурла рәдд едир, мат-мәһнут галыр һамы].*

К ү л ј а з—

Јохсул гыз олсам да, мән ач дејиләм,

Гызыла-күмүшә мөһтач дејиләм!

Шаһдан да артыгдыр мәним сәрвәтим!

Битмәз хәзинәдир һалал зәһмәтим!

Дөвләтдән учадыр көзүмдә сәнәт,

Инсанын шәрәфи зәһмәтдир, зәһмәт!

Ән'амчын кәлмәдим мән бу сараја...

(Мә'налы-мә'налы шаһзадәјә бахыр)

Достлугла сәдагәт кирди араја!

(вәзирә)

Мән сәнәт сатмырам, мән сәнәткарам!

Ән'ам сәнин олсун, алмышчан варам!..

Ш а һ (ачыгла)—

Вәзир, өјрәт она ганун-гајданы,

Сарај аләминдә әдәб-әрканы!

В э з и р—

Ај гыз, дикбаш олма, сөзә гулаг ас,

Шаһын ән'амыны рәдд етмәк олмаз!

К ү л ј а з (гүрурла)—

Мән ки, рәдд етмирәм, верирәм сәнә!

Ш а һ з а д ә—

Шаһ баба, ән'амы мәнә версәнә!

Беләдир Күлјазла бизим әһдимиз,

Һәмишә, һәр ишдә әлбир олаг биз.

Изин вер, шаһ баба, бу сәадәтә,

Изин вер, бу әһдә, бу сәдагәтә!

Ш а һ—

Мәни валәһ етди гызын сәнәти,

Тох көзү, һагг сөзү, бир дә чүр'әти!

Һамы әһсэн десин бу сәадәтә,

Бу әһдә, илгара, бу сәдагәтә!..

III

*[Мешә, јашыл бир тала... Сүкут ичиндә һәр јан,
Бир булаг шырылдајыр... бир дә чох-чох узагдан
Зәнкләрин сәси кәлир, јорғун карван зәнкләри,*

*Рәңкарәнк чичәкләртәк нә хошдур аһәнкләри!
Бир аздан јахынлашыр, чатыр талаја карван,
Јорулмуш јолчулары чағырыр бура сарбан.
Шаһзада дә Күлјазын көзәл мәсләһәтилә,
Халгын дәрди-сәрини өјрәнмәк мәгсәдилә,
Кимсәјә танынмадан, гошулуб бу карвана,
Кәзир ели-обаны, көз јетирир һәр јама]...*

С а р б а н—
Јоллар јорғунујуг, бир бура кәлин,
Бир аз сәринләнин, бир аз динчәлин.
Анчаг тез тәрпәнин, чәлд олун бир аз,
Бура горхулудур... Ләнкимәк олмаз!

Ш а һ з а д ә—
Нијә горхулудур, нә олуб мәкәр?

С а р б а н—
Бир гәддар гулдур вар бурда, дејирләр,
Сојмағы чәһәннәм, һәрисдир гана.
Бахмыр нә гочаја, нә дә чавана,
Ким дүшсә элинә, еләјир әсир,
Күндә нечәсини гојунтәк кәсир...

Ш а һ з а д ә—
Гулдур чалар-чапар, ган төкмәз һаһаг,
Бәс нијә әбәс ган төкүр о гачаг?

Г о ч а ј о л ч у—
Огул, ешитмишик дәдә-бабадан:
Һөкүмдар ган истәр, дин исә гурбан.
Јәгин бу да бурда бир һөкүмрандыр,
Онун да истәји өлүмдүр, гандыр.

С и л а һ л ы ј о л ч у—
Будур, бах, бу силаһ олмаса, һеч кәс

Өлкәдә бир аддым јол кедә билмәз.
Шаһ бир јандан сојур, гулдур бир јандан!
(Шејнур сәси кәдир)

Дур, карван тәрпәнир, кедәк, еј чаван!
Ш а һ з а д ә—
Јох, мән јорулмушам, динчәлим бир аз...
Г о ч а ј о л ч у—
Дур кедәк, ај огул, дур, галмаг олмаз.
Јохса раст кәләрсән о чанавара,
Анан јаса батар, кејинәр гара.

Ш а һ з а д ә—
Сиз кедин, баба чан, бир аздан мән дә
Дуруб кедәчәјәм бу јахын кәндә...
(Һамы кедир. Шаһзада тәк)

Бәли, шаһ бир јандан, гулдур бир јандан,—
Һамы халгы сојур, һамы төкүр ган...
Јох, јох, белә олмаз, өлкәдә кәрәк
Халгла әлбир олуб низам дүзәлдәк.
Һамы динч јашасын, өјрәнсин сәнәт,
Инсанын шәрәфи зәһмәтдир, зәһмәт!
Ачылсын өлкәдә һәр чүр кархана,
Һәр јердә мәдрәсә, јол, бимархана...
(Бир гәдәр сүкутдан сонра)
Бәли, шаһ бир јандан, гулдур бир јандан!..
Јох, јох, бу јолда мән кечәрәм чандан...
Әввәл бу гулдуру јох едим... Анчаг,
Гошунла үз-үзә кәлмәз о горхаг.
Бир көрүм кимдир о ачкөз чанавар?
Көзләјим гој кәлсин... Нә олар, олар!..

*[Шаһзада бир ағачын дибиндә јатыр јерә.
Арадан хејли кечир... Нәһајәт бирдән-бирә
Гулдурбашы, јанында гулдурлар, ганы гара,
Кәлир, бәрк-бәрк дејинир, ачыглары онлара]:*

Гулдурбашы—
Еһ... Горхаг түлкүлөр!.. Ов чыхды элдэн!...
Бир-бир сизи кәсәм инди кәрәк мән...
Бир күн ган төкмәсәм, ганым гаралыр,
Бир дә ки, сурсат жох, пул да аз галыр...
Ачындан өлөкмн?..

Биринчи гулдур—
Нејләјәк ахы?
Чохдулар, намынын элдә ярағы.
Икинчи гулдур—
Даһа чамаат да дөнүб ләшкәрә,
Елликлә яраглы чыхыр сәфәрә...
Кәрәк башымыза бир чарә гылаг!

Гулдурбашы—
Бош-бош чәрәнләмә, ај кор јапалаг,
Бу саат этини чәкәрәм шишә!
Чанавар овуну тапар һәмишә...

*[Гамчыла гулајланыб она сары чуманда,
Шаһзадәни көрәрәк, бәрк севинир бир анда].*

Гулдурбашы—
Һа-Һа-Һа!.. Будур бах, тапдым тапмадым?
Тәјкөз чанавар да чағрылса адым,
Сизин намыныздан итидир көзүм.
Будур, бах, овуму тапмышам өзүм!
(Шаһзадәјә)
Лалсан, жохса карсан? Нијә сусурсан?
Бурда нејләјирсэн? Бизи пусурсан?

Шаһзадә—
Карванла кедирдим, јатыб галмышам...
Бәлкә гонаг олум сизә бу ахшам?

Гулдурбашы (истеһзалы)—
Һа-Һа... Гонага бах!.. Һәлә јыхыл јат!
(бир гулдур)
Гонаг јухулудур, ону бир ојат!..

*[О гулдур шаһзадәни гамчысыла вураркән,
Шаһзадә чәлд тәрпәниб, бадалаг вурур бирдән,
Гулдур чултәк сәрилиб јерә, бәркдән чығырыр,
Гулдурбашы вәһши бир гәһгәһәјлә һајғырыр].*

Гулдурбашы—
Һа-Һа!.. Буна варам! Бах, буна варам!
(Шаһзадәјә)
Сән ки гочагмышсан, афәрин, әһсэн!
Јахшы, бир де көрүм, нәчисән, кимсэн?
Шаһзадә—
Адәмин нәвәси—сәнин гардашын!
Өмүр јолларында сәнин јолдашын!..

Гулдурбашы—
Билирсән мән кимәм?—Тәјкөз чанавар!..

Шаһзадә—
Дүздүр, чанавара чох бәнзәрин вар!..

Гулдурбашы—
Бура бах, дејәсэн ахы чашырсан,
Сәнә үз вердикчә, һәдди ашырсан!
(Гулдурлара)

Һајды, көпәкләрим! Дурмајын, чумун,
Онун о һәрзәчи ағзыны јумун!

*[Јер-јердән чумараг бирдән гулдурлар,
Ону басмарлајыр, јыхыр, вурурлар.
Шаһзадә дөзмәјиб өзүндән кедир,
Вәһши гулдурбашы белә әмр едир].*

Гулдурбашы—

Инди дэ агача сарыјын мөһкәм!
Ону өз әлимлә кәрәк өлдүрәм,
Ләззәтли-ләззәтли алам чаныны,
Төкәм овуч-овуч гызыл ганыны!..

(Фит сәси кәлир)

Дејәсэн кәлән вар, һајды, чәлд олун!
Сағыны-солуну тез кәсин јолун!

(Кедирләр)

Шаһзадә (зарыјыр)—

Һардасан, дадыма јетиш, а Күлјаз!
Ешит фәрјадымы, ешит, а Күлјаз!
Кәл, бу дар күнүмдә һавадарым ол,
Вәфалы јарым ол, хиласкарым ол!..

[Шаһзадәнин көзүнә гаранлыг чөкүр јенә,
Күлјазын хәјаләти көрүнүр көзләринә].

Күлјаз—

Икид дара дүшсә, јалвармаз јада,
Һәр'иш зорла ашмаз, бил, бу дүнјада,
Дүшмән күч кәләндә, тәдбир кәрәкдир,
Әгил гүввәт илә әлбир кәрәкдир.
Гүввәт иш көрмәсә, әгли сал ишә,
Чатарсан мәгсәдә онда һәмишә.
Сән ки, һәм икидсән, һәм дә сәнәткар,
Әлиндә сәнәт тәк бир силаһын вар.

(Она кичик бир килим нәгшәси көстәрир)

Сәнәтдән бизә бир нишанә көндәр,
Өзүндән, јериндән вер бизә хәбәр!
Билмирик мәканын-јерин һардадыр?
Хәбәр вер, достларын интизардадыр.

Шаһзадә—

Аһ, Күлјаз, сән мәнә чәрә өјрәтдин!
Күлјаз бир јахын кәл!

(Күлјаз јох-олур)

Аһ, һара кетдин?!

[Шаһзадә һуша кәлиб көзүнү ачан заман,
Көрүр-гулдурбашыны өнүндә һырылдајан]:

Гулдурбашы—

Һа-һа!.. Мән бурдајам, бурдајам, гочаг,
Хошуна кәлирми, бах, бу күт бычаг?
Сәни, бах, бунунла кәсәчәјәм мән,
Мәним һүнәрими онда көрәрсән!..

[Бычагла голајланыб, гәзәбиндән гудурур,
Бычағын дәстәсилә шаһзадәни бәрк вурур.
Сарсыдыр шаһзадәни гулдүрун бу зәрбәси,
Кәлир гулағларына јенә Күлјазын сәси]:

Күлјазын сәси—

Гүввәт иш көрмәсә, әгли сал ишә,
Чатарсан мәгсәдә онда һәмишә!..

Шаһзадә (Гулдурбашыја)—

Икид басдығыны, мәсәл вар, кәсмәз!
Нә чыхар сән мәни өлдүрсән әбәс?
Аман вер, гој дејим мән дә сөзүмү,
Сәнә нишан верим мән дә өзүмү.

Гулдурбашы—

Јахшы, галх ајаға, де көрүм кимсән?
Јохса чадукәрсән, ја мүнәччимсән?

Шаһзадә (галхыр)—

Јох, јох... Нә мүнәччим, нә чадукәрәм,
Амма бир хәзинә јери билирәм!..

Гулдурбашы—

Хэзинэ?... Јох, мәни алдатмаг олмаз!

Шаһзадә—

Тәләсмә, сөзүмә јахшы гулаг ас:
Халча устасыјам, сәнәткарам мән,
Бир ајда мин гызыл газанарам мән!
Аман вер, гој бурда ишләјим сәнә,
Сатдыр, ал гызылы, олсун хэзинә!

Гулдурбашы (*тәһдидлә*)—

Анчаг бил: алдатмаг истәсэн мәни,
Бармагча еләрәм һәр бир тикәни!

(*Гулдурлара ишарә едир, шаһзадәни апарырлар*)

Шаһзадә—

(*кедә-кедә*)

Аһ, Күлјаз, сән мәнә јахшы јар олдун,
Белә дар күнүмдә хиласкар олдун!

IV

[*Јенә матәм ичиндә, јенә јаслыдыр сарај.*

Шаһзадәдән хәбәр јох, арадан кечиб бир ај.

Шаһ гәмлидир, дәрдлидир, оғлундан никарандыр,

О вәзирлә дәрдләшир, иши аһдыр-фәғандыр].

Шаһ—

Илаһи, галмады сәбрим-тагәтим,
Нә јаман гисмәтмиш мәним гисмәтим!
Јеканә өвладым, оғлум, шаһзадәм
Јох олуб... Өлдүрүр мәни гүссә-гәм.
Илаһи, нә гара бахт имиш бахтым!
Бәс кимә галачаг бу тач-тахтым?

142

Шаһзадәм, өвладым, башымын тачы...

Илаһи, бу дәрдин јохдур әлачы!..

Сән өзүн көмәк ол мәнә, илаһи.

Сәнәдир үмидим јенә, илаһи!..

(*Вәзирә*)

Вәзир, бир чарә гыл, ејлә бир тәдбир,
Нә јаман күнләрә галдым, еј вәзир!..

Вәзир—

Шаһым, һагга јетир иман, сәбр елә,
Һәр дәрдә тапылар дәрман, сәбр илә.
Бујруг вер, рәммаллар, ја мүнәччимләр,
Фал ачыб оғлундан версинләр хәбәр.

Шаһ (*мә'јус*)—

Онлара үммидим галмајыб даһа
Әлачым галыбдыр бирчә аллаһа.
Әкәр чарә гылса, бирчә о гылар,
О чарә гылмаса, евим јыхылар.
Јетиш, дада јетиш, амандыр, аллаһ!
Илаһи, сәнәдир күманым... Ејваһ!..

[*Дәрин, ағыр бир сүкут чөкүр араја бу ан,
Күлјаз, әлиндә килим, көзләриндә һәјәчан,
Тәнкнәфәс чумараг кәлир бирдән ичәри,
Јох олмуш Шаһзадәдән кәтирир бу хәбәри].*

Күлјаз (*әлиндә килим*)—

Будур, шаһзадәдән кәлди бир хәбәр!

Шаһ—

Нә хәбәр?

Вәзир—

Һардадыр?

Шаһ—

О нәдир?

Күлјаз—

Хәбәр!

143

Будур, бу килими о тохујубдур,
Садэ килим дејил, бу бир мэктубдур!

Ш а һ (*сэбирсиэ*)—
Нэ килим? Нэ мэктуб? Оғлум хардадыр?

К ү л ј а з—
Шаһзадэ сағ-салим... Анчаг дардадыр.
(*килимин нахышларыны көстэрир*)

Будур, бу нахышлар бир эламэтдир,
Һэр бири мәнәлы бир һекајэтдир.
Ону бир чанавар ејләјиб әсир,
Күндэ талан едир, күндэ баш кәсир.
Шаһзадэ душтагдыр, бәли, дардадыр,
О көмәк көзләјир, интизардадыр!

Ш а һ—

Бу килим хардандыр?

К ү л ј а з—

Мән тапмышам, мән!

Шаһзадэ сәфәрэ чыхдығы күндән
Көзләрим јолдадыр, гулағым сәсдә,
Бир из ахтарырдым мән һәр нәфәсдә.
Бу сәһәр базарда араркән хәбәр,
Көрдүм буну сатыр орда бир нәфәр.
Килими таныдым... Көзләмәк олмаз,
Кәрәк шаһзадәни ејләјәк хилас!

Ш а һ—

Вәзир, һазыр олсун, әмр елә, ләшкәр,
Јарағлы-јасағлы мин нәфәр әскәр!..

К ү л ј а з—

Јох, јох... Гошун-ләшкәр бурда иш көрмәз,
Арада шаһзадэ мәнв олар әбәс.

Гулдур хәбәр тутса ләшкәрдән әкәр,
Өзү гачар-кедәр, ону мәнв едәр.

Ш а һ—

Бәс онда нејләјәк? Нејләјәк вәзир?
Вәзир, тәдбир елә, тә'чили тәдбир!..

В э з и р—

Шаһым, онда боллу ән'ам көндәрәк,
Гулдура һәм ән'ам, һәм мәнсәб верәк.
Олсун галабәји, ја да ки, сәрдар,
Сонралар бөјүјәр, ә'јан да олар.

Ш а һ—

Мән разы... Ән'ам да, мәнсәб дә верәк...
Ләнкимә, бу саат адам көндәрәк!

К ү л ј а з (*кәнара*)—

Бәли, тәдбирә бах,—гулдура ән'ам!..
Чәза әвәзинә—мәнсәб, еһтирам!..

(*шаһа*)

Јох, јох... О чанавар јаман сајыгдыр,
Түлкүдән һижләкәр, газдан ајыгдыр.
Иши баша дүшәр... Јох, белә олмаз.
Өзүм шаһзадәни ејләрәм хилас.
Бу килимсатаны тутмушам дилә,
Баһалы сифариш бәһанәсилә
Адам көндәрмишәм он-он беш нәфәр,
Һәр бири тәдбирли, агил, дилавәр...
Мән кедим, онлар да көзләјир мәнни,
Кедиб хилас едәк тез шаһзадәни.

(*Кедир*)

Ш а һ (*Вәзирә*)—

Валлаһи, олмушам бу гыза һејран,
Онда бу зәкавәт, чәсарәт хардан?

Рәијјәт оласан, өзүн дә үнас,
Белә аглын ола!.. Е'чаздыр, е'чаз!
Вәзир, һеч инчимә, өз арамыздыр,
Сәндән дә, мәнән дә ағыллы гыздыр!

В ә з и р--
Шаһым дүз бујурур, еләдир ки, вар,
Е'чазлар јарадан о пәрвәрдикар
Бә'зән гарышганы елә хәлг едир
Ки, о Сүлејмана әгил өјрәдир!..

[Пишхидмәт дахил олуб шаһа тә'зим ејләјир,
Горха-горха икигат әјилиб белә дејир]:

П и ш х и д м ә т--
Шаһым, ел адындан кәлиб үч нәфәр,
Јалварыб һүзура изин истәјирләр.

Ш а һ--
Кәлсинләр!..

(Вәзирә)

Јенә дә килеј, шикајәт!..
Вәзир, сусачагмы бунлар нәһәјәт?

В ә з и р--
Шаһым, фикир вермә, дүнјада инсан
Даим наразыдыр өз һәјатындан.
Олсун, ја олмасын ганун-әдаләт,
Рәијјәт едәчәк даим шикајәт.

[Бир-биринин ардынча дахил олуб ичәрц,
Тә'зим едирләр шаһа чамаат елчиләри].

Б и р и н ч и е л ч и--
Шаһа еһтирамлар, саламлар олсун!

И к и н ч и е л ч и--
Сәһһәти-дөвләти бәргәрар олсун!

Ш а һ--
Хејир ола, кишиләр, нә әрзиниз вар?

Б и р и н ч и е л ч и--
Хејирдир, иншаллаһ, әдил һөкүмдар,
Мән тачирбашыјам, алвердир пешәм.
Тачирләр адындан әрзә кәлмишәм.
Шаһын сәјәсиндә өмр едирик шад,
Шүкр олсун аллаһа, өлкәмиз абад.
Даим хәзинәјә хәрәч веририк,
Бол рүсум веририк, бол бач веририк...
Анчаг хәтәрлидир, һејиф ки, јоллар,
Чох олур јолларда гачаг-гулдурлар.
Онлар әнкәл олур кедиш-кәлишә,
Бир тәдбир көрүлсүн кәрәк бу ишә...

Ш а һ--
Јахшы!..

(Икинчи елчијә)

Гоча, сөјлә, сән нә дејирсән?

И к и н ч и е л ч и--
Шаһым, әснафларын елчисијәм мән.
Өзүм һәм бәннајам, һәм дә ме'марам.
Һәмишә шаһыма дуаку варам.
Нә чоһдур өлкәдә көзәл пешәләр:
Халчачы, кечәчи, дәмирчи, мискәр...
Анчаг базарымыз кәсаддыр, кәсад,
Чох кечмәз сәнәтдән галар бош бир ад.
Мүфтәхор саһибкар талајыр бизи,
Кохалар, даргалар талајыр бизи.
Һамы ағзын ачыб, һамы—вер,—дејир,
Һамы пәј истәјир, рүшвәт истәјир...
Һалал зәһмәтимиз...

В э з и р—

Киши, бир дајан,
Елэ мөтлөбини мүхтәсәр бәјан,
Әдәблә-әрканла де көрәк, нә вар?

И к и н ч и е л ч и—

Нә әдәб, нә әркан?.. Бизи сојурлар!..

Ш а һ —

Бәсдир!..

(Үчүнчү елчијә)

Сән де көрәк, кимсән, нәчисән?

Ү ч ү н ч ү е л ч и—

Шаһа әрз олсун ки, рәнчбәрәм мән.
Бизим дә һалымыз јамандыр, јаман,
Әкдијимиз тохум, бичдијимиз ган!..
Ачыннан өлдүрүр бизи үч азар:
Гарајел, гураглыг, бир дә мүлкәдар!..
Јер бәјин, јурд да ки—ханын... а, рәнчбәр,
Ишлә һеј, гој чыхсын чанын, а рәнчбәр!..

*[Үрәкдәлән бир фәрјад гопур бирдән бајырдан.
Ағ бирчәкли бир гадын чумуб ичәри бу ан
Әсла фикир вермәдән фәрраша, пишхидмәтә,
Башлајыр ачы-ачы фәрјада, шикајәтә]:*

Г а д ы н—

Еј шаһ, көјдә аллаһ, јердә сән, еј шаһ!
Јетиш, дада јетиш, һардасан, еј шаһ!..

Ш а һ — Нә олуб, ај арвад, сакит ол бир аз!

В э з и р—

Шаһын һүзурунда һај-һарај олмаз!

Г а д ы н—

Шаһ нәдир, аллаһын һүзурунда да
Һагым вар наләјә, аһа-фәрјада...
Анајам, шаһдан да һагым учадыр,
Дәрдим дағларчадыр, дәрјаларчадыр!..
Аналар адындан шикајәтим вар,
Јаныглы-јаныглы һекајәтим вар!
Бир гудуз чанавар, ачкөз әждаһа
Биздә таб-таван гојмајыб даһа!
Дејирләр сусајыб инсан ганына,
Ким дүшсә элинә, гыјыр чанына.
Дејирләр баш кәсир, һәр күн төкүр ган,
Күндә јоха чыхыр нә гәдәр чаван.
Өвлад јетим галыр, аилә башсыз,
Аналар өвладсыз, бачы гардашсыз...
Аналар адындан кәлмишәм дада,
Сәнә јалварырам, јетиш имдада,
Амандыр, ону тап, мөһв елә, еј шаһ,
Еј шаһ, көјдә аллаһ, јердә сән... Ејваһ!..

*[Һөнкүр-һөнкүр ағлајыр, һычгырыр... Елә бу ан
Күләз илә шаһзадә, бир дә бир дәстә чаван*

*Кәтирирләр һүзура гулдурбашыны дустаг,
Әли-голу бәрк бағлы, горхудан рәнки дүмағ]...*

К ү л ј а з—

Будур, чанлар алан ачкөз әждаһа!

Ш а һ з а д ә—

Будур, о ган ичән тајкөз әждаһа!

Ш а һ *(һәјәчанла)*—

Афәрин шаһзадәм!.. Әһсән икидләр!..

Ш а н з а д а —

Күлжаза ешиг олсун, онундур хүнэр!

Одур хилас едэн мэни өлүмдэн.

Она һэмишэлик миннэтдарам мэн!..

*[Күлжаз да галдырараг элиндэки килими,
Учалдыр башы үстэ вүгарла бајраг кими,
Көстэрир бир элилэ хиласкар икидлэри,
Гүрурла, ифтихарла аддымлајыр ирэли].*

К ү л ј а з —

Алгыш икидлэрэ, эглэ, чүр'этэ!

Ешиг олсун достлуга, саф мөһөббэтэ,

Хиласкар зэхмэтэ, көзэл сэнэтэ!..

Һ а м ы —

Ешиг олсун зэхмэтэ, әһдә, илгара!

Ешиг олсун сэнэтэ, сәнәткарлара!

Феврал—ијун, 1968

РУС КӨЗӘЛИ

*(С. Смирновдан тәбдил вә ихтисарла сәрбәст
тәрчүмә)*

I

Бирчә дамчыја да дигтәтлә бахсан,

Чанланар өнүндә кениш бир чаһан:

Бах, бу ев,

О јанда јашыл ағачлар,

Узагда шәһәр дә көрүнүр ашкар.

Чәркәјлә мөфтилләр чәкилмиш симтәк,

Сонра,—шәффаф сәма,

тәртәмиз, көмкөј.

Даһа көз гамашыр,

бахмаг да олмур...

Күнәшдир көјләрә әкс едән бу нур!..

Нәһәнк даш биналар арасында тәк

Кичик бир Москва һәјәти, көјчәк.

Дөврәдә чәркәјлә уча говаглар

Ачымтыл шәфалы хош әтир сачар.

Һәјәтдә бир ев вар, садә, тахтадан.

Ону да гочалдыб, бозардыб заман.

Өзү тапмалыдыр базар-дүкандан
Алыб кәтирмәли евчијезинә,
Өзү кирмәлидир мәтбәхә јенә.
Һајыф ки, од-очаг галыбдыр һәлә,
Бир дә гадынлара Нун әјјамындан
Бу күнәдәк галан чәтин мәсәлә:
«Көрәсән һаһара нә биширим мән?»

Бизим Маринанын өһдәсиндәдир
Һәлә нечә-нечә али рүтбәләр:
Евинин малијјә рәислијиндән
Мәһрибан бир арвад олмаға гәдәр.
Анчаг нәдәнсә, о гәмләнир бә'зән
Олдуғу һәјәтә нәзәр саларкән:
Һеч белә саһибсиз һәјәтми олар?
Боғулур истидән-тоздан ушағлар...
Гоншу гадынлара ағыз ачмадан,
Белә гәрар верди бизим гәһрәман:
—Кәлсәнә өз күчүм, өз һүнәримлә
Имәчилик едиб, өз әлләримлә,—
Өзбашыналыг да олса бир гәдәр,—
Салым чәркә-чәркә һәјәтдә ләкләр,
Ачылсын бағчамда күлләр-чичәкләр...

Диварын дибиндә, евин өнүндә
Кәрпичлә, торпагла долудур һәр јән.
Бәркимиш торпағы бел-күлүнклә дә
Тәрпәдиб јумшалтмағ чәтиндир јаман.
Анчаг бир нөгтәјә дамарса әкәр,
Дамчы да ән мөһкәм дашлары дәләр!
Мөһкәм ирадәли оларса адам,
Өнүндә дағлар да кәтирмәз давам!

Әлиндә күлүнкү, иш әлчәкләри,
Ишә лап мөһкәмчә киришди Пәри.

Иши белә көрчәк бә'зи гоншулар
Дарваза өнүндә јығышыб бир-бир,
Дедиләр:

—Јәгин ки, бурда бир иш вар,
Дејәсән Марина Николајевна
Өзүнә хәлвәтчә бостан дүзәлдир.

Евләр мүдири дә сәрт әда илә,
Ачы бир күлүшлә сөјләди белә:
--Һа-Һа-Һа!.. Арвада бир бах!...--
Маринаја мане олмады анчаг...
Марина һамынын көзү өнүндә
Әдасыз-филянсыз чох зәһмәт чәкди,
Һәјәтдә картоф јох, күл-чичәк әкди.

Әввәлдән билирәм,—
чох дејәчәкләр
мәнә бу сајағ:

—Шаирә бир бах!
Јекә поеманы јазыр көр нәдән,
Ән ади, ән садә бир мәсәләдән!..

Нәзәрә алмадан белә сөзләри
Јетириб јеринә өз нијјәтимин,
Давам етдирирәм һекајәтимин...

Сөндү көј үзүндә улдузлар бир-бир.
Һәјәт тәнһа, бомбош, јохдур сәс-сәмир.
Бизим москвалы Пәри дә бу ан
Шәфәглә бәрабәр дурду јухудан.
Тоз басмыш торпаға сучиләјәндән
сәпди бир гәдәр.
Торпагдан чүчәрди, ачылды бирдән
гызыл гөнчәләр,

Көрдү жү мәнзэрэ кэлди хошуна.
Фото-апараты шыгылдадараг

Деди:

— Чичэклэн, еј көзэл бағ-чабаг!
Рүтбәси бир гәдәр ашағы олан
Тәмизлик әскәри садә далаңдар
Боруну әлинә алды, дурмадан
Деди:

— Гој суварым, солмасын бунлар!

Нәһәнк даш биналар гојнунда күлшән
Күн-күндән шәнләнир, күл-чичәк ачыр.
Жорулмаг билмәдән, динчлик билмәдән
Әтрафа шәфалы әтирләр сачыр.

Сиз, еј күнәш илә торпаг өвлады,
Јајын балалары, сиз, еј чичәкләр!
Сизи јер үзүнә көјмү јоллады?
Нечә көзәлсиниз сиз. сәһәр-сәһәр!
Күнорта вахты да гәшәнксиниз сиз,
Өзкә һүснүнүз вар елләр бағында,—
Лирик бир сүкутла сәссиз-сәмирсиз
Дүнјаны сејр едән ај ишығында.
Ордудан да күчлү гүдрәтиниз вар,
Адлы икиддән чош шәһрәтиниз вар.
Сиз өз малаһәтли чазибәнизлә
Бүтүн көнүлләри аларсыз әлә!..

Марина, бу дашлы, тозлу-торпағы
Куја тәк өзүнчүн бечәрмишдин сән...
Анчаг инди, бир бах, һәр бир тәрәфдән
Ахышыб кәлир бу бағчаја сары
— ахшам ја сәһәр—

Зәһмәт адамлары:

чичәкбәсләјәнләр,

чичәксевәиләр.

Онларда бслә бир јахшы гајда вар,—
Чанлы мүбадилә едирләр онлар,—
Чичәк әвәзинә верирләр чичәк.
Анчаг ки, бурда да, һајыф, арабир
Ал-вер дә өзүнү бүрузә верир.
Чошгун һәвәскартәк, кәлир бир нәфәр,
Көрүб чичәкләри, гопарыр фәрјад:
— Аһ, бунлар нә гәдәр көзәлдир,

ај дад!

Һардан тапыбсыныз бу тохумлары?
Мәнә дә јерини сөјләјин бары!..

Белә дара-бара салдығы заман,
Фүрсәти вермәјиб, тез әлалтындан
Чырпыр бир нечә күл, бир нечә чичәк.
Бунлары, әлбәтгә, өзү әкәчәк!..
Анчаг, бир күн, ишдир, јанылыб сиз дә
Һәмин бу адама кетсәниз гонаг,
Ондан бирчә чичәк истәсәниз дә,
Сизи јерли-дибли танымајачаг.
Өзүнү тох тутуб дејәчәк һөкмән:
— Јаман азаркешәм чичәкләрә мән!
Анчаг, нә бир гәләм, нә дә бир шитил
Һәвәскар достуна о верән дејил.
Арвад-ушаға да, кәлиб риггәтә,
О, тәгдим ејләмәз бир күл, бир чичәк.
Сахлајыб онлары баһа гијмәтә
хырыд едәчәк...

Алыб бағчасыны дөрд бир кәнардан
Тиканлы бир бары ичинә јаман...

Белә һәвәскара,—
јох-јох, амандыр;—
Поемаја кирмәк
бәрк гадагандыр!..

Битки јетишдирмәк мүмкүндүр, анчаг,
Бачарсан экәр, сән инсан гәлбинин
Әсил чнчәкләнмә дөврүнү көстәр!
Бир гәлб ки, чох чаван, һәм дә гајғылы,
Чох иичә, чох көврәк гадын гәлбидир!..
Көзләри, слә бил ачыг пәнчәрә—
Меһрибан-меһрибан табәссүм-едир.
Чүнки һисс едирсән, әхлагы тәмиз,
Һәм дә дөврүмүзтәк мөһкәм, күзәштсиз,
Бир дә ки, саф ешги, мөһәббәти вар...
Онсүз нә ше'р олар, нә сәнәт олар!

Бурда, вахтдыр јенә, гајыдаг кәрәк
Бизим гәһрәманы јенә јад едәк.

Она о сәһимли күл јанаглары,
Дәјмиш албалытәк ал додаглары,
Гулач һөрүкләри...—
Билмирәм дүзү,—

Дәјәсән бәхш едиб јарадан өзү.
Галды, хошбәхт һәјат, фајдалы зәһмәт,—
Она бу имканы,—
дүзүнү десәк,—

Совет һөкүмәти вермишдир әлбәт!

Мүәллиф нә гәдәр чан јандырса да,—
Зөвгләр мүхтәлифдир, бәли, дүнјада.
Бәли,

Маринанын әри,
нејләјәк,—

Нә пилот, нә артист, нә дә чох зирәк,—
Һәр јерә јол тапан маһир «јолчу»дур,
Нә дә ки, танынмыш бир футболчудур...
Марина дејир ки, әринин анчаг
Бир шејә дүнјада јаман хошу вар,—
О да нә лаләдир, нә дә ки занбаг,
Бунлардан бир гәдәр самбаллы, чанлы,—
Москва дүзүндә битән картофлар...
Бунларла тәчрүбә саһәләримиз
едир ифтихар.
Диррикдә мө'чүзтәк көзәл, мөһсулдар
Картоф бечәрир о,—бу тәчрүбәни
Картофјетишидирән һәр бир устаја
көстәрир ашкар...

Һәр ишин-пешәнин өз шаири вар,
Әсил зәһмәтсәвән шаирләр, јәгин,
Кечәли-күндүзлү ишләјәчәкдир.
Онлара самбаллы, көзәл әсәрчин
Һәфтә јох, чох ајлар-илләр кәрәкдир.
Белә адамлара бајрамларда да
Зәһмәт чәтин кәлмир, дад верир һәтта.
Јахшы шаирләрә саташмаг олмаз...
Ше'рә дәхлимиз вар бизим дә бир аз!..
Бә'зи ағзыкөјчәк адамлар дејир,—
Куја һәддән артыг торпаға ениб,
алчалыб ше'р.

Дејирләр:

—Јарамаз!.. Бу чох зијандыр!

Дејирләр:

—Торпаға енмәк, алчалмаг,
ше'рә нөгсандыр.

Бәлкә һаглары вар...

Олса да, анчаг

Јухары гатларда мәскән салараг,

Јерә енмәјән,

Ја да ки, торпағы һеч бәјәнмәјән

Бә'зи ловғалашмыш шәһәрлиләртәк
һаглыдыр онлар.

Онлары ашағы ендириб кәрәк,

дүмсүкләјәрәк,

Дејәсән:

—О нәһәнк палыдлара бах!

Кәлмир вецләринә фыртына, сазаг.

Вә ја Москвада Метрополитен

Јерин сәтһиндән дә чох алчагдадыр,—

Амма гала кими мөһкәмдир, мәтин...

Онү нә топ, нә дә бомба дағыдар!

Ја да

гоча Кремл,—

вугарла дурур,

Һәр нә еләсән,

Тәрпәнмәз јериндән һеч зәррә гәдәр.

Чүнки бу шејләр

Торпаға јахшыча, мөһкәм бағлыдыр!..

Мән јерин-торпағын тәрәфдарыјам,

Мөһкәмдир гәлбимдә мәним бу инам!..

Мәнчә, шаир үчүн чазибәдар шеј—

Нә көјдә сәрсәри кезән булуллар,

Нә дә көз алдадан бош сәраблардыр.

Мәнчә, шаир үчүн чазибәдар шеј—

Торпагдыр, евдир,

Нәһәнк зәһмәт илә јаранмыш олан

Нә гәдәр мүгәддәс нә мәтләр вардыр!

Бәли, давам етсин бу сөз, бу сөһбәт,

Гој чыхсын ашкара әсил һәгигәт:

Бәли...

Рус гәлбинин өз тәбиәти,

Саф мөһәббәти—

Һәмишә тә'сирли вә ишкүзардыр.

Онда дәрин дүјғу,

чох парлаг зәка

вә гүдрәт вардыр.

Мәнчә,—әсил инсан одур ки, анчаг

Ишә бәрк киришир, зирәк тәрпәнир.

Бәлкә дә кечәләр галараг ојаг,

Китаб вәрәгләјир, билик өјрәнир.

Һәр чүр бәркә-боша дүшсә дә, јенә

Әсла руһдан дүшмүр, алмыр вечиңә.

Үмуми пәтәјә о да арытәк,

Бир дамчы да олса, бал кәтирәчәк...

Гајнајыб гарышан,

Садә, ибарәсиз «сән» вә «мән» дејән

Көзәл адамлары чох сеvirәм мән.

Көзәллик мәним дә үрәјимдәндир,—

Елә көзәллик ки,

бизим дүңјаны

Даим шәнләндирир,

нәш'әләндирир.

Елә адам ки,—

Тахыл јетишидирир,

полад әридир,

Јахшы рол ојнајыр,—көстәрир һүнәр,

Гәләмлә, фырчајла јарадыр әсәр,—

Гуруб јаратмаға һазырдыр һәр ан.

Һеч јорулмадан,

Јени һәгигәтләр тапыр, кәшф едир

пејғәмбәрләртәк.

Е'чазкар әлилә
әкир күл-чичәк...

* *
*

Јадда мөһкәм галан бир јәј сәһәри
Бизим Маринанын мөһрибан әри
Гәзети марагла әлинә алды,
Орда көрдүјүнә мәтәл галды.
Мәзәли-мәзәли гыјылды көзү,
Бөјнуну гашыјыб деди ки:

—Дүзү,

Бизим Маринка лап гијәмәт едир,
Һәр күн јох, һәр саат ирәли кедир!..
Гәзетдән күләрәк дүз бахыр она
бизим Марина.

Онун барәсиндә,—нечә дејәрләр,—
Верилиб гәзетдә белә бир хәбәр:
«Бу чүр шәһәрлиләр, әлбәттә, сөзсүз,
тәгдирә лајигдир!

Онларын етдији
јени тәшәббүс
тәглидә лајигдир!..»

Белә ад газанды бизим бу Пәри.
Олду онун ады дилләр әзбәри.
Онуңла гијабн танышлыг үчүн
Кәнддән дә мәктублар јазырлар һәр күн.
Хаһиш едирләр ки, гәсәбә
ја да

станитсада
Дүнја беһиштини гуруб јаратмағ
Ишиндә онлара бир јол көстәрсин,
мәсләһәт версин.

О да чаваб јазыр,
тохум, ја шитил
Әлава еләјир өз мәктубуна.
Өз ев бүдчәсинин бир һиссәсини
сәрф едир буна.
Бөјүк бир мәгсәдлә гојулан әмәк
бош кетмәјәчәк.
—Гој бүтүн өлкәдә апрел ајындан
Нојабр ајында боранларадәк
әсла солмадан,
ачсын күл-чичәк...

*
* *

...Ијунду...
дејәсән јүнкүл мусиги
чалынан заман.

Радио кәсилди, сусду нақаһан.
Сүкут парчаланды
вә көзләнмәдән

Бир сәс далғаланды:
—Мүһарибә!..
Бу сәс тапдалады—кәзди гәлбләри,
Бир күт балта кими эзди гәлбләри.
Санки көј сәманын шух рәнки гачды.
Санки бүтүн һәр шеј мә'насызлашды:
Киминсә күлүшү,
«Мејвә ширәси»

Төвсијә ејләјән рекламын сәси,
Јашыл јарпағларын шух ишылытысы,
Мешәнин тајбатај пәнчәрәләрдән
Отаға сәпилән шән пычылытысы,

Чичәкләр, чичәкләр...
бир дә, нәһәјәт,
Ахшама киноја алынмыш билет...

* *
*

Нәһәнк даш биналар арасында тәк
Кичик бир Москва һәјәти, көјчәк.
Бурда бал ширәли көрпә ағачлар
Дөзүлмәз ачымтыл бир әтир сачар.
Ачыдыр сүфрәдә һичран сөһбәти,
Ачыдыр сүфрәдә ичилән шәрәб.
Ачыдыр ајрылыг,—достун һәсрәти;
Һәрбә өтүрәндә өз әзизини,
Ачыдыр дујулан кәдәр, изтираб...

...Дәјншмиш Марина:
Ағыр бир гәмкинлик үз вермиш она
Севимли әри
Команда һеј'әти чағырышыјла
Алыб чантасыны кедәндән бәри.
Нечә јашајасан бу кен дүнјада:
Сән—тәнһа, јалныз,
дүшмән—амансыз...

Нејләсин? Евини тәрк еләјәрәк,
Шәргә үз чевириб кәндә јоллансын?
Јохса аттестатла
әскәр арвадытәк галыб долансын?
Јох, јох! Нечә јә'ни?—
дејә Марина
Һеч чүрә разылыг вермәди буна.

II

Өлүм һәр тәрәфдән басгын етдикдә,
Нә гәдәр күч олур әриф биткидә!

Һәјәтдә чүчәриб хәдичәкүлү,—
Гар алыб алтына бу инчә күлү...
Күлчијәз анчаг
Бир див гүввәтилә ағыр өртүјү
Вуруб јыртарар,
Саф, шәффаф рәнкилә көмкөј аловтәк
ачмышдыр чичәк!

Һәрб адлы дәншәтдә иштирак едән
Шәфгәт бачылары һаггында сөһбәт
башлајырам мән.
Тәмиз гәлбләринин әмринә көрә
онлар һәмишә

Чүр'әтлә кирирләр
Ган, сарғы, әзијјәт-әзабла долу
Бу чәтин, натәмиз, нараһат ишә.
Јағыр долу кими одлу күлләләр,
Јыхылыб торпаға гәһрәман әскәр.
Ону ган апарыр, рәнки саралыр,
Бачы,—тез башынын үстүнү алыр...
Елә бу фәдакар, бу чәтин зәһмәт
Јәгин икидләрә ејләмиш әсәр.
Онун зәһмәтинә ад гојуб:

Шәфгәт

Өзүнә мөһрибан
Бачы

демишләр...
Бу бөјүк, инсани шәфгәтинлә сән,
Еј бачым,
Гызыл Хач чәмијјәтинә

һәјат верибсән.

Дүнјада нә гәдәр хач варса, инан,
Һамсындан мүгәддәс, шәфгәтли, тәмиз
Һәмин

Гызыл Хачдыр.

шәксиз-шүбһәсиз!..

Бу хач мәнимчүн дә әзиздир чохдан,
чүнки бир заман
Анам да бу хача хидмәт етмишдир.
Атылыб савашын одлу гојнуна,
Шәфгәт бачысытәк һәрбә кетмишдир.

Аначан, мәзарын,—о әзиз мәзар,—
һардадыр?

Јәгин ки, үстүндә солдат хачы вар...

Јәгин үзәрини кечән илләрин

О ачы күлләри, тозлары алмыш,

Анчаг хатиримдә даш артырмалы

Бир бина галмыш.

Ағзы сүд гохујан бир ушагдым мән,

Һејрәтдән донмушдум ора кирәркән...

Сәһирли бир әлин ишарәсилә

Бүтүн ганунларын зиддинә,—бир ан

Дурду һәрәкәтсиз заман вә мәкан...

Дәјирми панорам:

Икид Севастопол од тутуб јаныр...

Вермәдән арам,

Дүшмән сүнкүләри дөрд бир тәрәфдән

Онун синәсинә дајаныр...

Топлар

Һәр јандан кур јажлым атәши ачыр,

Горхунч гумбаралар од-алов сачыр...

Бир дахма...

чәсәдләр...

һәзин бир ахшам...

Јаныр,

көз јашытәк

әријәрәк

бир нечә шам.

Дөјүш мејданында одлар-аловлар
Горхунч шәләләтәк дашыр, чағлајыр.
Бир шәфгәт бачысы

елә бурдача

јара бағлајыр.

Галдым баха-баха

Бу одлу-аловлу горхунч мејдана,

Аз галды учадан чығырым:

—Ана!..

Анчаг... музејләрдә чығырмаз адам...

Аначан!

Ордакы көркәминлә сән

шәфәг кимисән!..

Вәтәндаш һәрбинин дәринлијинә

Бахдыгча мән сәчдә едирәм сәнә.

Чанланыр өнүндә бизим индики

бу кениш аләм,

Бу әјни шинелли бизим көзәлләр,

Бу тибб бачылары

һәр саат, һәр дәм...

Һәрби хәстәхана...

Сәһәрә гәдәр

Бурда јанмагдадыр солгун бир ишыг.

Бура тибб бачысы кәләндә, санки

Кәтирди өзүлә шәфгәт-јарашыг.

Бир гучаг күл-ччәк кәтирди кәлди.

Мави көзләринин шәфгәтли нуру

Дәрмандан шәфалы, күлдән көзәлди.

О, сачлы-саггаллы бир јаралынын

Дуруб башы үстә сонра әјилди.

Јаралыса бирдән бахыб һејрәтлә

Бачыны хиласкар бир мәләк билди.

Һәм ин чагырылмамыш үзлү гонаға
Башлады гәзәблә аловлу топлар
курһакур,
вурһавур,

күллә атмаға.

О да чавабында кинлә-гәзәблә
бәркдән улады,
Бомбош бир күчәнин тән ортасына
бомба туллады...

Гаранлыг сәмадан сәпилән оддан
Адамлар гачышыр һеј ора, бура,
Кирәрәк кизләнир һамы горхудан
Һәјәтдә газылмыш чала-чухура...

Галараг о мәш'ум кечәни ојаг

Бизим Марина да,

О көһнә дивара далдаланараг,
Отуруб тәк-тәнһа бир скамјада.
Бахыр јерә-көјә о, ваһимәли
Бирдән күпчә сары узаныр әли.
Орда гум галаныб кичик еһрамтәк
Санчылыб үстүндә бир дәмир күрәк.
Топлар од јағдырыр көјә курһакур.
Көһнә ев титрәјир, әсир бир гәдәр.
Бу гәһнә јағмуру алтында дурур
Ачыг һавадача

јазыг чичәкләр.

Санки горунмаға һазыр олмајан
Јерләри сечәрәк, елә бу заман
Термитли бир бомба дүшүб одланыр,
чичәкләр јаныр!..

Алышан термитин үстүнү о ан
Бир гадын көлкәси алыр...

Дурмадан

Күрәклә сөндүрүр оду бир тәһәр.
Дејәсән чичәкләр чәкмәјиб зәрәр...
Јалныз бир аңлыға бизим о Пәри
Елә бил кор олду...

Бәрк парылтыдан

Гамашды Пәринин мави көзләри.
Бир дә сүбһәчән
Кетмәди түнд гоху бүтүн һәјәтдән...
Сәһәр ачыланда, Марина јенә
Бахды өз севимли чичәкләринә.
Нә көрдү...

Бир гызыл күл тамам јаныб,
Ләчәкләри солуб, көкү одланыб.
Әл дәјчәк күл олуб төкүлүр...

Бирдән

Бизим Пәри алыб күрәји јердән
Интигам ешигинә, гисас ешигинә,—
О јаныб күл олмуш торпагда јенә
Гәшәнк ал-гырмызы күлмәхмәр әкди
О јаныб күл олмуш күлүн јеринә...

Еј әскәр арвады,

Еј ади вәтәндаш,

еј евдар гадын!

Бу кечә, сәнинчин,

һеч нәтичәсиз,

изсиз галмады.

Партлајан бомбанын о мәш'ум сәһн
Горхунч кәлдисә дә сәнә әввәлчә,
О бири кечә
Јенә дә дүшмәнләр басгын едәндә,
Топлар курлајанда,
отуруб сән дә

Жаралы кэнчлэрин башы үстүндө,
Горху билмэдэн,
Элчэк тохујурдун сапдан-ипликдөн.

Нә гәдәр хошдур,—
Нөвбәтдә јухусуз, узун кечәни
вурараг баша,
Бүтүн талонларла алыб пајыны,
сонра бирбаша

Таныш јоллар илә евә гајытмаг,—
Кәзмәк

чичәкләрин арасында тәк,—
Ја да говаглара
«нечәсән?»—дејә
достча көрүшмәк,—

Почта гутусуну никараңлыгла
ачыб бахантәк,

Лап әскәрсајағы,
Шух зарафатла,
меһрибанлыгла

Јазылмыш бир мәктуб тапыб севинмәк...

Анчаг ки, арадан бир заман кечир
Галыр һәсрәт илә көзүн јолларда,
гәлб интизарда

Почталјон һәрләнир, кәнардан кечир...

Марина дүшүнүр сәссиз:

«Ај һарај,
Һардасан, әзизим, Колја—Николај?
Әл чәк јахамдан еј гүссә, узаглаш,
Әл чәк, пәрдәләмә көзүмү, еј јаш!»
Санки евин дамы, евин дивары
Сыхыр Маринаны тәклик дәрдилә.
Анчаг ки, үрәји кәләрәк дилә,
Дејир:

—Јох, һеч горхма, елә шеј олмаз!
Һәрчәнд хәбәр-әтәр јохса да ондан,
Гәм чәкмә, сән кәзлә, бәхтинә инан!
Ағлама, һичранын дөз ачысына,
Јарашмаз көз јашы тибб бачысына!..

Кечир Маринанын өнүндән бир-бир
Жаралы әскәрләр:

Кими ағрыдан
Саралмыш...

кими дә јатағы дидир,
көмәк истәјир.

Марина үрәкдән јаныр бу һала,
Јенә дә үз гојур о госпитала.
Үзүндә әкс едир дәрин мәһәббәт,
Мәһәббәт!..—

Һәр дәрдә дәрмандыр әлбәт!
Јох, чыхмаз јадындан сәнин һеч заман
О гара саггаллы жаралы оғлан.
Әли синәсиндә,
Һәзин бир инилти варды сәсиндә,—
Јалныз бирчә шејди онун арзусу:
—Су... Су!..

Ағырды чәкдији изтираб-кәдәр,
Ондан докторлар да әл үзмүшдүләр...
Сән она ән кәзәл бир дәрман вердин:
Она күл кәтирдин, чичәк кәтирдин!..
Дөзүлмәз ағрыја үстүн кәләрәк,
О дөздү, дајанды бир гәһрәмәнтәк.
Деди:

— Сағаларыг јахында, әлбәт,
Верәрик мисилсиз шән бир зијафәт!..

О жазыг садәдил бир үмид илә
Көрүшмәк истәјир өз арвадыла...
Анчаг арвад нәдир, көрүшмәк нәдир?
Бүтүн аиләси әсәрәтдәдир!..
Сән өз варлығынла бу садәдилчин
Наүмид һәсрәтлә ону көзләјән
Бүтүн аиләни әвәз ејләдин.
Сән, битаб олараг јухузузлугдан,
Кәсдирдин јаныны онун һәр заман.
Тәсәлли верәрәк, хош сөзләр дедин,
Әлиндән кәләнтәк әләч ејләдин.
Анчаг ағыр јара, күч кәлди, артыг
Бүтүн үммидләри гырды...

Нәһәјәт

Сәнин мүәличә етдијин јазыг
Үзүлдү, галмады чанында тагәт.

Деди:

—Әчәл чатды, вермәди аман.

Мәнә үрәк вердин,

күл-чичәк вердин,

Сәнә миннәтдарам, сағ ол, бачы чан!..

Бир аздан галды о чарпајы бомбош.

Кәлди санитарлар, бир азча сәрхош,

Онун чәсәдини

Алыб апардылар сон мәнзилинә...

Чәтиндир әскәри хәстәханада
ишләмәк... Анчаг

Адам һисс едир ки, јаралылар да

Севирләр чичәји лап ушаглартәк.

Бәлкә дә илк дәфә онлардан бири

Бу чанлы-дири,

Әлван чичәкләрә бахдығы заман,

Белә дүшүнмүшдүр, ким билир, бир ан:

—Чичәкләр... Бунлар да диридир һәтта,
Анчаг мәним гоншум јохдур һәјатда...

Бир чичәјә бахды, бир дә ки, сәнә,
кимсә бир аныг.

Парлады о мави көзләрдә јенә
Давадан әввәлки о меһрибанлыг...

Кимсә бир ағ күлү алыб овчуна

Охшады, бир көзәл гушду дејәсән.

Сән дә бахыб һејран галараг буна,

Онлара јенә дә күлдән-чичәкдән

кәтирмәлисэн!..

Нә гәдәр гәрибә олса да, јенә

Нәһәјәт бу јәгин олду ки, сәнә—

Һәссас әскәрләри јахшы дәрмантәк

сағалдыр чичәк...

Гәлбимин севинчи—

көзәл Москва

Бир аз сәртләшмишди, бәли, о вахтлар.

Бәзәји-дүзәји гојуб бир јана,

Кејмишди садәчә сырыглы палтар.

Һәр јерә кешикчи гојуб, һәр јери

Өзү јохлајырды...

Даим ојагды

Горхунч әждаһатәк бүтүн евләри

О вахт рәнкбәрәнкди, золаг-золагды...

Дүзмүшдү һәр јерә «кирпи тиканы»,

Дәрин хәндәкләрди онун дөрд јаны,

Варды чөһрәсиндә гәзәб кәлкәси,

чоһ сәртди сәси.

Елә саатлар да олурду бә'зән,

Үрәји гајнаркән, сакитди үздән.

Арханын эн мөһкәм гэл'әсијди о,
Һәм дә ки, бир дөјүш чәбһәсијди о!
...Шиддәтли,
дәһшәтли,
нәһәнк шимшәкләр
чахды бир сәһәр.

Декабр ајында һеч бу вахтадәк
Нә белә курулту, нә белә шимшәк
Әсла көрмәмишди бу гоча шәһәр.
Јахында-узагда
һәр бир бучагда

горхунч курулту.
Јохдур курултунун әввәли-сону...
Бирдән хырылдајыб дурду-дајанды
Харичи маркалы зиреһли машын,
алышды, јанды.

Дүшмән, иткисинин һагг-һесабыны
Тамам итирибдир...
Гуртарыб иши...

Јаралы вәһшитәк ағарыб диши,
артыг һалы јох.

Дуруб мыртылдады, деди:
«Һенде һох!..»¹

Үз гојду гачмаға...
Анчаг ки, иш-ишдән чохдан кечмишди.
О гызыл улдузлу икид партизан,—
Сәрт шахтабаба
кәлди јетишиди!..

Һәр јанда амансыз дөјүш, гәзәб-кин,
Чәбһәләр чох кениш, арха чох дәрин.

¹ Һенде-һох—Әлләр јухары! (алманча)

О заман сәадәт нишаны һеч дә
Көјәрчин дејилди...

Јох, сәрраст вуран,
Јулағын дибиндә тараггатараг,
күллә атараг.

Сәсләнән «Максим»,
курлајан «Катјуша»,
нәһәнк топларды,—

О заман бунларын өз һөкмү варды...

Көзәл бир имарәт,—
бу да чәбһәјә

Архадан көмәкдир,—бир госпиталдыр.
Иткинин мигдары аз олсун дејә,
Кечәли-күндүзлү әскәр сағалдыр.
Мәктәби көчүрүб, онун јеринә
госпитал гурдулар.

Чәбһәләрдән кәлән
бәрк шикәстәләри

Јығыб кәтирдиләр бура һәр нә вар.
Јулаг асмајырлар онлар һеч кәсә,
Бә'зән дә кирирләр һәкимлә бәһсә.
Һамысы әсәби, һамысы јорғун,
Танымаг истәмир һеч гајда-ғанун...

Һејиф ки, дәрк етмәк дејилдир мүмкүн
Қор олмуш, әл-голсуз адамлар үчүн
Нә гәдәр ағырдыр тәклик-тәһһалыг!
Ја да танкда јанмыш бир адам, артыг
Санки өз көзүлә көрүр нә'шини,
Јаныб пуч олмуш

Бүтүн амалыны, бүтүн ишини...
Үрәји нискилли, синәсиндә дағ,
Нә гәдәр вәтәндаш варды бу саяғ!..
Кәрәк итирмәјиб өзүнү бир ан,

Белә адамларла бир дил тапасан.
Белә бир заманда гадын гајғысы,
Гадын зөкасыјла она кәрәк сән.
Өзүнә бир үмид, бир истинадкаһ
Ахтарыб тапмағы мүмкүн едәсэн...
Жарымчан бир шикәст, елоғлу әскәр
Белә бир гајғынын гәдрини биләр...

Оф, јаман чәтиндир бир әскәр үчүн
Ејни палатаны көрмәк бүтүн күн:
Бир јазы тахтасы,
бир јанда ипдән
асылмыш хәритә.

Пәнчәрәләрдә
Ишыг чыхмамагчын гапгара пәрдә,
Бир дә наһамар
бомбош дөрд дивар!..

Бура сәлигәјә дүшмәсә әкәр,
Әлбәттә, адамы гәм-гүссә үзәр.
Буну Марина да дујуб үрәкдән,
вахт итирмәдән,

Һәкимә дејир ки:
—Бурда мән көјчәк
Раһат бир палата дүзәлдәм кәрәк!

Бу сәрв гамәтли гызлара бир бах,
Бу күн госпитала кәлибләр гонаг.
Санитар гызлар
Бизим гәһрәманын рәһбәрлијилә
Силиб-сүпүрүр,
Бурдан кәсаләти говурлар чөлә.
Бизим Марина да иш гуртарантәк
Кәтириб евиндән бир јекә дибчәк,
гојду бир күрсүјә.

Дибчәкдә нәһәнк
Будаглы-јарпаглы бир фикус варды,
Динч илләрдән галмыш бир јадикарды.
Отагда дејәсән чоһалды ишыг,
Ағ сүфрә стола вериб јарашыг,
Ортада пар-пар
Парлајыб буғланыр бир көк самовар.
Дәмләнди јахшыча түнд күрчү чајы,
Күнч-күнч стәканда һәрәнин пајы:
—Ичин, ај ушаглар, ичин, чај нәдир,
Ичин, ај ушаглар,
чај нәдир, сај нәдир!..

«Бир стәкан—гајдадыр,
Икиси—чана фајдадыр,
Елә ки, чатдын бешә,—
вур он бешә!..
Чај нәдир, сај нәдир!»

Динчәлмәк билмәјир Марина бир ан.
Бүрүјүб гәлбини гајғы-һәјәчан.
Истәр бир гәһрәман,
ја ади әскәр,—

Јаралы, јатаға дүшүбсә әкәр,
Әлсиз-ајагсыздыр,—әзиздир она.
Онлара һәср едиб одлу гәлбини,
Чошгун бир аловла јаныр Марина...

Бөјүк бир мәгсәдә хидмәт едәнләр,
Бу јолда әзм илә мөһкәм кедәнләр
Билир ки, һәр ишдә од-алов кәрәк,
Үрәклә иш көрән үстүн кәләчәк.
Үрәклә киририк биз имтаһана,
Үрәклә биз әкир, бичир, гуруруг.

Дэзкан ја пулемјот далында јенә
Биз одлу үрөклә мөһкәм дуруруг.
Үрөклә әмр едир бизә командан:
—Атлан!..

—Урра!—Сәсләри дә гопур үрөкдән.
Одлу бир үрөклә говладыг әслән
Азғын фашисти дә өз өлкәмиздән.
Јери бүрүсә дә гаты бир зүлмәт
Бу од бизә үрөк-дирәкдир, әлбәт!

Дунјанын алтыда бириндән фәрман
Беләдир:

Бу оду-алову кәрәк һеч заман
јерә салмајаг.
Заманла бир јердә аддымлајагаг
шәрәфлә јашајаг.

Нә гуруб јаратсаг,—
өмүр узун олсун

давамлы олсун.

Бир дә ки, үрәји аловлу-парлаг
инсанлар олаг!..

Будур, тибб бачысы өз донлуғундан
Бир кичик һәдијјә алыб һәрәјә,—
Бир аз үрөкләри ачылсын дејә,—
Кәлиб палатаја онлары бир-бир
тәгдим ејләјир.

Сағалмыш олана—сабунала үлкүч,
күзкү верәчәк

Зәиф оланлара—
әлә дүшмәјән
јумшаг, ағ чәрәк,

Әтирли бечә бал—
дәрдләрә мәлһәм,

Мәктуб јазанлара—
кағызла гәләм...

Ах, еј о заман
Әлләрдән дүшмәјән тор һејбәчик, сән!..
Сығырды гојнуна сәнин нә десән:
Нормајла верилән чәрәк, ја дары,
Совинформбүронун мә'луматлары,
Һәр бир шеј:
Вәһшиләр тапдағы олан
Әсир Авропанын арзуларындан
Дөврәјә алынмыш Ленинградын
Мејданларындакы јемлијә гәдәр,—
Сығырды гојнуна бүтүн бу шејләр...

Будур, тибб бачысы гара тахтада
хәритә сазлајыр...

Јетишиб заман!

Онун әлләринин гадир, е'чазкар,
башга һөкмү вар:

Башлајыр һүчума гызыл бајраглар!
Еј гызыл бајраглы хәритәләр, сиз!..
Онда һәр бир евә, һәр бир үрәјә
Гызыл бир аловтәк сиз кирмишдиниз.
Һамы чәбһәләрин һәрәкәтини
биләјди кәрәк.

Ачыб ганадыны дүшмән үстүнә
Һүчума кечдикчә гызыл бајраглар,
Һәрбин кедишини көрүрдү һамы
бурада ашкар...

Будур, тибб бачысы «Н» һиссәсиндән
Бир әскәр сағалдыб көндәрир кери.
Әскәр ибадәтә дуруб дејәсән:

Даг кими синэси, кен чијинләри...
О јенә дөјүшә гајыдачагдыр,
Чәбһәләр бурадан инди узагдыр.
Әлбәттә, бачыја үрәк сөзүнү
сөйләсин кәрәк.
Анчаг лап итирир бирдән өзүнү,
динмир о, лалтәк.
Бирдән
јапышыб о садә гадынын
тәмиз әлиндән,
Садәдил әскәр,
Һеч бир тәмтәраглы сөз сөјләмәдән,
Өпдү, лап үрәкдән миннәтдар, өпдү,
Өпдү, бир дәфә јох, о ки вар өпдү!..
Бачы да тахараг онун көксүнә
гызыл бир чичәк,
Деди севинчәк:
—Ди, сағ ол!..
Кет, воруш, кағыз јаз һәрдән!
Сәнә јахшы јол!..
Јенә о госпитал...
Кичик-дарысгал...
Һәмин о гапылар, һәмин диварлар...
Анчаг елә бил ки, бир башгалыг вар.
Јенә о әввәлки чәтин вәзијјәт!
Јаралар, фәрјадлар, ағры, әзијјәт...
Һәмин Маринадыр јенә елә бил,—
Диггәтлә баханда, анчаг о дејил!
Дәјишиб әһвалы, көзәл сифәти.
Елә бил чәбһәдә көрүб өн хәтти.
Көрүнүр көзүнә селтәк ахан ган,
Сонра чичәкләрә бүрүнүр һәр јан...
Сәһра почтасындан кәлир мәктублар.

Әриндән нә мәктуб, нә бир хәбәр вар...
Бизим зәманәнин ади гадыны
руһдан дүшмәдән,
Јашајыр, гәлбиндә—интизар, һәсрәт,
Бир дә инсанлары гырыб мәһв едән
Ганлы гырғынлара гәзәб вә нифрәт!..

Сән, еј тибб бачысы, өһдәнә јаман
Ағыр, мәшәггәтли бир иш алыбсан:
«Урра»—дејә-дејә өлән икидин
Дәрдинә таб етмәк чәтиндир, чәтин!
Бә'зән шикајәтләр, бә'зән сөјүшләр,
Чәркәдән чыханын дәрди-губары,
Чәбһәјә дөнәнин хош арзулары...

Сән, рус шөһрәтинин әбәди олан
Шәрәф китабында адлы гәһрәман
Олмаға лајигсән, Марина, чождан!
Чүнки әмәлинлә бирләшдирибсән
Үч әзиз вәһдәти варлығында сән:
Чәбһәтәк сәбатлы,
архатәк һәссас,

Бир дә ки,
сағалдыб јаралылары,
О гәддар дүшмәндән алырсан гисас!..

III

Москва сәһнәси...

Шејда бүлбүлтәк
Охујур бир артист вәчдә кәләрәк.
Бу көзәл нәгмәјә һејрандыр һәр кәс,
Дујулмур салонда нә сәс, нә нәфәс...
Динләјән зөвг алып, руһланыр бундан.
Алгыш сәсләрүндән гопур бир туфан.

Үөкүмөт ложасы, партер эл чалыр,
Лухарылардан да алгыш учалыр.
Алгыш чошур-дашыр, галхыр далгатөк,
Јагыштөк сөһнөјө јағыр күл-чичөк...
Мөн дө, әсасланыб һөмин мисала,
Мөн дө өз ше'римлә дејирәм:

—Әсла

коммунизм данмајыр

күлү-бүлбүлү!..

Бизим гадынларын тәбиәтиндө
фәдакарлыг вар.

Һәјатын вердији не'мәтләрдән дө
аз пај алырлар.

Ишдән јорулса да, шикајәтләнемәз,
Дәрдини төк чөкөр,—

билмәсин һөч кәс.

Она һөрмәт-иззәт едилән заман,
Тутулар, гызарар утандығындан...

Анчаг гапылмајаг кәлин хәјала,—
Баш алыб кетмәсин сөз-сөһбәтимиз,—
Гајыдыб јенә дө о госпитала,
О тибб бачысыны јада салаг биз:

Тәмиз халатында о садө гадын
Кәзир дөврәсиндө јаралыларын.
Бахыб көзләринә онларын бир-бир,
Һәр кәсин гәлбиндән кечәни билир.
Өзүнүн бир аз да солмуш јанағы,
Санки хәзан вурмуш пајыз јарпағы...
Санки көлкө салыб,

о үздә галыб

Атасы евинин дәрди-һәсрәти,
Ана әлләринин илыг шөфгәти,

Бәзәксиз-дүзәксиз көзәл, мөһрибан
Ана көзләринин дәрди-мөһнәти.
Анчаг шикәст олмуш о гәһрәманлар
Һөч билмәдиләр

Бу тибб бачысынын гәлбиндә нө вар...
Еј төклик-тәһһалыг—

бу дүнјада сән

Зиндандан, сүржүндән даһа бөдтәрсән!..
Јох, јохдур әриндән бир хәбәр јенә...
Аһ, Колја, һардасан? Нө олду сәнә?..
Ајрылыг күнүнү јад едән заман
Сыхыр үрәјини һәсрәтлә һичран.
Јорғунлуг үстүндән кәлир јорғунлуг,
артыр күн-күндән...

Берлинин үстүнү бүрүјән заман
икигат баһар,

Ахышыб һәр јандан

о нөһәнк танклар

Јанмыш торпағлары етдиләр һамар.
Истидән ачылды торпағын дону,
Бош галмыш сәнкәрләр палчыгла долду.
Бүтүн јер күрәси көзәлләшәрәк,

ачды көзүнү,

Көрдү ки, о азғын дүшмән түлкүтөк
гачыр јувасына,
дүз Гәрбә сары...

Сиз, еј ал сәһәрләр,

әлван шөфәгләр!

Сиз, еј Москванын үфүгләриндө
ојнашан рәнкләр!

Шәнлик атәшләри,

әлван фишәнкләр!..

Гэлэбэ күнлэри!..

Зэфэр шэфэги
Шө'лэлэр сачанда бүтүн чаһана,
Гэлбиндэ бир агры дујду Марина.

Дујду дэриндэн...
Билди ки, нэ үчүн бирчэ мэктуб да
јохдур эриндэн!..

О тамам дэјишди...

Елэ бил,

дүнэнки Марина дејил.

Гэлбиндэ дујдуғу ағыр бошлуғу
Бизим тибб бачысы јенди бир тәһәр,
Анчаг чөһрәсинэ чөкдү бир кәдәр...

Јенә хәстәләрин көнлүнү алыр,
Бир, ики, бә'зән дә үч нөвбә галыр,
Гэлби тәкрар едир ондан хәбәрсиз:
«Николај јох олуб хәбәр-әтәрсиз...»

Еј саф гадын гэлби,

нә күчлүсән сән!

Гәм сәни илантәк санчыр ичәрдән.
Инсан дүшдүкчә еләјир һејрәт,
Һардандыр сәндә о вүгар, мәтанәт!
Гәм-гүссә күч кәлиб үзәндә сәни,
Салыб үрәјинә гәми-гүссәни,
Дәрдини һеч кәсә билдирмәјәрәк,
Гэлбинлә баш-баша, тәк чәкирсән, тәк...
Анчаг бу гәдәр јүк ағырдыр, ағыр!
Үрәкдә чох дәрин изләр бурахыр:
Эзилир, назилир, үзүлүр үрәк,
Мүмкүнмү бу јүкә давам кәтирмәк!..

Бачынын бир дәфә нөвбәт заманы
һәрләнди башы.

О гапыб ағзыјла ағыр һаваны,

Истәди бир тәһәр галха ајаға.

Бирдән сәндәләди...

Сонра нечә олуб,—

О билмир даһа...

...Сонра, ајыланда,

көрдү Марина

Јатыр чарпајыда, хәстәханада.

Јанында—халатлы, гоча бахычы.

Меһрибан-меһрибан јалварыр она:

—Сән аллаһ, тәрпәнмә, дурма, чан бачы!..

Әввәл инанмады...

Сонра билди ки,

үрәји...

Үрәји корлајыб иши.

Хошуна кәлмәди ишин кедиши.

Бәли...

Маринанын дәрди ашкардыр...

Нә дава-дәрманлар, нә мүаличә

Вермәди тезликлә һеч бир нәтичә...

Онсуз ахды кетди парча-парча буз

Москва чајынын кен гучағында.

Чүчәрди, бој атды шитилләр онсуз

Онун һәјәтдәки бағчабағында.

Бәли...

Баһар кәлди, меһрибан әлтәк

Јашыл ағачлары охшады күләк...

Зэфәр топларынын сәси һәр јердән

курлады...

Фишәнкләр зүлмәти јарды.

Јатаг гоншулары јанында бирдән

Мәрд тибб бачысынын көзү јашарды...

Деди јана-јана:

—Еһ, ишә бир бах!

Бајырда баһардыр, биз кәрәк јатаг!..

Сонра да гарғыды мүаличәнин

бу үсулуну:

Јатагдан дурмаға гојмурлар ону...

Узанды...

Хәстәлик јаман узанды.

Күнләр кәлди-кечди, ајлар доланды...

Һәким ачыг-ајдын сөһбәт едәрәк,

Деди, сағалмагчын Марина кәрәк

Әл чәксин һөкмән

гәмдән-гүссәдән:

—Әзизим, сиз ишдән чыхын, әлбәтгә,

Өмр един даими мә'зунижәтдә...

Бу ачыг сөһбәтдән сонра, кор-пешман,

Чыхараг Марина хәстәханадан,

Кетди тәк-тәнһача, кетди евинә.

Ахтарыб ачары тапды о...

Јенә

Сыхды евдә ону гәм-гүссә, кәдәр,

Илантәк јеритди гәлбинә зәһәр.

Диварда, кәнчликдән галма, јадикар

бир фото шәкли вар.

Шәкилдә:

Николај, јанында да сән,

кәнч, гајғысыз, шән.

О да күлүмсүнүр, бахыр гыјғачы,

Төкүлүб алына гывырчыг сачы...

Бәс инди нејләсин?

Јохса...

«Әлбәтгә,

Өмр етсин даими мә'зунижәтдә...»

Бир кәнч тәјјарәчи кәләрәк гонаг,

Бизим гәһрәманын өнүндә, гывраг

Әскәр гајдасилә тә'зим ејләди,

Бир јекә бағлама гојуб сөјләди:

—Сизә бу совгаты узаг Берлиндән

кәтирмишәм мән!

Марина дүшүндү, гәлбиндә гајғы:

«Бу, һеч јахшы ишә охшамыр ахы»...

Деди о гонаға:

—Јад адамлардан

Һәдијјә алмарам мән һеч бир заман...

Бу сөзү бош јерә дејибләр мәкәр:

«Бәркдә ачиз галмаз тәјјарәчиләр!»

Тәјјарәчи деди:

—Бир заманлар мән

Ишдән гајыданда, сизин һәјәтә

кәләрдим һәрдән...

...Мүхтәсәр сөһбәтдә деди, давада

Бу кичик һәјәти салармыш јада.

Тез-тез хатырлармыш о чичәкләри.

О ағыр күнләрдә,

одлу сәнкәрдә

Дүшәрмиш јадына

бизим Марина—

меһрибан Пәри...

—Инди бу совгаты гәбул еләјин.

Бахын, хошунуза кәләчәк јәгин!

Бирдән Маринанын кичик евиндә

Елә бил ачылды көзәл бир баһар.

Көрдү өнүндә

Чүрбәчүр тохумлар, көкләр, шитилләр...
Күлдү нәзәриндә бир гәшәнк күлзәр...
Бүтүн бу шејләри Марина көрчәк,
Бахды һејран-һејран бир мө'чүзәтәк.
Сусду... Күлүмсүндү, сонра сөјләди:
—Чичәкдир?.. Һә... Чичәк—башга мәсәлә!..
Нәһәјәт совгаты гәбул ејләди...

* *
*

Адамлар соруша биләрләр мәнән:
—Бәс инди нејләјир Марина көрән?
Мән дә Маринанын бир тарихчиси,—
Һазырам хәбәрдар ејләјим сизи:
Һәјәтә бахдыгча алыр о ләззәт,
Чичәкләр сәркиси олубдур һәјәт.
Дөврә даш биналар...
Скамја үстә

отуруб Марина,
бир азча хәстә.

Санки чичәкләр дә буну һисс едир,
Сачырлар әтрафа шәфалы әтир...

Онунла әлбирдир евләр мүдири,
Бир дә о гочаглар,—
зирәк ушаглар.

Инди бүтүн һәјәт
Едир чичәкләрә һәвәслә хидмәт.
Чичәкләр динчәлдир бурда адамы,
Бунлары хошлајыр, горујур һамы.
Бурда һәдәләмир әсла һеч кәси
«Чәримә!»—

јазылмыш бағча лөвһәси.
Бурда Афанази Колосков адлы,

Дүз јетмиш-јашында, һөрмәтли-адлы
Бир киши көз чәкмир әсла һәјәтдән,
Онун зәһми чохдур, һәр чүрә фитдән!..
Заводда ишләјиб гырх гыш, гырх баһар.
Инди динчәлмәјә,

гајда-ганунла,
тамам һаггы вар:

Анчаг пенсияјла јашајырса да,
Нә тә'риф, нә миннәт билмәз дүнјада.
Нечәсә, бу ишә о да гошулуб,
Кәлиб Маринаја көмәкчи олуб.
Бу бекар көрүнән адам доғрудан
Күл-чичәк ишинә вурулуб јаман,
олуб чичәкбаз.

Ону бу һәвәсдән ајырмаг олмаз.
О лап ловға-ловға, зарафатјана,
Дејир бу бағчаја кәлиб бахана:
—Варса да, јохса да дүнјада чәннәт,
Чәннәт бу һәјәтдир, бу јашыл һәјәт!..
Сач-саггал ағарыб,—алмыр вечинә,
О кәзир, горујур һәјәти јенә.
Вај олсун һалына, әкәр бир нәфәр
Билмәјиб һәјәтдән бирчә күл дәрә!
О, бир һаким кими, ағыр вүгарла,
Бирчә зәррә күзәшт етмәдән әсла,
Үмуми мәнфәәт намиңә анчаг,
Һөкмү вә гәрары белә олачаг:
—Мүгәссир алынсын мәс'улијјәтә,
О, зәрәр верибдир бу чәмијјәтә!
Чәзасы будур ки,—
мүтлөг әкәчәк

Бир чичәк јеринә
бурда јүз чичәк!..

Үмуми һәјәтин, бах, бу хырдача
Мисалы бизә чох, чох шеј өјрәдир.
Бу, бәлкә
Хам торпаг,
ја Ангарадан
бир нүмунәдир!..

Зәманә!.. Еј бизим хош зәманәмиз!
Бөјүк кәләчәјә үз тутмушуг биз!
Ајдын бир теорем дәгиглијилә
Сән сүбут едирсән, кәләрәк дилә
Бизим бу дүнјада јараныб нәләр,
һәм дә нә тәһәр.

Нә үчүн, нәдән
Бизим бу күнүмүз гат-гат көзәлдир
дүнәнки күндән.
Металдан, бетондан бәндләр тикәрәк,
Галын мешәләри сән рам едибсән.
Чошгун арзулары гызыл бајрагтәк
Кәрибсән халгымын үзәринә сән!..
Зәманә!..

Еј бизим кәнч зәманәмиз!
Һај-күјсүз, гондарма, бош, тәнтәнәсиз
Кәнчләшән дүнјаны алыб әлиנә,
Көзәлләшдирирсән сән күндән-күнә!..
Бәли!..

Горхмуруг биз
һеч бир зәһмәтдән.
Дөнмәрик үрәкдән бәјәндијимиз
истигамәтдән!..
Бурда нәғмә дејир бир ағ көјәрчин.
Бу гуш мүгәддәсдир бизим елләрчин.
Анчаг узагларда
Һәрләнән гузгунлар, гарғалар да вар:

Үфүгдән күн ениб батан чағларда
Дава дүшкүнләри алыб әлинә
Паслы гылынчлары ојнадыр јенә.
Бу чүрүк сөзләри һеј тәкрат едир:
«Һәр шеј мәнимдир!..»

Зәманә!
Нә гәдәр хошбәхтәм ки, мән
Бахыб өјүнүрәм сәнинлә һәрдән.
Бизимдир чүнки бу эзәмәт, вүгар,
Мәним дә бунларда бир аз пајым вар!
Мән дә јарајырам өз зәманәмә
хидмәт етмәјә.
Күчүм вар, күлүнк, бел, линк ишләтмәјә.
Динчлик-архајынлыг јарашмаз мәнә,
Һәлә борчум чождур әзиз вәтәнә.

Мән Гәрбдә хырда бир өлкәјә бир вахт
Кетмишдим кәзмәјә турист олага.
Орда боз дәниздән сәддлә ајрылан
Кениш дүзәнләрдә, һәр тәрәф—һәр јан
Чичәк әкинидир.

Дүзләри селтәк
басмышдыр чичәк.
Әлбәттә, бу, бөјүк, көзәл не'мәтдир.
Анчаг бу не'мәти гојуб һәррача
сатырлар,

Һәм дә ки, елә ордача,
Аланлар бир аз да баһа сатырлар.
Сатырлар
күлдәстә едиб әлләрдә,
Сатырлар
Һај-күјлү күчә-базарда,
Сатырлар
көрпүдә,

јолда,
    һәр јердә...
Анчаг бу вур-көтүр аләминдә бир
Дүшүнән јохдур ки, бу чиркин ишдән,
    алыш-веришдән—
Чичәк, гијмәтини тамам итирир...

Башга өлкәјә дә сонралар бир вахт
    кетмишдим гонаг.
Орда шосе јолун јанында бол-бол
Күлләр әкилмишди, рәнкбәрәнк, кол-кол.
Рәнки ган,
    рәнки од,
    рәнки күл
    күлләр.
Үрәк көврәлирди етдикчә нәзәр:
Орда ки,—
    бир заман чанлар јанмышды,
Орда ки,—
    ган ахмыш,
    күл галанмышды,—
Һәр иргдән, тајфадан олан адамлар,
Едибләр ораны инди бир күлзар.
Кечир шәһәрлиләр,
    кечир кәндлиләр—
Күлләр арасындан
    көзләри күләр.
Мөһтәшәм сакитлик ичиндә бирдән
    белә дедим мән:
—Көрүнүр елә бил илләр ардындан
Лидисе јанғыны,
    бура ахан ган!..

Гаршымда чанланды јени гүдрәтлә

Өз ана јурдумун кәнди-шәһәри,
Әзиз вәтәнимин көзәлликләри.
Һәр чүр тачидарлар,
    јағылар-јадлар,
Һәр чүр гәсбкарлар,
    вәһши чәлладлар,
Гара чәјирткәтәк басыб һәр јаны,
Талајыб кечибләр бу ел-обаны.
Топ, бомба, гумбара јанғынларындан,
Еј ана вәтән!
Олду шәһәрләрин-кәндләрин виран...
Өлүмлә үз-үзә кәләндә дә сән,
Башыны дик тутуб, әјилмәјибсән!
Синәндә гәлпәләр, дөврәндә јанғын,
Сән јенә дүшмәнин бәд нијјәтини
Әскәр чәкмәсилә, әздин, тапдадын!
Инди һәр биримиз һазырыг сәнә
Һөрмәтлә-иззәтлә тә'зим етмәјә.
Күл-чичәк дәстәси нәдир,—
    Вәтәнә
Чичәк гит'әләри тәгдим етмәјә!..

Кәлин Маринаны јад еләјәк бир,
Көрәк о һардадыр, инди нечәдир?
Онун гулач-гулач һөрүкләнәрәк,
Бојнунун ардында бәрк дүјүнләнән
О кур сачларына дән дүшүб тәк-тәк...
Онун чазибәли гара гашында
Көрүнүр кәлкәли кәдәр изләри.
Нә гәдәр көзәлдир о сүзкүн бахан
    мави көзләри!..

Дахили бир нур вар о көзләрдә, саф,
Бәјаз кечәләрдән галмыш јадикар.
Сәһәр шәфәгитәк тәртәмиз, шәффаф.

Һәр күнкү ән ади ишдән-зәһмәтдән
Дүнәндән,

бу күндән
әламәтләр вар.

Бир дә ки, инсана дәрин мәнәббәт
вә сәмиһијјәт...

Онун рәһбәрлији алтында инди
Көнүллү-һәвәскара

бир чәмијјәт вар:

Чичәксевәнләрдир, устадыр онлар.

Бизим поеманын гәһрәманыны

Бөјүк бир һәвәсә кәтириб јенә

Бунлар чәлб едибләр өз ишләринә.

Онун нијјәтләри өз әлиндәдир,

Бу һәм әзәмәтли, һәм дә садәдир:

Мәктәбин габағы,

чајын кәнары,

Күчәнин говшағы,

хырда ел бағы,

Мејдан чичәклији,

бир дә ки, һәјәт

Јашылланмалыдыр јахында әлбәт!

Јәгин охучулар мәни ғынамаз

Әрк едиб онлары ләнкитсәм бир аз.

Десәм ки:

Өзүм дә әзәлдән бәри

Севирам үрәкдән көзәл күлләри.

Чичәкләр бәзәкдир зәманәмизә,

Сәссиз мусигидир,—

руһ верир бизә.

Рәнкләрлә көлкәләр гајнајыр-чошур,

Меһрибан достлартәк мәнкәм говушур,

Јараныр бир көзәл бирлик әләми,
Сағламлыг әләми, дирлик әләми.
Бурда үрәкләрә һопур,—доғрусу,—
Стронси—90 јох!—

күл-чичәк тозу...

Һәр шејдән гијмәтли, һәр шејдән әзиз,

Будур ки, бизим өз көрпәләримиз

Ојнашыб, күлүшүб, кәзишчәкләр—

Чичәкләр ичиндә чанлы чичәкләр!..

Будур, јенә һәммин о көһнә бина,

Пәнчәрә өнүндә скамја дурур.

Бизим Марина

Һәммин скамјада сакит отурур.

Һәјәтә кирәнләр галырлар һејран,—

Кимиси инанмыр, кими инаныр.

Чүнки күл-чичәкдир, әлвандыр һәр јан,

Салам атәшитәк далғаланаараг,

Кечәли-күндүзлү сөнмәдән јаныр,

Јаныр о чичәкләр, күл олмур анчаг!

Бу ишыг өлүмә үстүн кәләрәк

Дејир ки, елә бил:

Өлүјә дејил,

Диријә лазымдыр бу күл-бу чичәк!..

Тә'рифә, тәбрикә сөз тапмырам мән.

Нејләјим, бу, кәлмир мәним әлиндән...

Еј мәним әзизим, көзәл Марина,

Билирәм, һеч мәнән кизләтмә буну,—

Бахыб оғрун-оғрун о јан-бу јана.

Ачырсан һәрдән бир өз албомуну.

Орда сәлигәјлә јазылмыш, көјчәк,

Достлардан мәктублар, рә'јләр дә вар.

Сәнин евчијини әсил музејтәк

Һөрмәтлә-иззәтлә җад едир онлар...
Мәктублар, рә'јләр...

Бунлар сәмими,
тәбии сөзләрдир...

Сәрф едиб күчүмү, мәһарәтими,
Бунлары мән ше'рә нечә салым ки,
СИТА-нын ән ғыса чүмләси кими
Бәзәксиз-дүзәксиз мә'налы олсун!?

Кимсә лап үрәкдән җазыр, мүхтәсәр,
Хәттини охумаг деҗилдир мүмкүн:
«Бизим иншаатда бүтүн ишчиләр
Тәшәккүр едирләр чичәкләр үчүн!»

Җазыр бир дөҗүшчү:

«Мән дә сизинтәк

Чох әзиз тутурам бу чичәкләри,
Чүнки горумагчың көзәлликләри
вурүшмушуг биз»...

Бир башга мәктуб да вардыр, бу саҗаг:

«Мән инди дәрк едиб билмишәм анчаг

«Тәбиәт мә'бәди» нәҗә деҗәрләр.

Кәндин дөврәсиндә олмаса әкәр

Чичәкләр, ағачлар,

җашыл җамачлар,—

Һәҗат җекрәнк олар боз бир дивартәк»...

Бир гоча гары да нәвәләрилә

кәлибмиш бура.

Онларын дилиндән җазыбдыр белә:

«Сиз,

бизн үрәкдән

мәфтун етдиниз!»

Бир нәфәр дә һазыр

афоризм җазыр:

«Мәнчә белә олсун кәрәк кәләчәк:

Һәр җанда, һәр җердә бол-бол күл-чичәк!»
Бүтүн рә'јләри бурада бир-бир
саҗмаг чәтиндир.

Амма мә'налыдыр бүтүн җазылар,
Онларда белә бир мөһкәм инам вар:
Бир бөҗүк мәгсәдлә җашаҗырыг биз,
Өмрүмүз олдугча галмарыг ишсиз.
Бизим Марина да инди, әлбәттә,
Җашамыр «даими мә'зуниҗәттә».
Бура сифаришләр кәлир дурмадан
Инди һәр тәрәфдән, бүтүн дүнҗадан.
Мәсләһәт истәҗир һәрә бир шеҗдән,
Мәсәлән:

тутаг ки, узаг Алтаҗда,

Җа Дондан о таҗда.

Җа Нева чаҗынын саһилләриндә,
Җа Қазақстанын бир шәһәриндә
Нечә етсинләр ки, ғызылкүл ачсын,
Хош әтир сачсын?..

Биринчи синифдән—кәнч шакирдләрдән
Сачлары ағармыш гочаларадәк
Бабалар, аналар, аталар, һамы
Җазыр һәр җердән.

Кими узун җазыр, кими дә көдәк...
Марина, Марина!

Бир көр сән нәсэн!

Инди сән һамыҗа бир нүмунәсэн!..
Гоҗ сәнин мәдһиндә гәсидә-дастан
Һәләлик,

—неҗләҗәк,—

Олмасын җазан.

Анчаг сән инан!

Инан ки, бу сөзүм һагдыр:

Лап јәгин:

чичәкдән,

чичәкчиләрдән

МК пленумлар чағырачагдыр!..

Еј мүасир һәјат,

Һәр күнкү ән ади ишләринлә сән
халис ше'рсән!

Һәр күн јени евә көчүр адамлар.

Һамынын идеал-арзулары вар.

Па'лыдтәк мөһкәмдир достлуг, сәдагәт.

Көзәл шәхси тале, шәхси сәадәт.

Кремл улдузлары,

Совет өлкәси,

Онун сүлһ јолуна чағыран сәси,—

Бөјүк, әзәмәтли амалымыз вар,

Бизимдир ән бөјүк һүнәрлә вүгар.

Сонсуз кайната басмышыг ајаг,

Ајда—ораглы-чәкичли,

Улдуз нишанлы

вымпелә бир бах!

Јенилик, јенилик, һәр саат, һәр ан

Билиб чәтинлији, әсла горхмадан,

Кениш гаршылыгылы јолларла гојур

достлуға гәдәм,

Инди јер үзүндә һәр ики аләм!

Ешг олсун сәнә,

еј бөјүк жүксәлиш!

Ешг олсун сәнә,

еј зәһмәт, чошгун иш!

Ешг олсун сизә,

еј бизим һәјатда

Ил-илдән жүксәлән бөјүк арзулар!

Биздә сәдләр чәкиб, дағлар ашмаға,
Ишыгылы сабаһа јоллар ачмаға
күч вар, гүдрәт вар...

Умуми пәтәјә һәрәмиз кәрәк
Мүтләг бирчә дамчы бал

пај кәтирәк.

Биздә бачарыг да вардыр,

имкан да.

Биз јүз гат тәр төкүб кәрәк чәнд едәк,
Һамыја

сәадәт, нәғмә вә чичәк

чатсын чаһанда.

«Биз!»

Чох бөјүк сөздүр,

мә'наја бир бах!

Еј дунја!

Бир бах!

Одур,

гаршындадыр

парлаг кәләчәк!

Одур,

синәсиндә

бир гызыл чичәк!..

МҮНДЭРИЧАТ

I

Үрэгдэ излэр

(лирика)

Үрэгдэ излэр	3
Үрэг жанр	4
Инсан үрэји	5
Һәкимлэ сөһбәт	6
Ким?!	8
Ахшам күнәши	10
Өпүшләр	11
Булварда	14
Ики булвар	16
Ушаглар	20
Көрпәләр	22
Илк аддымлар	23
Хәзри, кәл!	26
Минарәләр	28
Космосда илк һәјкәл	29

II

Көзәллик барәсиндә

(сатира)

Көзәллик барәсиндә	32
Сәхавәтли ханым	35
Товуз вә дәннiz	37
Горучу	39
Ушаг, ојунчаг, ат вә һәјат	42
Торагајын нәгмәси	45

Мәрд-намәрд	43
Донузгурду вә саир һәшәрат	50
Аслан үрәји	53
Рәссам снајпер	55

III

Зәр јазылы мәрмәр китаб

(балалара)

Гар јағанда	56
Хәзри—Килавар	59
Зәр јазылы мәрмәр китаб	62
Чүчә кетди су ичә	66
Горхунч горхаг	68

IV

Нахышлар

(поемалар)

Ган сарајы	79
Бахышлар	113
Рус көзәли	151

Редактору *Илјас Тапдыг.*
Рәссамы *Ј. Әһмәдов.*
Бәди редактору *Ј. Ағајев.*
Техники редактору *Р. Әһмәдов.*
Корректорлары
М. Әлијева, В. Насанов.

Јығылмаға берилмиш 31/III-1969-чу ил. Чапа имза-
ленчыш 3/Х-1969-чу ил. Кағыз форматы 70×108^{1/2}.
Чап в. 9,2 Учот. нәшр. в. 8,0. ФГ 16122.
Сифариш № 156. Тиражы 1000. Гимәти 1 ман.

Азәрбајчан ССР Назирләр Советинин
Дөвләт Мәтбуат Комитәси,
„Кәңчлик“ нәшријаты,
Бакы, һүсү һачыјев күчәси, 4.
„Гызыл Шәрг“ мәтбәәси, Бакы,
Һәзи Асланов күчәси, 80.

Рзакулузаде Михаил Манаф оглы

СЛЕДЫ В СЕРДЦЕ

(На азербайджанском языке)

ГЯНДЖЛИК

БАКУ — 1969

1 ман.